

Iberoamericana Quinqueecclesiensis 3.

A KÖTET TÁMOGATÓI:

Oktatási Minisztérium
Nemzetközi Helyettes Államtitkárság

Pécsi Tudományegyetem Rektori Pályázat

Pécsi Tudományegyetem
BTK Normatív Kutatástámogatási Pályázat

Pécsi Tudományegyetem
Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya

Pécsi Tudományegyetem,
Egyetemi Hallgatói Önkormányzat

Történészceh Egyesület

Pécsi Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár

Baranya Megyei Önkormányzat

Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata

Pécsi Vagyonkezelő és Városüzemeltetési Rt.

Pécs/Sopianae Örökség Kft.

Vörös Autóház Rt.

Iberoamericana Quinqueecclesiensis 3.

Szerkesztők:

Fischer Ferenc, Kozma Gábor, Domingo Lilón

*Az „EncUEntros – Magyarország,
Európa és Ibero-Amerika régi és új találkozásai”
szakmai, tudományos nap előadásai*

Pécs, 2004. május 3.

**Pécsi Tudományegyetem
Ibero-Amerika Központ**

Pécs, 2005

Iberoamericana Quinqueecclesiensis 3.

A kiadvány a Pécsi Tudományegyetem Ibero-Amerika Központja által 2004. május 3-án szervezett „EncUEntros – Magyarország, Európa és Ibero-Amerika régi és új találkozásai”- szakmai, tudományos nap keretében elhangzott előadásokat tartalmazza.

Tanácsadó Testület:

Anderle Ádám, Dornbach Mária, Harsányi Iván,
Horváth Gyula Kollár Zoltán Szilágyi István

© Szerzők, 2005

© Fischer Ferenc, Kozma Gábor, Domingo Lilón
(szerkesztők), 2005

ISSN-1785-7716

**Kiadja a Pécsi Tudományegyetem
Ibero-Amerika Központ**

Nyomdai munkálatok: Bornus Nyomdaipari Szolgáltató Kft.
Pécs

TARTALOM

Tartalom	5
Índice (<i>tartalomjegyzék spanyolul</i>)	6
Előszó	7
Anderle Ádám: <i>A magyar-spanyol kapcsolatok ezer éve</i>	13
Domingo Lilón: <i>A Dominikai Köztársaságba irányuló 1956-os magyar emigráció</i>	27
Fischer Ferenc: <i>A három kontinensű Chile, mint az Európai Unió társult állama (2002. május 17.)</i>	39
Harsányi Iván: <i>Salazar és hivatásrendi állama az európai történelemben</i>	71
Mohácsi István: <i>A magyar-latin-amerikai kapcsolatok perspektívái uniós tagságunk függvényében</i>	99
Pólyi Csaba: <i>Mexikó és az Európai Unió intézményes kapcsolatai: eredmények és kihasználatlan lehetőségek</i>	111
Rákóczi István: <i>Portugália első gyarmatbirodalma Európa ege alatt</i>	131
Szilágyi Ágnes: <i>Magyarok Brazíliában és Portugáliában, régen és ma</i>	145
Szilágyi István: <i>Portugália és Spanyolország: kohéziós országok az Európai Unióban</i>	167
MELLÉKLETEK (spanyol nyelven)	195
<i>Pécsi Tudományegyetem</i>	
<i>Latin-, és Ibero-Amerikai Hetek, 2000-2005</i>	197
<i>Az Iberoamericana Quinqueecclesiensis eddig megjelent kö-teteinek tartalomjegyzékei (1. kötet - 2003; 2. kötet - 2004)</i>	223
<i>Fischer Ferenc, a Pécsi Tudományegyetem Ibero-Amerika Központja igazgatójának a spanyol Trónörökös Pár pécsi egyetemi látogatása alkalmából elmondott beszéde. (2004. szeptember 9.)</i>	233

ÍNDICE

Índice en húngaro	5
Índice en español	6
Prefacio	7
Ádám ANDERLE: <i>Mil años de las relaciones húngaro-hispanas</i>	13
Domingo LILÓN: <i>Migración húngara a la República Dominicana en 1956</i>	27
Ferenc FISCHER: <i>Chile tricontinental, como país asociado de la Unión Europea (17 de Mayo de 2002)</i>	39
Iván HARSÁNYI: <i>Salazar y su estado corporativo en la historia europea.</i>	71
István MOHÁCSI: <i>Las perspectivas de las relaciones húngaro-latinoamericanos a la luz de nuestra adhesión a la Unión Europea.</i>	99
Csaba PÓLYI: <i>Relaciones institucionalizadas entre México y Unión Europea: resultados y posibilidades desaprovechadas</i>	111
István RÁKÓCZI: <i>El primer imperio de Portugal bajo los cielos de Europa (¿)</i>	131
Ágnes SZILÁGYI: <i>Húngaros en el Brasil y en Portugal, ayer y hoy.</i>	145
István SZILÁGYI: <i>Portugal y España: países de cohesión en la Unión Europea</i>	167
ANEXOS (en español)	195
<i>Universidad de Pécs, Programas de las Jornadas Latino- e Iberoamericanas 2000-2005</i>	197
<i>Índices de los tomos Iberoamericana Quinqueecclesiensis (Tomo 1. 2003; Tomo 2. 2004)</i>	223
<i>Discurso pronunciado a propósito de la visita de SS. AA. RR los Príncipes de Asturias en la Universidad de Pécs, el 9 de septiembre de 2004 por Ferenc Fischer, Director del Centro Iberoamericano de la Universidad de Pécs.</i>	233

ELŐSZÓ

A Tisztelt Olvasó a Pécsi Tudományegyetem Ibero-Amerika Központja harmadik tudományos közleményét, az *Iberoamericana Quinqueeclesiensis* 3. kötetét tartja kezében. A kiadvány a 2004. május 3-án megrendezett *EncUEntros – Magyarország, Európa és Ibero-Amerika régi és új találkozásai – szakmai, tudományos nap* keretében elhangzott előadásokat tartalmazza. E szeminárium szervesen illeszkedett a 2004. május 3-7. között nagy sikerrel lezajlott 5. Ibero-Amerikai Hét kulturális rendezvénysorozatához és egyúttal a harmadik olyan tudományos rendezvényünk volt, melyet a 2001. novemberében alapított Központ szervezett.

Az *EncUEntros – Magyarország, Európa és Ibero-Amerika régi és új találkozásai – szakmai, tudományos nap* megszervezésével elsődlegesen arra törekedtünk, hogy részben a konferencián elhangzott előadásokkal, részben a PTE Központi Könyvtárában, a PTE BTK-TTK Kari Könyvtárában, a PTE ÁJK-KTK Kari Könyvtárában és a PTE BTK Társadalomtudományi Szakkönyvtárában megrendezett magyar s idegen nyelvű időszakos könyvkiállításokkal felhívjuk a *pécsi universitas* hallgatóinak-oktatóinak figyelmét az Európai Unióba történt belépésünk küszöbén arra, hogy milyen gazdag és szerteágazó képet mutatnak Magyarország, Európa és Iberoamerika régi és új találkozásai. A konferencián kilenc magyar nyelvű történeti-politikatudományi témájú előadás hangzott el. Mind a szervezők, mind a résztvevők két szempontnak külön is örülhettek. Egyfelől annak, hogy az előadások iránt nagy volt a hallgatói érdeklődés, köszönhetően a konferencia szervezésében részt vállaló Történészceh Hallgatói Egyesületnek is. Másfelől a hazánkban folyó, ibero-amerikai világ múltjával és jelenével

foglalkozó tudományos műhelyek többsége (Szegedi Tudományegyetem, ELTE, Veszprémi Egyetem) és a Külügyminisztérium jeles specialistáival képviseltette magát.

A *Iberoamericana* 3. konferencia kötet nem jelenhetett volna meg széleskörű pártfogolás-ösztönzés nélkül. Ezért e helyen köszönetünket fejezzük ki mindenekelőtt a PTE Rectori Pályázat, a PTE BTK Normatív Kutatástámogatási Pályázat keretében, valamint az Oktatási Minisztérium Nemzetközi Helyettes Államtitkársága részéről adott támogatásért. Mind az Ibero-Amerikai Hetek, mind az ibero-amerikai világgal foglalkozó tudományos konferenciáink megrendezése során az előző években folyamatosan támaszkodhattunk – s ez így volt 2004-ben is – a Magyarországon akkreditált ibero-amerikai világot képviselő nagykövetek, diplomaták, a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma, Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata, a Baranya Megyei Önkormányzat, a PTE Külügyi Igazgatósága, illetve a Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya, a PTE Egyetemi Könyvtár, a PTE Egyetemi Hallgatói Önkormányzat, az Európa Centrum Kht., a Pécs/Sopianae Örökség Kht. vezetőinek, munkatársainak tanácsaira, együttműködésére. Nem lenne teljes a támogatóink felsorolásának köre, ha nem szólnánk elismerően a Pécsi Tudományegyetem Modernkori Történeti Tanszéke, Spanyol Szemináriuma, Afrika, Amerika, Ázsia Universitas Munkacsoportja, a Történezcéh Egyesület oktatóinak, munkatársainak, doktoranduszainak, hallgatóinak és a Pécsi Spanyol-Magyar Baráti Társaságban tömörült ibero-amerikai világ iránt érdeklődő pécsi polgárok segítségéről.

Az *Iberoamericana* 3. kötete olyan már megvalósított tudományos vállalkozásunk, amelyeket – reményeink szerint – az elkövetkező években újabb konferenciák és

tanulmánykötetek fognak majd követni. A PTE Ibero-Amerika Központja ily módon is gazdagítani kívánja a *pécsi universitas* nemzetközi tudományos kapcsolatait s úgy véljük – összefüggésben az Európai Unióba történt belépésünk kínálta új lehetőségekkel és kihívásokkal –, hogy a Pécsi Tudományegyetem s Pécs városa magyar, európai és tengerentúli ibero-amerikai világot kutató szakemberek számára rendszeres intellektuális találkozóhellyé válhat.

E sorok írásakor – a 2003. tavaszi kétnapos nemzetközi tudományos szeminárium, a *I Encuentro en Pécs de Latinoamericanistas de Europa Central* által is ösztönözve – már folynak a 2005. május 2-3. között megrendezésre kerülő *Viejos y nuevos encUEntros entre Europa y América Latina - II EncUEntro en Pécs de Investigadores del Mundo Iberoamericano* szervező munkálatai. Fő törekvésünk ezúttal az, hogy – a Pécsi Tudományegyetem Ibero-Amerika Központja és az Európa Centrum Kht. közös szervezésében – a Visegrádi Csoport országainak az ibériai félszigettel és a latin-amerikai világ kutatásával foglalkozó szakértői, azaz lengyel, szlovák, cseh, magyar történészek, politológusok, filozófusok, irodalmárok, nyelvészek kétnapos spanyol-portugál nyelvű tudományos kollokviumon Pécsen találkozzanak. Előadókat várunk még Spanyolországból, az Európai Unió két latin-amerikai társult államából, azaz Mexikóból és Chiléből, továbbá az Amerikai Egyesült Államokból is. Terveink szerint az *Iberoamericana 4.* spanyol-portugál nyelvű tanulmánykötete tartalmazza majd ennek a nemzetközi tudományos tanácskozásnak az előadásait, amelyet a 2006 májusára tervezett 7. Ibero Amerikai Hét keretében mutatnánk be.

A 2004 május 3. konferencia szervezői s a társszerkesztők – Domingo Lilón Antonio és Kozma Gábor – nevében külön köszönet illeti e kötet tanulmányainak

szerzőit, akik kutatásaikkal hozzájárultak az *EncUEntros – Magyarország, Európa és Ibero-Amerika régi és új találkozásai – szakmai, tudományos nap* szakmai színvonalához és jelen kötet, az *Iberoamericana Quinqueeclesiensis* 3. megszületéséhez.

Pécs, 2004. december

Fischer Ferenc

Anderle Ádám*

A magyar-spanyol kapcsolatok ezer éve

E téma az 1990-es évek óta az SZTE Hispanisztika Tanszéknek és a történész Doktori Iskola modernkori programjának egyik központi kutatási irányát jelenti. Szakdolgozatok, könyvek, forráspublikációk, tanulmányok utalnak az első eredményekre.

Mindazonáltal csupán a kezdeteknél tartunk: hatalmas, a magyar történetírás számára egyelőre ismeretlen vonatkozások feltárása vár még ránk. Előadásom ezért egy gyors és vázlatos áttekintés mellett valójában kutatásaink konkrét témáit vagy/és elvégzendő feladatokat jelent.

* * *

Maga a tanulmány címe igen ambiciózus: ezer év?
Nem túlzás ez?

A konkrét történeti adatok ismeretében elmondhatjuk: ez mértéktartó és pontos cím.

Ibn Hayyan cordobai krónikás már a 942-es év kapcsán ír a „türkök” betöréséről, kalifátusban kitört a nagy ijedségről; erről tudósítanak latin nyelvű katalán krónikák, templomok pusztításáról írva; de a német Gortzi János, Ottó követének krónikája is, aki III. Abd al Rahman kalifát kereste fel.

Hasonló korai magyar adatokat találunk a Calixtinus Kódexben, amely 1160 körül már magyar peregrinusokat említ Szent Jakab útján. A Szent Albán kolostor évkönyve

* *A szerző tanszékvezető egyetemi tanár (DSc), a Szegedi Tudományegyetem BTK Hispanisztika Tanszék oktatója.*

1212-ben regisztrálja egy magyar püspök peregrinus érkezését és halálát.

Ezek lehetnének elszórt és véletlen adatok – ahogy Ibn Hayyan információi azok is! Ám Santiago de Compostelába irányuló magyar zarándoklat a XVI. század elejéig igen jelentős; mind a bűnbánatot és feloldozást jelentő mind a lovagi zarándoklat.

A középkori kapcsolatok epicentrumát azonban nem ez, hanem az aragón (katalán)-magyar dinasztikus kapcsolatok jelentik. Elsőként Aragóniai Konstancia és Imre király (1196) majd Árpád-házi Jolánta és I. Hódító Jakab házassága (1235) utal a két felemelkedő korona közös érdekeire a Balkán és a Földközi-tenger medencéjének védelme kapcsán.

Fontos mozzanat ebben az érdekazonosságban az V. Alfonz aragón királlyal kapcsolatos magyar „érdeklődés”: már Zsigmond halála után megjelenik Nápolyban egy magyar bárói küldöttség, hogy meghívja a magyar trónra; ezt ismétli meg Hunyadi János 1447/48-as ajánlatában. Mátyás talán ezt az „aragón vonalat” folytatta Beatrixszel kötött házasságával, aki férje halála után a magyar trónt szívesen ajánlotta volna fel nagyhatalmú nagybátyjának, Katolikus Ferdinándnak.

A két régió közötti kapcsolatok persze ennél színesebbek a középkorban. Brachfeld Olivér például húsznál több katalán népballadát talált az 1920-as években, amelyek magyar témájúak voltak, emellett egy spanyol-katalán néphistóriára is felhívta a figyelmet, amely „A magyar király lánya” címet viselte. Hunyadi alakja pedig a katalán XV. század közepén a „**fehér lovag**” legendájában tűnik fel. De a kasztíliai királyok krónikáiban, vagy a „solymász krónikájában” (Crónica del Halconero), Zurita évkönyveiben és más forrásokban is fel-feltűnnek magyar vonatkozások. Ezekben az évszázadokban a két régió

egymáshoz közelinek érezte a másikat, a „történelmi-mentális tér” sokkal kisebbnek tűnt a reális, fizikai-földrajzi térnél.

* * *

Ez a közelség-érzés tovább él a XVI-XVII. században, de más nemzetközi feltételektől meghatározottan. Fontos körülmény, hogy a két együtt felemelkedő európai középhatalom – az Aragóni Királyság és a Magyar Királyság – együtt, egyszerre tűnik el a XVI. század elején: a magyar esetben Mohács, az aragóni esetben a két hiszpani királyság egyesülése Ferdinánd halálával vezetett Aragónia önálló európai tényezőként való megszűnéséhez.

A Habsburgok azonban nagyobb, tágabb paraméterek között fogalmazták újra ezt az érdekközösséget: a török veszély elleni európai küzdelem jegyében.

A korabeli forrásokat, az ekkor születő spanyol nyomdákban érkező *gacetas* olvasva ennek az érdekközösségnek a kontúrjait már érzékelhetjük – bár kutatásuk egyelőre inkább még elvégzendő feladat.

Az érdekközösség katonai-politikai jellegű. A Kasztíliai (spanyol) Államtanács minden két-három hónapban elemzi a magyarországi hadszíntér, a török elleni harc helyzetét – közvetlen információk alapján a magyar hadszíntéren élő spanyol papok és katonák, a magyar arisztokrácia néhány spanyol kegydíjban részesülő tagja, a spanyol követek és kémek küldik tájékoztatóikat Madridba.

Ez indokolt is, hiszen a XVI. században és a XVII. század első évtizedeiben valójában a spanyol korona (Bécsen keresztül) finanszírozta a törökellenes harcokat. Ennek részleteit még fel kell tárjunk! Ám tény, hogy e századokban a spanyol katonai jelenlét is állandó volt; a Kárpát-medencében (nagy csatákban, pl. Szeged, Temesvár,

Érsekújvár, Eszék) találunk spanyol katonákat éppúgy, mint Erdélyben).

S azt is érdemes megemlíteni, hogy, miközben a kimerült spanyol állam IV. Fülöp időszakában már nem támogatja a magyarországi törökellenes harcokat, a spanyol közvélemény érdeklődése és szolidaritása erős marad Magyarország és a törökellenes harc iránt.

E háborúk szolgálnak témájául spanyol népdaloknak, költői és színházi műveknek, ugyanígy, mint az ez időben születő első nyomtatott sajtótermékeknek (cartas, gacetas) Lope de Vega három színpadi műve utalhat erre például, valamint iskoladrámák, visszaemlékezések, könyvek.

Ennek az érdeklődésnek igazi dimenzióit még nem ismerjük, de egy, a Biblioteca de Catalunya-ban összeállított katalógus érzékeltetheti ezt. Ez a XV-XVII. századi az aprónyomtatványok címeit összegyűjtött katalógus 2601 tételt tartalmaz. Ennek csaknem 40%-a magyarországi témát tárgyal.

Ez az érdeklődés valószínűleg a spanyol Indiákra is kiterjedt. A XVII. század elején írott Potosí krónika („Historia de la Villa Imperial de Potosí, Bartolomé Arzáns de Orsua y Vela műve) tájékoztat arról, hogy a minden győztes törökellenes csatát harangzúgással ünnepelt a birodalmi város.

E visszhang legimpresszionálóbb példája Buda visszafoglalásának (1686) híre, melyben több száz spanyol-katalán önkéntes is részt vett. A győzelem spanyol írások századit ihlette meg.

Ez a győzelem azonban a spanyol-magyar kapcsolatok egyfajta zárófejezetet is.

Az új, Bourbon dinasztia került Spanyolország trónjára, a vesztes Habsburgok szinte minden kapcsolatot megszakítottak a félszigettel. Az egyetlen hispán „kapcsolatot” az a döntően katalán emigráció jelenti, amely

Károlylyal Bécsbe és a Magyar Királyság területére érkezett 1713 után. A **Nueva Barcelona** alapításának kísérlete a Bánátban (Nagybeskeresk mellett) ennek lenyomata.

Ebben az évszázadban a közelség érzése eltűnt mindkét oldalon. Hispánia csillagászati távolságba került, ismeretlen régióvá változott a magyar köztudat számára, elfeledve a korábbi érzelmeket és kapcsolatokat.

A XVIII. század a **közömbös távolságtartás** évszázada, a XIX. század első felét viszont már **ellenséges** távolságtartás minősítéssel illelhetnénk, amikor 1815-ben a Bécsi Kongresszuson a Napóleon elleni háborúban nagy terhet vállalt Spanyolországot a Metternich-vezette győztesek megalázták. Metternich és Bécs később is a legitim uralkodó, II. Izabella ellenében a trónkövetelő Carlost támogatta hosszú évtizedeken keresztül, megszakítva a diplomáciai kapcsolatokat is 1833-1848 között. A carlisták, vesztes háborúik után (1833-1876 között) évtizedekig Ausztriában (Bécs, Trieszt) találtak menedéket.

A szintén gyűlölt Metternich személye is hozzájárult, hogy a Spanyolország iránti érdeklődés felerősödött Magyarországon, azonban ellentmondásos módon. Egyfelől a **spanyol** Habsburgok elleni „fekete legenda” kliséi erőteljesen terjedtek a reformkorban, **osztrák** ellenes üzenettel; másfelől a spanyol kultúra és különösen irodalom iránti érdeklődés dinamikus kezdete is a XIX. század közepe.

Az első spanyol mű, amelyet regisztrálhatunk, Baltazar Gracián műve: „Oráculo manual y arte de prudencia” (1772). Az első (nem teljes) Don Quijote kiadás 1848-ból való, a második, több kötetes teljes kiadás 1870-73 között jelent meg. A XIX. században a magyar olvasók már megismerhették Mateo Alemán, Calderón, Benito Pérez Galdós, José Zorilla, Alarcón, Gaspar Nuñez de Arze, José

Echegaray műveit éppúgy, mint a Lazarillo Tormest és a Cidet. Az első magyar (vándor)színházak repertoárjában már szerepeltek spanyol vígjátékok, a század végén pedig publikálták az első spanyol költői válogatást is (Kőrösy Albin, 1895).

És bár Amerika felfedezésének 400. évfordulóján a magyar sajtó sokat írt – főképpen egzotikus, különös vonásait kiemelve – Hispániáról, a félsziget és Magyarország közötti intellektuális-érzelmi „távolság” sokkal nagyobb volt, mint a középkor és koraújkor évszázadaiban.

Kétségkívül, Spanyolországban is felcsillant az érdeklődés Magyarország iránt, különösen Katalóniában, ahol az ekkor születő nemzeti mozgalom alkalmazható modellt látott a **kiegyezésben**. A Bécs-Budapest kapcsolatot mintaként szemlélte a Madrid-Barcelona közötti viszony kialakításakor. A katalán L’Avenç XIX. század végi cikkei például ezt tükrözik.

Azt mondhatjuk, hogy a XX. század elejére a két oly távoli és periférikus régió kezdte újra felfedezni egymást?

* * *

Magyarország számára az 1918-as év döntő jelentőségű volt. Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásával megkezdődött független állami léte, ahogy a szomszédos államoké is. Spanyolország 1920-ig mindegyik közép-kelet-európai állammal felvette a diplomáciai kapcsolatot, így hazánkkal is.

Magyarország esetében még a Monarchiához akkreditált spanyol konzul, Antonio Suqué y Sucona – aki 1918-1919-ben is Budapesten képviselte országát – egy igen mozgalmas és viharos időszakban készítette elő a hivatalos diplomáciai kapcsolatokat (1920), amelyek igen aszimmetrikusak voltak – a magyar fél erős érdektelensége

miatt. Magyarországot 1926-ig a párizsi magyar követ képviselte, miközben Budapesten spanyol követ állomásozott. Barcelonában megújították a magyar konzulátust is.

A diplomáciai kapcsolatok ezért is 1920-1944 között igen kiegyensúlyozatlanok voltak, ám ebben természetesen szerepet játszottak a viharos spanyol események is. (Primo de Rivera bukása, a II. köztársaság, majd a polgárháború)

A politikai történések sorában a spanyol polgárháború magyar visszhangja és a 1000-1200 magyar önkéntes szerepe a köztársaságiak nemzetközi brigádjaiban – érdemel említést.

A hivatalos politikai kapcsolatokról szóló tanulmányokból pedig kiemelkedik a spanyol ügyvivő Sanz Briz 1944 októberi tevékenysége, amikor a fiatal diplomata nagy elkötelezettséggel vett részt a budapesti zsidók mentésében. Tevékenysége csak a legutolsó években vált ismertté.

* * *

A két világháború között a két ország közötti közeledés építői nem a diplomaták és nem a hivatalosság, hanem kiemelkedő értelmiségiek voltak.

Néhány kiemelkedő magyar személyiség nevét érdemes megemlítenünk.

Mindenekelőtt **Révész Andor** nevét, aki újságíróként negyven évtizedet töltött a madridi ABC napilap nemzetközi rovatának vezetőjeként. Ő nyitotta ki a lapot Közép-Európa ügyei felé; fontos könyveket írt e régióról, s élete alkonyán több regénye is megjelent. Ő az első, aki magyar komédiákat (Heltai, Herczeg F.) és humoreszkeket fordított spanyolra.

Különleges hatása volt **Tóth Tihamér** írásainak, aki az 1930-as években veszprémi püspök volt. Erkölcsnevelő

könyvei 1939-1975 között a spanyol közoktatás alapművei, a madridi Nemzeti Könyvtár katalógusa könyveinek 125 kiadását őrzi. Munkássága, hatása még kutatási feladat.

A magyar irodalom spanyolországi bemutatásában a titokzatos és kutatásra váró **Orbók Lóránt** mellett és után elsősorban **Brachfeld Olivér** a legfontosabb személyiség. A pszichológus, történész Brachfeld, aki a magyar-spanyol kapcsolatok történetének kutatását is elkezdte Kőrösy Albin ösztönzésére, a legtöbbet tette a magyar irodalom sikeréért Hispániában. Mindenekelőtt: húsznál több regényt fordított Zilahy Lajostól, akinek művei máig ott vannak a spanyol könyvesboltokban; ő fordította az első Mária regényeket is spanyolra.

Ezekben az évtizedekben nem csökkent az érdeklődés a spanyol irodalom iránt. Nem mindig a legszínvonalasabb munkákat fordították magyarra (Kőrösy például Luis Coloma igen középszerű regényeit preferálta), de Cervantes, Pérez Galdós, Palacio Valdés, Unamuno, Ortega y Gasset is ekkor jelentek meg magyarul. A **Nyugat** figyelmének látókörébe is belekerült a spanyol irodalom ... Ennek az érdeklődésnek a jele volt, hogy Kőrösy Albin 1930-ban kiadta „A spanyol irodalom története” című művét, L. Bertrandtól pedig megjelent magyarul a **Spanyolország története** (1937).

* * *

A második világháború utáni periódus különleges sajátosságokat mutat. Egyfelől, a kommunista kormányok (1948-tól) és Franco diktatúrája között semmilyen hivatalos kapcsolat nem volt. A „kapcsolat” e korszakban más elemekből épült.

Magyarországon e kontaktus meglehetősen konfliktusos volt. A „spanyolosok” elleni koncepciók perек (pl. Rajk László), s az, hogy Rákosiék megszakították a diplomáciai

kapcsolatokat az emigráns spanyol köztársasági kormánnyal, jelezte, hogy a kommunista kormányok nemcsak Francót tartották ellenségüknek. A spanyol Kommunista Párt irányában azonban 1950-51-ben gesztusokat is tettek: százötvennél több spanyol kommunistát fogadott be az ország, adtak munkát nekik, miközben keményen ellenőrizték őket. Történetük feltárását most végezzük csehszlovákiai, lengyel és jugoszláv társaikkal egyetemben. Sorsuk ma még a spanyol történetírás és közvélemény számára is ismeretlen.

A Spanyolországban élő magyarok történetéről sokkal többet tudunk. Ez kb. 3000-es létszámú lehetett, politikai szempontból sokszínű, de főleg értelmiségiek alkották: 1938 előtt sok magyar zsidó érkezett ide; a háború után prominens horthysta és Szálasi hívei, sok magyar arisztokrata, művészek és sok fiatal magyar levante.

Ennek a száműzött, emigráns csoportnak a helyzetét Habsburgo Ottó akciója határozta meg az első években. Franco tábornoknál elérte, hogy a madridi magyar királyi követség tovább működhetett félhivatalos minőségben (1968-ig): a spanyol rádióban magyar adások indultak; a hazátlanná vált magyarok és más közép-kelet-európai fiatalok számára pedig létrehozták a **Colegio de Santiagót**, amely tanulmányaikban segítette őket. A magyarok többsége Madridban és Barcelonában élt, s kulturális-művészeti tevékenységük tett szert különös jelentőségre.

A két – talán legnagyobb – spanyol fotós magyar: **Müller Miklós** és „**Juan**” **Gyenes**. Előbbi Szegedről, a falukutató mozgalmából indult s a szociofotót honosította meg; a kaposvári Gyenes az „alta sociecad” fotósa: a hivatalos politikával jó kapcsolatot tartó művészeké, emigráns arisztokratáké. Müller Ortega y Gasset liberális köréhez kapcsolódott.

A filmesek közt markáns csoport a magyaroké, közülük legismertebb csaknem húsz filmjével **Vajda László** filmrendező lett.

A színházi életben vált csillaggá Muráti Lili, aki számára férje, Vaszary János írt jobbnál jobb színpadi műveket. Révész és Brachfeld munkássága is ekkor teljesedett ki Minderről sokat megtudhatunk Marosy Ferenc követ személyes irataiból és visszaemlékezéseiből.

* * *

Önálló fejezetet jelent e kapcsolattörténetben az 1956-os magyar forradalom spanyolországi visszhangja. A figyelmet Marosy visszaemlékezéseinek egy bekezdése váltotta ki. E szerint a magyar forradalom napjaiban, amikor már a szovjet tankok megjelentek Budapest körül, Franco és kormánya úgy döntött, katonai támogatást nyújt Nagy Imre kormányának. Ennek azonban sokáig nem találtuk levéltári nyomát.

A Bakach-Bessenyei iratokban azonban találtunk egy 1956. október 27-én kelt táviratot Marosytól, amely arról értesíti a New York-i Magyar Nemzeti Bizottmányt, hogy a spanyol kormány döntött arról: kész ENSZ zászló alatt csapatokat küldeni Magyarországra.

A nagyhatalmak (USA, Franciaország, Anglia, Németország) elutasító magatartása azonban e tervet megvalósíthatatlanná tette, jelzi keserűen több feljegyzésben Marosy követ.

Kétség kívül, ezekben a hónapokban Spanyolországban széles szolidaritás bontakozott ki Magyarország mellett és nemcsak a hivatalosság által ösztönzöttek: az egyház és hívei, civil szervezetek, szakszervezetek, egyetemek diákjai tüntettek a magyar ügy mellett és gyűjtöttek a forradalom megsegítésére. Spanyolország, amely csupán 1955 óta volt

tagja az ENSZ-nek, nagy aktivitással vett részt Artajo külügyminiszterrel „a magyar kérdés” vitájában.

A spanyol történetírás mai álláspontja szerint a Franco rendszer eme álláspontjának nagy szerepe volt abban, hogy Spanyolország kitört a nemzetközi elszigeteltségből, s a diktatúra először élvezett széles népi támogatást az országban.

* * *

A következő években azonban már más magyar ügyek tematizálták a spanyol sajtót: Puskás, Kubala, Kocsis, Czibor és más magyar labdarúgók, akik egészen máig kiemelkedő nyomot hagytak a spanyol emlékezetben.

1957 és 1975 között, a francóizmus „puha diktatúra” – időszakában keletkeztek az első gazdasági kapcsolatok Spanyolország és a szocialista országok között; 1968-ban nyitotta meg a hivatalos Magyarország Madridban kereskedelmi kirendeltségét, amely valójában nevével szélesebb szerepet töltött be. Megnyitása a magyar királyi követség bezárásával is együtt járt.

A hivatalos és sokszínű gazdasági, politikai és kulturális-tudományos kapcsolatok csak Franco tábornok halála után bontakoztak ki. Ennek kezdetét 1977-ben a diplomáciai kapcsolatok helyreállítása jelentette, amely a Kádár-rendszer „puha diktatúrájának” időszakával esett egybe.

Magyarországon a leglátványosabb tény a spanyol irodalom „felfedezése” jelentette. A klasszikusok és a jelenkori irodalom munkáit egyaránt nagy példányszámokban adták ki magyar fordításban.

A magyar olvasók az 1960-80-as évtizedekben Tirso de Molina, Lope de Vega, Fernando de Rojas, Ruíz de Alarcón, Antonio Machado, J. R. Jiménez, Cristobal de Villalón műveit és Juan de la Cruz verseit egyaránt ismerhették meg.

A magyar fordítók nagy figyelemmel fordultak a XX. századi spanyol irodalom alkotói felé (Pío Baroja, Rafael Alberti, Federico García Lorca, Bueno Vallejo, C. J. Cela, Juan Goytisolo, stb.) is.

Különleges jelenség a magyar könyvkiadásban a Don Quijote kiadásainak sorsát. A XIX. század második felétől ugyanis minden magyar olvasó-generáció megkapta „saját” Don Quijote-kiadását. A sikerszéria 1945 után is folytatódott. 1945-1980 között Cervantesnek ez a műve 14 kiadást ért el, a könyv összpéldányszáma pedig megközelítette a 400.000-t. A Don Quijote sikerét F. García Lorca művei követték; tíz kiadást számlálunk, összpéldányszámuk elérte a 80.000 kötetet.

* * *

Az elmúlt 25–27 év lassú közeledésként jellemezhető e kétoldalú kapcsolat történetében. 1988-1990 között a spanyol demokratikus átmenet tanulságai („spanyol analógia”) kaptak erős figyelmet; a tudományos kapcsolatok pedig gyors és dinamikus fejlődésnek indultak.

Fontos mutatója ennek az érdeklődésnek a magyar hispanisztika fejlődése; négy egyetemen folyik spanyol nyelvtanárok képzése, s gyakorlatilag minden egyetemen lehet spanyol nyelvet tanulni; de a katalán (ELTE, SZTE) kultúra is tanulmányozás tárgya. 46 középiskolában van spanyol nyelvoktatás; négy kéttannyelvű gimnázium működik (s az ötödik szervezése most folyik Szegeden). A spanyolt tanulók összlétszáma a középiskolákban elérte az évi tízezret. A nyelvtanulásban azonban nincs reciprocitás: a magyar nyelvet ma három egyetemen oktatják (Madrid-Complutense, Alcalá de Henares, Barcelona).

Közép-Európában Csehországban és nálunk a legdinamikusabb a spanyol nyelv tanulása iránti érdeklődés; a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatokban viszont

egyértelműen Magyarország kapcsolatai nőnek legdinamikusabban: 2004-ben a kereskedelmi kapcsolatok volumene túllépte az egy milliárd 200 millió eurót.

Látványosak a turisztikai kapcsolatok is, itt különösen a Bécs-Prága-Budapest háromszög jelent nagy vonzerőt a spanyol turisták számára. A magyarok a spanyol szigeteket és a Földközi tenger partvidékét látogatják elsősorban.

Egyszóval, ma a közeledés gyors és dinamikus a két ország között; köztársasági elnökünk, Mádl Ferenc látogatása is ezt szimbolizálta. Az európai „történelmi tér” látványos zsugorodását konstatálhatjuk ismét. Spanyolország és Magyarország ismét dinamikusan közeledik egymáshoz.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Könyvek:

BRACHFELD Olivér: Magyar vonatkozások a régi katalán irodalom és népballadákban. Budapest, 1930.

BRACHFELD Olivér: Árpádházi Jolánta, Aragónia királynéja. Szeged, 1993.

ANDERLE Ádám: Kalandozók és zarándokok. Szeged, 1992.

ANDERLE - MÜLLER - GIRÓN: A megszelídített fény. Szeged, 1994. *Spanyolul*: La luz domesticada. Oviedo, 1995.

ANDERLE Ádám: En contacto. Historia de las relaciones húngaro-españolas. Sevilla, 1992.

ANDERLE Ádám: Spanyolország messzire van? Szeged, 2000 („Magyarok Hispániában” c. fejezet)

HARSÁNYI Iván: A spanyol polgárháború és magyar önkéntesei. Antifasiszta Füzetek. Bp. 1996. p. 95.

ANDERLE Ádám (szerk.): A magyar kérdés. Spanyol követi jelentések Bécsből. (1848-1867) Szeged, 2002. Hispánia

ANDERLE Ádám (szerk.): A Marosy-iratok. Magyar királyi követség Madridban (1948-1957). Szeged, 2002. Hispánia

Tanulmányok:

ANDERLE: Húngaros en el camino de Santiago. Szeged, 1996. *ACTA HISPANICA* T. II. 3-9.

Uő: El nacimiento de las relaciones diplomáticas húngaro-españolas. (1920-1921). *ACTA HISPANICA* T. II. 10-21. p. *Magyarul:* A magyar-spanyol diplomáciai kapcsolatok születése. *Századok*, 1997. 6. sz.

Uő: Constanza de Aragón en la historiografía española. Szeged, 1996. *ACTA HISPANICA* T. I. 5-13. p. *Magyarul:* Aragóniai Konstancia a spanyol történetírásban. *Világtörténet*, 1994. tavasz-nyár. 32-38. p.

Uő: Az aragón kapcsolat. V. Alfonz és a magyar trón. *Történelmi Szemle*, 1996. 4. sz.

Uő: Carlismo y la corte de Viena. *ACTA HISPANICA* T. III. 5-10. *Magyarul:* *Századok*, 1999. 6. szám

HARSÁNYI Iván: A spanyol diplomácia zsidómentő akciója Budapesten. In: *Holocaust füzetek* 2. 46-53.

ANDERLE Ádám: 1956 és a spanyol katonai beavatkozás kérdése. *Kutatási Közlemények II.* (továbbiakban *KKII.*) szeged, 2000. 55-63.

GYERAJ Mónika: Magyarország a L'Avenc katalán folyóiratban. *KKII.* 38-43.

BÁN Mónika: A madridi nemzeti könyvtár kéziratárának magyar vonatkozású anyagai Buda visszavételével kapcsolatban. *KKII.* 11-23.

Domingo Lilón *

A Dominikai Köztársaságba irányuló 1956-os magyar emigráció

Rafael Leonidas Trujillo Molina, a dominikai diktátor, akit Franco úgy jellemezett, mint „*az antikommunizmus élharcosa az Antillák térségében*”¹ egy, a *New York Herald* című napilapnak adott interjújában kijelentette, hogy „*ahhoz, hogy fenntartsa az egyéni jogokat elfogadó és védelmező politikáját, a Köztársaság kifejezésre juttatja azon kívánságát, hogy a Paradicsom kíván lenni azon faji kisebbségek tagjai számára, amelyek a kommunista üldöztetés áldozataivá váltak*”²

Jóllehet nyilvánvaló, hogy amikor Trujillo ezeket a kijelentéseket tette és „*faji kisebbségek*”-re utalt, a zsidókra gondolt és róluk beszélt,³ szeretnénk kihangsúlyozni a

* *A szerző egyetemi docens (PhD), a Pécsi Tudományegyetem BTK Spanyol Szeminárium oktatója.*

¹ A teljes idézet így hangzik: „...*az antikommunizmus élharcosa az Antillák térségében, és ezért mi, akik Európában felemeljük a zászlót a kommunista veszély ellen, jobban tudjuk becsülni határozottságának példamutató értékét, amely határozottság azon a véleményén alapul, hogy a kommunizmus nem a legnagyobb rossz, ami egy Nemzetre szakadhat, hanem valamennyi rossz összessége.*” Franco Generalisszimusz beszéde egy Trujillo tiszteletére rendezett, 1954 júniusi madridi vacsorán; In: *Revista de las FF.AA. Dominicanas*. Año IV, Junio-Julio de 1954, N°. 38-39, p. 42.

² *Revista de las FF.AA. Dominicana*. Año IV, N° 29, Septiembre de 1953, p. 7.

³ Trujillo ezekben a kijelentéseiben a „terrorista orvos-csoport” feltételezett összeesküvésére utalt, akiket a szovjet napilap, a *Pravda* nevezett így 1953. január 13-i számában. L.: AA. VV. *El libro negro del comunismo. Crímenes, terror y represión*. Madrid, 1998, pp. 278-286.

diktátor elsősorban propagandisztikus célokat szolgáló törekvését, nevezetesen, hogy a Dominikai Köztársaság nyújtson menedéket a kommunizmus üldözöttjei számára. Néhány évvel később, amikor Magyarországon az 1956-os események történtek, ez a propaganda kiaknázhatóvá vált.

A diktátornak ez, a bevándorlással kapcsolatos propagandája, amelyet a Trujillo-féle nyitott kapuk bevándorlási politikájának szokás nevezni, 1938-ban nyilvánult meg az Evian-i konferencián (Franciaország). A konferenciát Roosevelt, az Egyesült Államok elnöke hívta össze, hogy megoldást keressenek a náci üldözések áldozatává vált közép-európai zsidók ezreinek problémájára. A diktátor migrációs politikájának okai között azok az 1937 októberi események is szerepeltek, amelyek a dominikai-haiti határon történtek, ahol mindkét ország történetének legvéresebb népirtása zajlott, és amely során haiti polgárok ezreit ölték meg. Ennek következtében a dominikai diktátor nemzetközi megítélése jelentősen romlott. Annak érdekében, hogy visszaszerezze a „jőtevő” imázsát, meghirdette migrációs politikáját.

A magyarországi 1956-os októberi eseményeket és a Dominikai Köztársaság magyar menekültek előtti megnyitásának proklamálását illetően éppúgy, mint már 1938-ban is, létezett egy belpolitikai előzmény, amely szorosan kapcsolódott a baszk Jesús Galíndez New York-i elfogásához és Ciudad Trujillo-ban történt későbbi meggyilkolásához (1956 márciusa). Galíndez egykoron a rendszer funkcionáriusa volt, az USA-ba való áttelepülése után viszont a diktatúra egyik legnagyobb kritikusrává vált. Eltűnése jelentős visszhangot váltott ki a sajtóban és az amerikai közvéleményben amiatt, hogy dominikai kémszervek az USA területén fogták el. Trujillónak – csakúgy, mint 1937-ben – meg kellett találnia a módot a közvélemény figyelmének elterelésére és arra, hogy úgy

tűnjön fel, mint nagy emberbarát, a politikai és ideológiai okokból üldözöttek jótévedője. Ehhez hozzá kell még tenni, hogy létezett egy kicsi, ám annál befolyásosabb magyar kolónia a Dominikai Köztársaságban, akiknek az irányítása alatt volt a Kovács Sándor által vezetett dominikai fegyvergyártás.⁴ (Az 1956-os, Dominikai Köztársaságba irányuló magyar emigrációról gyakorlatilag semmiféle írás nem született még magyarul. Napjainkig mindössze Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza, 1945-1985* című könyvében szerepel egyetlen erre vonatkozó utalás, ahol a szerző egy felsorolást tesz.)⁵

1956 októberében kitört a rendszer forradalmi válsága Magyarországon, amely ahhoz vezetett, hogy az országot szovjet csapatok szállták meg. Magyarok ezrei hagyták el az országot, elsősorban Ausztriában tömörülve, ahol megalakult az Európai Migrációs Kormányközi Bizottság (CIME).

Az ENSZ az 1956. november 4. és 10. között tartott rendkívüli ülésén már foglalkozott az üggyel.⁶ Több országtól kérte az új menekültek befogadását és letelepítését. A Dominikai Köztársaság sem volt kivétel, és elnöke, Héctor B. Trujillo M., a diktátor testvére kijelentette, hogy „*országunk kapui, egyetértésben Trujillo Generalisszimusz Evián-i értekezlet óta folytatott politikájával, nyitva maradnak a magyar állampolgárok és*

⁴ Lilón Domingo: "Magyarok a Dominikai Köztársaságban Trujillo idején. Kivándorlás, iparosodás és militarizáció: La Armería (1947-1957)", In: MTA-JATE Hispanisztika Kutatócsoport. Kutatási Közlemények I. *Tanulmányok a latin-amerikai magyar emigráció történetéről*. Hispánia, 1999. 55-66. old.

⁵ BORBÁNDI Gyula: *A magyar emigráció életrajza, 1945-1985*. I. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989, p. 407.

⁶ Official Records of the General Assembly Second Emergency Special Session (4-10 November 1956). New York, United Nations, 1957.

bármely más országok kommunista barbarizmus által üldözött lakói előtt...”⁷ A magyar menekültek befogadására tett dominikai ajánlatot az ország ENSZ nagykövete, Enrique de Marchena vezette elő. Említésre került ebben a dominikai kormány ezrek befogadásáról hozott rendelkezése,⁸ és a nemzetközi fórum előtt a nagykövet beszédében kiemelte, hogy „a Dominikai Köztársaság küldöttsége szolidaritást vállal minden olyan akcióval, amely Magyarország függetlensége és szabad világba történő belépése érdekében történik”.⁹ Ez az ezres nagyságrendű befogadás a dominikai felajánlás szerint akár 20.000 menekültet is jelenthet.¹⁰

Kovács Sándort bízták meg azzal, hogy magyar nem kommunista földműveseket válasszon ki abból a célból, hogy 500-as csoportokban áttelepüljenek a Dominikai Köztársaságba.¹¹ Miként Vorshirm írja, „minden ország az

⁷ TRUJILLO MOLINA, Héctor B.: Mensaje dirigido al Señor Vilis Masens, Presidente de la Junta de Naciones Europeas Cautivas, en la cual respalda toda acción en favor de la libertad de Hungría. *Discursos y Mensajes, 1952-1957*. Tomo II. Ediciones Acies, Madrid, 1957, pp. 105-106.

⁸ *Official Records of the General Assembly*. Eleventh Session. Plenary Meeting (12 November 1956 – 8 March 1957), I. New York; GARDINER, C. Harvey: *La política de inmigración del dictador Trujillo. Estudio sobre la creación de una imagen humanitaria*. UNPHU. Santo Domingo, República Dominicana, 1979, p. 194.

⁹ *El Caribe*, 16 de noviembre de 1956, p. 16.

¹⁰ *El Caribe*, 22 de diciembre de 1956; „Open Door for Refugees. Trujillo Offers Haven to 20.000 Hungarians”, *A Look at the Dominican Republic*, Vol. I. No. 11 (November 1956), p. 8.

¹¹ Ezt, a kommunista magyarok bejutását akadályozó szűrőt még azzal is megerősítették, hogy az emigránsokat Ciudad Trujillo városban váró dominikai fogadóbizottság soraiban ott találhatjuk a Nemzeti Hadsereg alezredesét, César A. Oliva Garcíát, a dominikai Biztonsági szolgálat vezetőjét, és asszisztensét, Félix Rosa Uribét. *El Caribe*, 6 de mayo de 1957, p. 8.

érdekeinek leginkább megfelelő menekülteket választott. A humanitárius meg gondolások, valószínűleg, másodlagosak voltak”.¹²

Kovács Vorshirm kíséretében Genfbe utazott, onnan pedig Bécsbe, hogy véghezvigye a Trujillo számára elfogadható magyar menekültek kiválogatását. Vorshirm szembehelyezkedett ezzel a tervvel; azzal érvelt, hogy a terv valószínűleg sikertelen lesz, feltételezve, hogy a magyarok nem tudnak majd alkalmazkodni a körülményekhez, amire Kovács azt az egyszerű választ adta, hogy: „*Vezetőnk adott egy utasítást, és ön nem az az ember, aki azt megkérdőjelezheti.*”¹³. A fejlemények alakulása pár hónappal később Vorshirmet igazolta.

Magyarország 1956-os szovjet megszállásával a dominikai kommunikációs eszközök sokat foglalkoztak. Ezenkívül a nemzetközi sajtó hírszatórnái, a dominikai napilapok cikkekkel közöltek a világ különböző elismert személyiségeiről, köztük a magyarokról is, és mindig ugyanaz az üzenet állt a középpontban: a keresztény magyar nép ellen irányuló kegyetlen, ateista szovjet invázió, valamint Trujillo antikommunizmusa. Így például az *El Caribe* című lap 1956. november 19-én közölte XII. Pius pápa rádióüzenetét a magyarországi eseményeket illetően, amely nép „*abban bűnös, hogy az alapvető emberi jogok elfogadását kívánja*”.¹⁴ November 26-án publikálták Albert Camus cikkét, a „*Válasz a magyar írók felhívására. Az európai értelmiségiek közös fellépéséért az ENSZ mellett*” címmel, amelyben a közismert francia író hangsúlyozta, hogy „*a szavak nem elegendőek, és nevetséges eredmény az üres siránkozások hangoztatása a keresztre feszített*

¹² VORSHIRM, Alfredo: *De la Esvástica a la Palmita*. Santo Domingo, República Dominicana, 1993, p. 162.

¹³ Uo. p. 163.

¹⁴ *El Caribe*, 19 de noviembre de 1956, p. 16.

*Magyarországgal kapcsolatban. Az igazság az, hogy az egész nemzetközi közösség, amely néhány év késéssel hirtelen bevetette erőit Közép-Keleten, ugyanakkor azt megengedi, hogy Magyarországot meggyilkolják*¹⁵, és indítványozta, hogy „a szovjet csapatokat azonnal vonják ki, helyezték nemzetközi ellenőrzés alá, az ENSZ felügyelete alá, hogy szabadítsák fel a letartóztatottakat és a deportáltakat, és végül, szervezzék meg a magyar nép szabad tanácsát. Abban az esetben, ha az ENSZ meghátrál kötelezettsége elől, az aláírók kötelezik magukat nem csupán arra, hogy bojkottálni fogják az ENSZ szervezetét és kulturális szerveit, hanem a közvélemény előtt is leleplezik, ha alkalom adódik rá, a szervezet alkalmatlanságát”¹⁶.

A már idézett dominikai napilap egy öt részből álló cikksorozatot közölt Mindszenty József bíborosról, „*Az én történetem*” címmel, amit Vecsey József atyának mondott el¹⁷, aki a barátja és gyóntatója volt, és aki többször is meglátogatta a börtönben. Teljes szövegével közzétették a spanyolországi ENSZ nagykövet, José Félix de Lequerica felszólalását, mely az ENSZ 1956. decemberi általános ülésén hangzott el, melyet Magyarország szovjet elnyomása kapcsán hívtak össze.¹⁸

Az *El Caribe* című lapban a magyarországi 1956-os eseményekről és a nemzeti önrendelkezésről szóló cikkek között kiemelkednek a spanyol Félix Díez Mateo írásai, „*Az Ember tragédiája*”, vagyis egy Madách Imre művéből kölcsönzött címmel írt, négy részes cikksorozat¹⁹, a

¹⁵ *El Caribe*, 26 de noviembre de 1956, p. 7.

¹⁶ Uo.

¹⁷ *El Caribe*, 11, 13, 15, 17 y 19 de diciembre de 1956, pp. 14, 12, 4, 12 y 15.

¹⁸ *El Caribe*, 24 de diciembre de 1956, p. 7.

¹⁹ *El Caribe*, 2, 4, 7 y 11 de diciembre de 1956, pp. 7, 7, 7, 7.

„*Soniuska*”²⁰ és a magyar-nicaraguai Pataky László írásai²¹, „*Trujillo, korunk nagyszerű jelleme*”²² és „*Trujillo és a kultusz szabadsága*”²³. Az itt említett cikkek a dominikai diktátor sikereit dicsőítik, elsősorban a Generalisszimusz antikommunista jellemét hangsúlyozva.

Ricardo Pittini főpap, Amerika első érseke kezdeményezésére – azért, hogy kiemeljék a szovjet kommunizmus ateista jellegét – az ország különböző részeiben misét celebráltak a magyar nép tiszteletére, „azon mártírok lelki üdvéért, akik a kommunista uralom elleni harcban veszítették életüket Magyarországon”.²⁴

Még egyetlen magyar menekült sem érkezett meg, amikor Trujillo rendszere és természetesen saját személye is

²⁰ *El Caribe*, 16 de diciembre de 1956, p. 15.

²¹ Az *El Caribe* 1957. május 5-i száma szerint Pataky László „ezredes, író, felfedező, antropológus, hivatásos katona, az önzetlen kalandok nagy szerelmese volt. Charles de Gaulle Idegen Légiónak volt tagja; a VIII. brit hadsereg Montgomery tábornok által vezetett „Lotharingia Keresztje” zászlóalj tagja, kétszer megsebesült az afrikai hadműveletekben, Franciaország Légión Lovagkeresztjét kapta. Az Izraeli Védelmi Hadsereg alezredese volt az 1948-50-es függetlenségi háborúban, a latin-amerikai önkéntesekből szervezett 93-as zászlóalj parancsnoka és egyike volt azoknak, akik megszervezték az izraeli reguláris hadsereget. A vezérkar tanácsadója és Costa Rica Elnökének személyes biztonságáért felelős megbízottja volt. Olyan nagy sikerű könyvek szerzője, mint például „A kemények” (Az Idegen Légión kalandjai) és az „Ismeretlen Nicaragua”, közreműködött a kontinens legfontosabb irodalmi publikációinak megjelentetésében, a „Szabad Magyarország” című, jelentős körben terjesztett antikommunista lap igazgatója. Pataky ezredes magyar származású, Budapesten született és szüleivel nagyon fiatal korában érkezett Nicaraguába. Felvette a nicaraguai állampolgárságot, és a nemzeti kultúra lelkes harcosa.”

²² Uo.

²³ *El Caribe*, 26 de mayo de 1957, p. 13.

²⁴ *El Caribe*, 28 de octubre de 1956, p. 2, 24 de noviembre de 1956, p. 5, 26 de noviembre de 1956, p. 10-11.

dicséreteket és magasztalást kapott.²⁵ Az említett véleménynyilvánítók között volt Willian Astor, a Máltai Lovagrend tagja, akinek Trujillo 25.000 dolláros személyes támogatást adott a magyarok megsegítésére. Astor kijelentette, hogy „*A Dominikai Köztársaság – területéhez képest – sok magyart befogadna*”²⁶.

A már említett *A Look at the Dominican Republic* 1957 áprilisi száma megjegyzi, hogy „*mialatt e sorokat írjuk, egy hatszáz, zömében földművesekből álló magyar menekült családot szállító hajó tart az Atlanti-óceán közepén a Dominikai Köztársaság felé*”²⁷.

1957. május 5-én a *Franca C.* nevű hajón megérkeztek a Dominikai Köztársaságba a Genovában hajóra szállt magyar menekültek, pontosan 582-en. A magyar emigránsok Ausztriából vonaton érkeztek Genovába. Szerintük „483 földműves”²⁸ érkezett Ciudad Trujillo-ba. A közlekedés költségeit – úgy a hajóét, mint a vasutat – a dominikai állam fizette.²⁹ Közülük 482 főt Duvergében helyeztek el, a haiti határ közelében található félsivatagos területen azért, hogy egy földműves telepet hozzanak létre,

²⁵ *El Caribe*, 27 y 28 de enero de 1957; „Generalissimo Trujillo Aids Hungarians Fleeing Communist Terror”. *A Look at the Dominican Republic*, II. No. 3. (March 1957), p. 8.; „Generalissimo Trujillo’s „Open-Door” Policy at Work”, *A Look at the Dominican Republic*, II. No 4. (April 1957), p. 3.

²⁶ „Generalissimo Trujillo Aids Hungarians Fleeing Communist Terror”. *A Look at the Dominican Republic*, II. No. 3. (March 1957), p. 3.

²⁷ „Generalissimo Trujillo’s „Open-Door” Policy at Work”, *A Look at the Dominican Republic*, II. No 4. (April 1957), p. 3.

²⁸ *Boletín de la Secretaría de las Relaciones Exteriores y Cultos*, No 17, 15 de mayo de 1957, p. 444.

²⁹ *El Caribe*, 5, 6, 7 de mayo de 1957, „Llegan 582 inmigrantes húngaros víctimas del Soviet”; *Boletín de Información Diplomática de la Secretaría de estado de Relaciones Exteriores y Culto*, No 79 (Abril-Junio de 1957), pp. 25-26.

ahol az életüket „kényelmes, berendezett házakkal, állami támogatással, földterülettel és vetőmaggal, orvosi ellátással és más fontos juttatásokkal”³⁰ tegyék könnyebbé, és ahol rizs, banán és más kisebb gyümölcsök termelésével foglalkoznának. A többieket, akik mintegy százan voltak, köztük mérnökök, technikusok, mechanikusok és családtagjaik, a Fegyvergyárba vitték volna dolgozni. Néhány „magyar földművest” Constanzába – az ország középső részén található termékeny övezetbe vinnének – spanyolokkal, japánokkal és dominikaiakkal együtt –, azzal a szándékkal, hogy a nemzetközi közvélemény előtt bemutassák ezeknek az embereknek a helyzetét, és Trujillo bevándorlási „mintapolitikáját”. Erre a kirakatpolitikára a válasz nem sokáig váratott magára.

Az észak-amerikai szenátor, Willian Lager, Trujillo híve közzé tette a *Subcommittee to Investigate Problems Connected with Emigration of Refugees and Escapees* (A Menekültek és Üldözöttek Bevándorlásával Kapcsolatos Problémák Feltárására Létrehozott Albizottság) jelentését, melyet Eleanor C. Guthridge készített, miután ellátogatott a Dominikai Köztársaságba, Peruba, Venezuelába, Brazíliába, Argentínába és Chilébe. A jelentés címe ez volt: *Hungarian Refugee Resettlement in Latin America*. Ezek közül az országok közül a jelentés szerint a Dominikai Kormány biztosította a legjobb feltételeket a magyar menekültek számára, mivel „kormány szinten készítették elő az érkezésüket... és a fogadtatásuk nagyon szívélyes volt”³¹. Perut kritikával illette amiatt, hogy csak azokat a családtagokat fogadta be, akiknek hozzátartozóik éltek az országban; Venezuelába körülményes volt a bevándorlás;

³⁰ *Boletín de Información Diplomática de la Secretaría de estado de Relaciones Exteriores y Culto*, No 17, 15 de mayo de 1957, p. 445.

³¹ GARDINER, i. m., pp. 198-200.

Brazíliában csak családfőket fogadtak be és nem egész családokat, jóllehet később támogatták a családok egyesítését; Argentínában „bizonytalan körülményeket, súlyos lakáshiányt” találtak többek között, míg Chilében az infláció és a magas munkanélküliség miatt még azokat is elutasították, akiknek hozzátartozói éltek az országban.³² A jelentés szerint az ideiglenes statisztikákra támaszkodva elmondható, hogy a menekültek helyzete az alábbi volt:

Ország	Tervezett szám	Befogadottak száma
Dominikai Köztársaság	20.000	582
Brazília	10.000	1.035
Venezuela	5.000	293
Argentina	2.000	901
Chile	1.000	mintegy 300
Peru	1.000	mintegy 50 ³³

A magyar menekültek fogadásán Ciudad Trujillo-ban maga a diktátor elnökölt, valamint testvére, Héctor, aki akkoriban a Köztársaság elnöke volt, és olyan személyiségek, mint Kovács, López-Penha, Vorshirm és mások. A napilapok fotóin láthatjuk, hogyan jelentek meg az újonnan érkezettek Trujillo előtt „Éljen Trujillo” kiáltásokkal, feliratos táblákat tartva „Trujillo, köszöntenek téged a magyarok” és „Köszönjük Trujillónak, hogy újra van lakhelyünk, ételünk és munkánk” szöveggel, míg egy másik, a menekülteket köszöntő táblán ez állt: „Isten hozott benneteket, magyar testvéreink” /Bienvenidos: Amigos Húngaros³⁴.

³² „Hungarian Refugee Resettlement in Latin America.” *A Look at the Dominican Republic*, Vol. II. No 12, December 1958, pp. 12-17.

³³ GARDINER i. m. p. 200.

³⁴ *El Caribe*, 6 de mayo de 1956. (A tábla spanyolra fordított változata nem helyes, ennek kellene szerepelnie: Bienvenidos, Hermanos húngaros.)

Valójában sem Trujillónak nem volt érdeke a magyarok befogadása, sem a magyarok nem tudtak vagy nem akartak beilleszkedni – különböző okok miatt – az új országban, többek között az ország elmaradottsága, a körülmények és természetesen a politikai helyzet is oka volt ennek. Így, mindössze néhány hónappal azután, hogy megérkezett az országba, sok menekült a CIME-hez fordult, és kérte, hogy visszatérhessen Ausztriába (a szervezettel kötött különböző kompromisszumok között szerepelt például az Ausztriába való visszautazás költségeinek a megtérítése, ha a menekültek igazi okot mutatnak fel).

1957-ben 419 menekült hagyta el az országot, miközben csak 17 érkezett; 1958-ban kilencvenen, 1959-ben 87-en mentek el.³⁵ 1958-ban, Héctor B. Trujillo M. elnök jelentése szerint az országban 103 magyar menekült élt a földműves-telepeken. Az adatok alapján feltételezhetjük, hogy azok között a magyarok között, akik elhagyták a Dominikai Köztársaságot, nem csupán azok szerepeltek, akik 1957 májusában érkeztek, hanem azok is, akik a Fegyvergyár vállalatainál dolgoztak. Sajnos a magyarok kiutazásáról szóló jelentések nem mindig részletezik az országba való belépésük dátumát, ezért nehéz pontos részletességgel feldolgozni az adatokat.

³⁵ *Estadística Demográfica*, 1957 (1959), 1958 (1960), 1959 (1961). Ciudad Trujillo. Az 1958. január 7-ei *The New York Times* arról tudósított, hogy az *Ascania* fedélzetén a Dominikai Köztársaságból Angliába érkezett 120 magyar. A csoportot ideiglenesen Ausztriában helyezték el, ahonnan „Ausztráliába vagy Új-Zélandra szerettek volna menni”. *NYT*, 1958. január 7. p. 3. Ugyanezen csoportot – a Belügyminisztérium titkársági jelentése szerint – a dokumentumok hiánya miatt – visszatelepítették. AGN. Dirección General de Migración. Legajo 1462, Expediente 2-2776-2800 de diciembre de 1957.

1958 májusában, egy évvel azután, hogy a magyarok megérkeztek a Dominikai Köztársaságba, az ENSZ az alábbi adatokat tette közzé jelentésében:

ORSZÁG	ÉRKEZÉS	TÁVOZÁS	HAZA-TELEPÜLÉS	OTT TARTÓZKODÓK
Argentína	1.160	0	0	1.160
Brazília	1.620	0	0	1.620
Chile	280	0	0	280
Kolumbia	230	0	0	230
Costa Rica	20	0	0	20
Kuba	10	0	0	10
Dominikai Köztársaság	582	400	0	182
Uruguay	40	0	0	40
Venezuela	690	0	0	690 ³⁶

³⁶ United Nations, General Assembly. Report of the UN High Commissioner for Refugees. New York, UN, 1958; GARDINER i. m., p. 204.

Fischer Ferenc *

***A három kontinensű Chile¹, mint az Európai
Unió társult állama (2002. május 17.)*** **

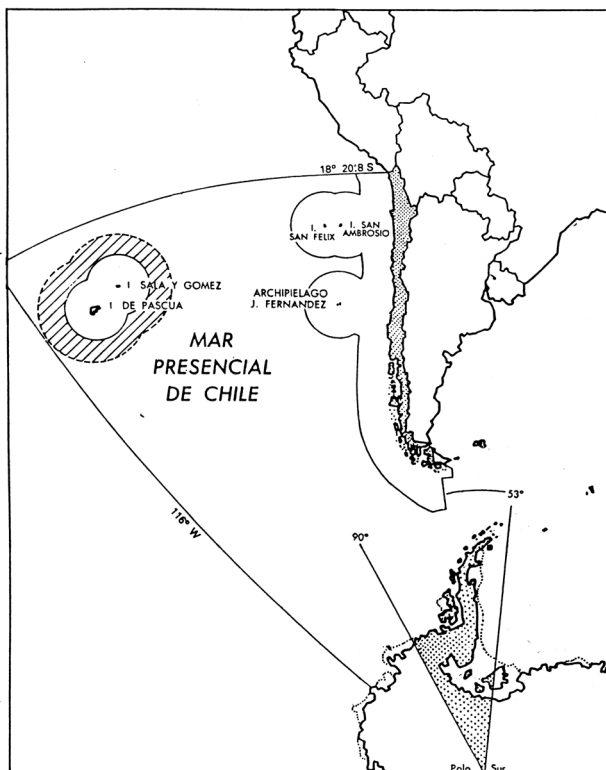
Általában Európában Chile alatt azt az országot értik, amely az Andok hegyvonulata és a Csendes-óceán között húzódik. Hogy milyen hosszan? Ha Chilét képzeletben az északi féltekére tükröznénk, akkor az Norvégia északi csücskétől egészen Marokkóig húzódna. (Vagy két másik példát említve: a Madrid - Moszkva, illetve a San Francisco - New York távolság felel meg nagyjából az andoki ország hosszúságának. Chile hosszúsága ugyanis a dél-amerikai kontinensen 4329 kilométer, míg az Antarktison található chilei cikkely hosszúsága 3.330 km. Így valójában Chile teljes hosszúsága 7.659 km. Chile amerikai kontinensen elterülő kontinentális területének nagysága 756.096 km². Chilének azonban a fehér kontinensen is van nemzeti

* *A szerző tanszékvezető egyetemi tanár (DSc), a Pécsi Tudományegyetem BTK Modernkori Történeti Tanszék oktatója, a PTE Ibero-Amerika Központ igazgatója, az MTA-PTE Magyarország és Európa Kutatócsoport vezetője.*

¹ A valóban nagyon hosszú ország legnagyobb szélessége 360 kilométer, legkisebb szélessége 15 kilométer, átlagos szélessége pedig 177 kilométer. 1997-es becslés szerint Santiago de Chile, a főváros lakossága 5,8 millió fő volt. Chile lakossága 2004-ben a 15 millió főt meghaladta. Chile GDP-je 1996-ban 71,9 milliárd dollár volt, míg az egy főre jutó GDP 4990 dollár volt. Atlas escolar. Instituto Geografico Militar. Santiago de Chile, 1985; Atlas Universal. Chile y sus regiones. Mapas históricos. Mapas del mundo. 12. Edición actualizada. Editorial Antártica. Santiago de Chile. 2001.; Pillantás Chilére. Chile Magyarországi Nagykövetsége. Budapest, 2003.

** A tanulmány az MTA-PTE Magyarország és Európa Kutatócsoport kutatási tevékenysége keretében készült

területe. Az antarktiszi cikkely nagysága 1.250.000 km². Chile teljes területe így 2.006.096 km². A chilei szigetvilág területe ezen belül 374 km². Chiléhez tartoznak azonban a Polinéziai szigetcsoporthoz tartozó Húsvét-szigetek is, vagy más néven „Rapa Nui”, mely a chilei partoktól 3700 km-re található. Chile így valójában „három kontinensű országnak” tekinti magát. A hivatalos megfogalmazás szerint: *Chile tricontinental: Chile en América del Sur, Antártica y Océano Pacífico.*

1.ábra: A három kontinensű Chile: Chile Dél-Amerikában, az Antarktiszon és a Csendes-Óceánon.

Chile külügyminisztere, Soledad Alvear aszony és Pascal Lamy, az Európai Unió Megbízottja 2002. április 26-án együtt tartott sajtótájékoztatót jelentették be, hogy Chile Politikai, Gazdasági és Együttműködési Társulási Egyezményt kötött az akkor még 15 tagállamból állt Európai Unióval.² A valóban igen látványos és ünnepélyes aláírásra valamivel később, 2002. május 17-én került sor, amikor Chile köztársasági elnöke, Ricardo Lagos Escobar, a spanyol miniszterelnök, José María Aznar és az Európai Unió elnöke, Romano Prodi az Európai Unió, Latin-Amerika és a Karib térség közötti II. csúcsertekezleten³ ünnepélyesen aláírták az Európai Unió és Chile közti társulási egyezményt. Az Európai Unió, Latin-Amerika és a Karib térség közötti II. csúcsertekezletre 2002. május 17-én és 18-án került sor Madridban. Tudatos időzítés eredménye volt ez a ceremónia, hogy éppen e csúcsertekezlet keretében 2002. május 17-én kerüljön sor Madridban az Európai Unió és Chile közötti társulási szerződés aláírására, mely az Európai Unió részéről elismerését jelentette mindazoknak a példamutató stabilizációs, sikeres gazdasági fejlődési és szilárd demokratikus folyamatoknak, amelyeket Chile az utóbbi negyedszázadban magáénak mondhatott.

A chilei köztársaság elnöke, Richardo Lagos Escobar a társulási szerződést jogos elégedettséggel a következőképp értékelte 2002. május 17-én: *„az Európai Unió és Chile által aláírt szerződés egy történelmi léptékű lépés országom számára...Chile történetében egyetlen más szerződés sem volt olyan nagy jelentőségű, ami ennyire kiszélesítette volna a piacainkat és egyetlen más szerződés sem, mint ez a jelen szerződés, amely ennyire lehetővé teszi a tudományos és*

² *Acoerdo de Asociación Política, Económica y de Cooperación entre la Unión Europea y Chile*

³ *II. Cumbre Unión Europea-América Latina y Caribe*

*kulturális lehetőségeink kiszélesítését. A megállapodás nem csak kereskedelmi megállapodás, hanem egyidejűleg kooperáció is minden olyan területen, ahol közös érdekeltségeink vannak, mindenek előtt közös politikai erőfeszítés, hogy jobban együtt haladhassunk a XXI. században.”*⁴ Lagos elnök továbbá kijelentette azt is, hogy az aláírás napján *„bizonyos fokig Chile ma visszatér Európába.”*⁵

2002 első felében az Európai Unió elnökségét Spanyolország és személyesen José María Aznar miniszterelnök látta el. Azonban miután éppen ebben az időszakban fejeződtek be hosszú hónapok kitartó egyeztető munkálatai után, s értek valóban a végkifejlethez az Európai Unió és Chile közötti tárgyalások, ezért az ünnepélyes aláírás számára kiváló lehetőséget kínált az a Madridba, 2002 májusára tervezett csúcsértekezlet, ahová 15 európai és 33 latin-amerikai állam- és kormányfőt vártak az Európai Unió, Latin-Amerika és a Karib térség közötti II. csúcsértekezletre. A spanyol miniszterelnök házigazdaként az EU-Chile társulási megállapodás kapcsán úgy nyilatkozott, hogy az Európai Unióhoz korábban csatlakozott teljes jogú európai országok kivételével egy *„olyan ambiciózus megállapodást írt alá az Európai Unió Chilével, hogy az a XXI. század szabadkereskedelmi megállapodásainak modelljéül szolgálhat”.*⁶ A spanyol

⁴ LAGOS ESCOBAR, Ricardo: Acuerdo de Chile con la Unión Europea. IN: Diplomacia. No. 92. Julio-Septiembre, 2002. Santiago de Chile. 7-8. o.

⁵ AZNAR, José María: El Desafío del Acuerdo de Asociación Unión Europea – Chile. IN: Diplomacia. No. 92. Julio-Septiembre, 2002. Santiago de Chile. 11. o.

⁶ AZNAR, José María: El Desafío del Acuerdo de Asociación Unión Europea – Chile. IN: Diplomacia. No. 92. Julio-Septiembre, 2002. Santiago de Chile. 9-12. o.

miniszterelnök úgy vélte, hogy Chilének, mint az Európai Unió társult államának és Spanyolországnak, mint az Európai Unió tagjának, amelyet speciális és intenzív és tradicionális kötelékek kötnek a latin-amerikai kontinenshez, együttesen közös és speciális felelősséget kell vállalniuk az Európa és Latin-Amerika közti kapcsolatok további fejlesztése vonatkozásában.

Az Európai Bizottság elnöke, Romano Prodi ünnepi beszédében úgy vélte, hogy a Chile és az Európai Unió közti társulási szerződés nem egy véletlen eredménye, hanem mindkét fél részéről kifejtett tartós és erős politikai akarat és törekvés eredménye, mely „*a közös értékeken nyugszik és ugyan a földrajz elválasztja egymástól Latin-Amerikát és Európát, de a történelem és a kultúra összeköti őket.*” Ez a társulási megállapodás ambiciózus, több vonatkozásban újat hozó és lényegében elősegíti, hogy az együttműködés egy „*stratégiai társulás*” legyen politikai, kooperációs és gazdasági téren. Az a „*stratégiai szövetség*” (*Asociación Estratégica*), mely az Európai Unió és Latin-Amerika között formálódik, szögezte le Prodi, nem egy egyszerű óhaj: a Chile és az Európai Unió között kötött megállapodás 2002-ben geopolitikai szinten azt jelenti, melyhez hasonlóan az Európai Unió már Mexikóval is kötött, hogy ez világos manifesztálása annak, hogy az Európai Unió, ámbár e latin-amerikai kontinensről földrajzilag távol fekszik, de tud és akar valóban aktív szerepet játszani a világ e távoli térségében.⁷

A társulási megállapodásnak valóban három fő pillére van: a *politikai dialógus*, a *kooperáció*, és a *kereskedelem liberalizálása*. A politikai dialógust lehetővé teszi, hogy az

⁷ PRODI, Romano: Un paso fundamental para la consolidación de las relaciones entre Chile y la Unión Europea. IN: Diplomacia. No. 92. Julio-Septiembre, 2002. Santiago de Chile. 13-21. o.

Európai Unió és Chile közös demokratikus elveket vallanak az emberi jogok, az egyéni szabadságjogok vonatkozásában, épp ezért koordinálni tudják pozíciójukat a különféle nemzetközi fórumokon, kooperálni tudnak a külpolitika és a biztonságpolitika vonatkozásában. A megállapodás kereskedelmi részében az Európai Unió 370 millió fogyasztójához való hozzájutás kedvezőbb lehetőségét kínálta az andoki országnak. Az Európai Unió Chile legfontosabb kereskedelmi partnere, a chilei export számára a legfontosabb piacot jelenti, és a külföldi beruházás vonatkozásában is élen járó az EU pozíciója az andoki országban. A *politikai dialógus* célja, hogy Európával együttesen munkálkodjon az Európai Unió és Chile a nemzetközi politikában, *kereskedelmi téren* egy szabadkereskedelmi zónát hozzon létre és *kooperációs* vonatkozásban lehetővé teszi Chilének, hogy az európai kontinens innovatív programjaiba Chile bekapcsolódjék. Ezt a minőségileg egészen új társulási szerződésrendszert gyakran az európaiak is és chileiek is „*negyedik generációs plusz*” szerződésnek nevezték: *Quarta Generación Plus*. A megállapodás tartalmaz egy úgynevezett demokratikus klauzulát is, mely akkor lép életbe, akkor függesztik fel praktikusán a megállapodást, amennyiben a demokratikus rendszernek, az emberi jogoknak a szisztematikus megsértése következik be valamelyik fél részéről. Egy olyan társulási szerződésről szó, amely mind „szélességét”, mind „mélységét” tekintve különleges. Ez indokolta például azt, hogy a nagy nemzetközi elismertségnek is örvendő chilei diplomáciai folyóirat, a *Diplomacia* egy teljes különszámot szentelt a társulási szerződés sokoldalú, s persze elsődlegesen chilei szempontú értékelésének.⁸

⁸ ALVEAR VALENZuELA, María Soledad: Acuerdo de Asociación con la Unión Europea: Un gran trabajo diplomático y compromiso de

A társulási szerződés kilátásba helyezi, hogy a *politikai dialógus* keretében, mely konkrétan rendszeres összejöveteleket helyez kilátásba állam- és kormányfői szinten, miniszteriális és magas rangú funkcionáriusok szintjén, az Európai Unió és Chile erőfeszítéseket tesz, hogy különféle kül- és gazdaságpolitikai lényeges kérdésekben egyeztetik, koordinálják álláspontjukat és közösen tesznek kezdeményezéseket a nemzetközi szervezetekben és kooperálnak, összehangolják a biztonságpolitikai és külpolitikai kérdésekben álláspontjaikat.

país. IN: Diplomacia. No. 92. Julio-Septiembre, 2002. Santiago de Chile. 22-34. o.

BARROS MELET, Cristián: El ambito político e institucional en el Acuerdo de Asociación entre Chile y la Unión Europea. IN: Diplomacia. No. 92. Julio-Septiembre, 2002. Santiago de Chile. 35-43. o.; ROSALES, Osvaldo: Chile y Unión Europea: Un Acuerdo de Cuarta Generación. IN: Diplomacia. No. 92. Julio-Septiembre, 2002. Santiago de Chile. 44-60. o.; ROZAS, Marcelo: La cooperación en el Acuerdo de Asociación entre Chile y la Unión Europea. IN: Diplomacia. No. 92. Julio-Septiembre, 2002. Santiago de Chile. 61-76. o.; ARIZTÍA DE CASTRO, Ricardo: Unión Europea: un verdadero desafío. Diplomacia. No. 92. Julio-Septiembre, 2002. Santiago de Chile. IN: 77-85. o.; CLARO, Juan: Vision de la Sociedad de Fomento Fabril Sobre el Acuerdo de Asociación Política y Economica entre Chile y la Unión Europea. IN: Diplomacia. No. 92. Julio-Septiembre, 2002. Santiago de Chile. 86-91. o.; SANTA CRUS LÓPEZ, Andrés: Posible impacto del Acuerdo de Asociación entre Chile y la Unión Europea para la agricultura chilena. IN: Diplomacia. No. 92. Julio-Septiembre, 2002. Santiago de Chile. 92-97. o.; ALVANO, Esteban: El Acuerdo con la Unión Europea: renovados desafíos. IN: Diplomacia. No. 92. Julio-Septiembre, 2002. Santiago de Chile. 98-107. o.; BOWN Ronald: Un nuevo lanzamiento del proceso exportador. IN: Diplomacia. No. 92. Julio-Septiembre, 2002. Santiago de Chile. 108-113. o.; DASTRES, Germán: Las pymes frente al Acuerdo con la Unión Europea. IN: Diplomacia. No. 92. Julio-Septiembre, 2002. Santiago de Chile. 114-118. o. ; www.chileinfo.com ; www.prochile.cl; www.bcentral.cl; www.eurochile.cl; www.ine.cl; www.minrel.cl

Első látásra úgy tűnhet, hogy *kereskedelmi szinten* a Chile és az Európai Unió közti kapcsolatok nem nagyon lehetnek gyümölcsözőek a nagy földrajzi távolságok és az Európai Unió és Chile közti nagyságrendbeli különbségeket tekintve. Azonban a valóság az, hogy az Európai Unió Chilében a legfontosabb beruházó fél, és Chile legfontosabb külkereskedelmi partnere. A társulási szerződés kereskedelmi *liberalizációra* vonatkozó része a kölcsönösség jegyében kilátásba helyezi, hogy egy tízéves, átmeneti időszakon belül a teljes kereskedelem 97,1%-át liberalizálják. Egyes szektorokat tekintve a liberalizáció az ipari termékek kereskedelme vonatkozásában 100%-os lesz, a mezőgazdasági termékek vonatkozásában 80,9%, míg a halászati termékek vonatkozásában 90,8%. Chile számára a szerződés nagy lehetőségeket kínál, hogy exportját diverzifikálja, mely az ország egyik legfontosabb stratégiai célkitűzése. A legfontosabb Európai Unióba irányuló chilei termék a réz, amely az összes chilei export mintegy harmadát jelenti az Európai Unióba. A szerződés életbe léptetése után, azaz 2003-tól a vámtételek 0-ra estek vissza. A szerződés életbe lépése előtt a Chilébe irányuló európai exportot átlagosan 7% vámtétel sújtotta. A szerződés életbeléptetése után eltűnnek ezek a vámtételek és 0%-osak lesznek. A chilei gazdaságban érdekelt európai befektetők még jobb lehetőségekhez jutnak az elektromosság, a gáz, a telekommunikáció, a szállítás, a szolgáltatások vonatkozásában. Mindamellet Chile az Európai Unió számára egy jó ugródeszkaként, kiindulópontként szolgálhat az egész régióban történő beruházásai számára.

A társulási szerződés harmadik fontos oszlopa a *kooperáció*. Kooperáció a gazdaság, a kereskedelem, a tudomány, a technológia, az oktatás vonatkozásában. 2002 szeptemberében a társulási megállapodásnak az utolsó fejezetét is aláírták Brüsszelben, mégpedig a Tudományos,

Technológiai Kooperációs Megállapodást az Európai Unió és Chile között. Az utolsó ünnepélyes ceremóniára 2002. november 18-án került sor, amikor az Európai Unió 15 külügyminisztere, az Európai Bizottság képviselői és a chilei külügyminiszter asszony kézjegyükkel látták el a megállapodást.⁹ Ez a kooperációs szerződés a privilegizált helyzetbe hozza Chilét, egy speciális státuszt biztosít számára, miután lehetővé teszi, hogy részt vegyen a legkülönfélébb, az Európai Unió által támogatott tudományos és oktatási és technológiai programokban. Chile számára különös jelentőséggel bír az, hogy lényegében teljes tagsági jogon együttműködhet tudományos és technológiai téren az Európai Unióval, ezért Lagos elnök azt a célt tűzte ki, hogy a tudományos-technológiai feladatokra a következő években megduplázza a chilei nemzeti kiadásokat.

2002 tavaszán, amikor erre a történelmi jelentőségűnek mondott EU-Chile megállapodásra sor került, a magyar tömegtájékoztatás (televízió, rádió, sajtó) nem fordított semmiféle figyelmet ennek a társulási szerződésnek, majd az azt követő hónapokban sem jelentek meg írások, tudósítások, értékelések e társulási szerződés jelentőségéről, amely pedig, s ezt már 2002-ben is tudni lehetett, érinteni fogja közvetlenül azt a Magyarországot is, amely hamarosan az EU tagállamává válik, s ami 2004 május 1-én meg is valósult. Ennek a nem odafigyelésnek akkori aktuális okait keresve mindenképpen persze feltüntethető az, hogy 2002 tavaszán a magyar társadalom és politikai élet a parlamenti választásokra készülődött, a figyelem jelentős része így tehát belpolitikai meghatározottságú volt, illetve külpolitikai kérdésekben az ország európai uniós csatlakozása állt a

⁹ *Acuerdo de Cooperación en Ciencia y Tecnología entre la Unión Europea y Chile*

középpontban. Valójában azonban ennek a Chile-EU társulási szerződéssel kapcsolatos feltűnő érdektelenségnek messzebbre és mélyebbre menő okai is vannak. A Chilével kötött társulási megállapodás nemcsak az andoki ország számára volt fontos, hanem az Európai Unió számára is igen fontos volt, hiszen éppen akkor, amikor teljes lendületben volt az egykori szovjet blokk, a közép-kelet-európai térség beintegrálódása az Európai Unióba, a 10 új tagjelölt belépése az Európai Unióba, akkor, ebben az igen kritikus fázisban nem fordított hátat az Európai Unió Latin-Amerikának, hanem éppen ellenkezőleg, egyidejűleg, szimultán Közép-Kelet-Európa felé is és Latin-Amerika felé is figyelt. Magyarországon azonban a fő figyelem oly mértékben a NATO-tagságra, az EU-ra, az Amerikai Egyesült Államokra koncentrálódott, hogy az EU társulási megállapodásai 2000-ben Mexikóval és 2022-ben Chilével szinte minden kommentár nélkül maradtak.

Az Európai Unió elődje, a „Hatok” az 1960-as években kezdte el szorosabbra fűzni kapcsolatait Latin-Amerika országaival, azonban igazán nagyobb jelentőségre az 1980-as években tettek szert ezek a kapcsolatok. Latin-Amerika a nyugat-európai beruházások egyik legpreferáltabb térségévé vált az 1980-as években, és geopolitikai értelemben is egészen új jelentőségre tett szert a Latin-Amerikához fűződő európai kapcsolatrendszer, amikor 1986-ban Spanyolország és Portugália csatlakozott az európai közösséghez. Spanyolország belépése - és egyúttal persze Portugáliáé is - az Európai Közösségbe 1986-tól azt jelentette, hogy Európa figyelme Ibero-Amerika felé lényegesen nagyobb súlyt kapott, mint korábban. S mindez nem maradt meg csak az ünnepélyes deklarációk szintjén.¹⁰

¹⁰ Az Európai Unió tagállamai 1974 és 2001 között Chilében 17,5 milliárd dollár értékben ruháztak be és így a legfontosabb beruházó

Az *Ibero-Amerikai Nemzetek Közössége*¹¹ 1991. július 19-én jött létre a mexikói Guadalajarában 19 latin-amerikai állam, illetve 2 európai állam, Spanyolország és Portugália részvételével. Az 1991-es időpont - így utólag visszatekintve - egy igen kedvező nemzetközi feltételrendszerben zajlott le. Megszűnt a bipoláris világ, a nemzetközi kapcsolatok átrendeződési folyamata kezdődött el az 1990-es években. A 90-es évek elejére mind Közép-Kelet-Európában, mind Latin-Amerikában egy demokratizálódási folyamat ment végbe.¹²

A *Comunidad Iberoamericana de Naciones* létrejöttében kulcsszerepet játszott a demokratikus Spanyolország, és ezen belül a spanyol király, János Károly. A *Comunidad Iberoamericana de Naciones* (CIN) létrejöttében további nagyon fontos szerepet játszott az, hogy 1986-ban Spanyolország és Portugália is teljes jogú tagjai lettek az akkori Európai Közösségnek. A spanyol csatlakozási szerződés szerves részét képezte, hogy Madridnak sikerült az előtárgyalások során elérnie azt, hogy két dokumentumot is beillesztettek a spanyol csatlakozási szerződésbe, s amelyek célja az volt, hogy erősítsék egyfelől Spanyolország, másfelől az Európai Közösség és Latin-

lettek Chilében. Az Európai Unió ugyancsak a legfontosabb külkereskedelmi partnere Chilének, miután például 2001-ben a kereskedelem teljes értéke 7,6 milliárd dollárt tett ki. Az Európai Unió egyúttal Chile legfontosabb kooperációs partnere is volt még a társulási szerződés aláírása előtt, miután Chile az Európai Uniótól 1990 és 2000. között mintegy 100 millió euró támogatásban részesült.

¹¹ *Comunidad Ibero Americana de Naciones*

¹² Lásd erről SZILÁGYI István: *La Comunidad Iberoamericana de Naciones en la Política Mundial*. IN: Ferenc Fischer-Gábor Kozma-Domingo Lilon (eds): *Ibero Americana 2*. Quinqueecclesiensis. Universidad de Pécs, Centro Ibero Americano. Pécs, 2004. 389-405. o.; SANHUEZA SARVAJAL, Raúl: *Las Cumbres Iberoamericanas*. IN: *Diplomacia*. No. 82. enero-marzo 2000. 65-76. o.

Amerika közti kapcsolatokat. Az egyik dokumentum a *Declaración Común de Intenciones relativa al desarrollo y la intensificación de las relaciones con los países de América Latina* volt. Ebben a dokumentumban kiemelik annak a fontosságát, hogy az akkor még 10 európai közösségi tagállam és Spanyolország és Portugália kiemelt jelentőséget tulajdonítson a jövőben a Latin-Amerikával való kapcsolatoknak. A második dokumentum, melynek címe, *Declaración del Reino de España sobre América Latina* kifejezi Madrid azon stratégiai törekvését, hogy külpolitikájában a Latin-Amerikával való kapcsolatokban az intenzifikálására törekszik, és hogy híd szerepet játszva segíteni szándékozik abban, hogy kiszélesítsék az Európai Közösség és Latin-Amerika közti kapcsolatokat. Tulajdonképpen ennek a koncepciónak a jegyében ült össze első alkalommal Braziliában, Rio de Janeiróban 1999-ben az Európai Unió, Latin-Amerika és a Karib térség közötti I. csúcsertekezlet, azaz *I. Cumbre Unión Europea-América Latina*.

A *Comunidad Iberoamericana de Naciones* 1991-es létrehozása,¹³ majd pedig az Európai Közösség átalakulása *Európai Unióvá*, majd Ausztriával, Svédországgal, Finnországgal történő kibővítése, azaz a *tizenötök Európai Uniója*, valamint az a célkitűzés, hogy 1999-2002 közötti időszakban az Európai Unión belül egy egységes pénzrendszert, az *eurót* vezessék be, s a küszöbön álló *keleti bővítés* összességében fontos motiváló tényezői voltak annak, hogy Fehér Ház, mintegy ellenreakcióként is, egy nagy ívű, de nem teljesen előzmények nélküli projektet vázolt fel Latin-Amerika számára: 1994-ben Clinton amerikai elnök javasolta az Észak-amerikai

¹³ A spanyol Cervantes Intézet is 1991-ben jött létre János Károly király fővédnökségével. Budapesten a Cervantes Intézetet Ókirályi Fensége, Fülöp herceg, spanyol trónörökös és felesége, Leticia hercegnő nyitotta meg hivatalosan 2004 szeptemberében.

Szabadkereskedelmi Társulás, a NAFTA (USA, Kanada, Mexikó) létrehozását.¹⁴ 1995-ben pedig ugyancsak észak-amerikai javaslatra az egész amerikai kontinensre, Észak-, Közép- és Dél-Amerikára kiterjedő vámmentes övezetét kívántak bevezetni, azaz az egész amerikai kontinentet átfogó szabadkereskedelmi megállapodást kívántak kidolgozni. Ez a Washington ösztönözte, az egész nyugati féltekét átfogó folyamat, az Egyesült Államoknak ez az Amerika-közi szabadkereskedelmi intenciója meggyorsította az Európai Unió és Latin-Amerika közti szorosabb együttműködésre törekvő kapcsolatokat is. A korábbi évtizedekhez képest nagy siker volt önmagában az, hogy évi rendszerességgel sor került a spanyol-portugál nyelvet beszélő világ közötti csúcsertekezletekre.¹⁵

A VI. *Cumbre* keretében José María Aznar spanyol miniszterelnök az ibero-amerikai állam- és kormányfőket arról a tervéről tájékoztatta, hogy jó lenne a spanyol-portugál nyelvet beszélő világ csúcsertekezletei után egy csúcsertekezletet tartani az Európai Unió és Latin-Amerika, illetve a Karib térség országai között. Ezt a javaslatot Aznar miniszterelnök 1996 novemberében a chilei Viña del Marban terjesztette elő. 1996 júniusában Firenzében pedig már

¹⁴ A III *Cumbre de las Américas* harmadik csúcsertekezletére a kanadai Quebec-ben 2001 áprilisában került sor, amelyen a nyugati féltekén az amerikai földrész 34 állam- és kormányfője vett részt. Ez az nyugati féltekén folyamat kezdetét 1994-ben Miami-ban vette kezdetét, ahová Clinton amerikai elnök meghívta az egész nyugati félteke összes állam- és kormányfőjét. A II. *Cumbre de las Américas* házigazdája 1998 áprilisában Santiago de Chile volt.

¹⁵ A Comunidad de Iberoamericana del Naciones (CIN) az alábbi csúcsertekezleteket tartotta: I - Cumbre Guadalajara, 1991.; II - Cumbre-Madrid (Spanyolország), 1992.; III - Cumbre-Salvador-Bahija (Brazília), 1993.; IV - Cumbre-Cartagena de Indias (Kolumbia) 1994; V - San Carlos de Bariloche (Argentína), 1995; VI - Cumbre-Vina del Mar (Chile), 1996; VII - Cumbre-Isla Margarita (Venezuela), 1997; VIII - Cumbre-Porto (Portugália), 1998; IX - Cumbre-Havanna (Kuba), 1999; X - Cumbre-Panama város (Panama), 2000; XI - Cumbre-Lima (Peru), 2001; XII - Cumbre-Santo Domingo (Dominika), 2002.

döntöttek arról is, hogy Chile és az Európai Unió között egy társulási megállapodást hozzanak majd tető alá.

Az Európai Unió és Mexikó közti intenzív tárgyalások után 1997. december 8-án került aláírásra a Gazdasági Partnerségi, Politikai Koordinációs és Együttműködési Megállapodás Mexikóval, amelyet az Európai Parlament és a mexikói szenátus ratifikált és így 2000. október 1-jén lépett életbe.¹⁶ Madrid közvetítő szerepének, a latin-amerikai országok támogatásának és a felismert közös érdekeknek köszönhetően az Európai Unió és a *Comunidad de Iberoamericana de Naciones* között, a „híd” (*Puente*) szerep a két nagy régió, a két nagy világ között három év múltán intézményesült. A történelmi jelentőségű áttörésre 1999 júniusában Rio de Janeiróban került sor, amikor 33 latin-amerikai és karib-térségbeli állam- és kormányfő, illetve az Európai Unió 15 állam- és kormányfője egy asztalhoz ültek le. Ez az I. Csúcsértekezlet döntött arról, hogy hosszú távon a két nagy régió között stratégiai jellegű partnerségnek kell működni. Firenzében ugyan 1996-ban még hosszabb távban gondolkodtak Chile és az Európai Unió közti társulási megállapodás megkötéséről, de már 1999 júniusában a latin-amerikai, karibi országok, az Európai Unió állam- és kormányfőinek az I. Csúcstalálkozásán döntés született arról, hogy kezdődjenek meg a közvetlen kétoldalú tárgyalások a két fél között. Mind Chile, mind az Európai Unió számára alapvetően fontos szempont volt kezdettől fogva, hogy ne egy szokványos szabadkereskedelmi megállapodást

¹⁶ Az Európai Unió-Mexikó közti szabadkereskedelmi megállapodás eredményeként 2003-ra teljesen liberalizálta a mexikói ipari termékek piacra jutását az Európai Unióba. A mexikói-európai uniós teljes forgalom 2001-ben 22,4 milliárd euró volt, amiből 15 milliárd volt az európai uniós export, és 7,4 milliárd euró a mexikói export az Európai Unió piacára.

készítsenek elő, hanem egy olyan társulási szerződés víziója körvonalazódott, mely meghaladja a Mexikóval kötött társulási megállapodást, s mely már intézményesen s rendszeresen lehetővé teszi a politikai dialógust és a kooperációt is a két fél között. Az első EU-CHILE tárgyalási forduló 1999. november 24-én volt Brüsszelben. A „Chile-Európai Unió Együttes Bizottság”¹⁷ ezen első ülésén kidolgozták a tárgyalásoknak a struktúráját, a módszereit és az ütemezését, ezáltal formálisan is beindítva a társulási folyamatot. Az első tárgyalási fordulóra Santiago de Chilében került sor 2000. április 10. és 11-én. Az utolsóra 2002. április 26-án került sor, amely már a teljes társulási szerződés szövegét is tartalmazta.

A Chile iránti érdeklődés az Európai Unió részéről nem utolsósorban a chileiek erőfeszítéseinek és eredményeinek köszönhető, melynek köszönhetően a latin-amerikai óriásrégió legstabilabb gazdasági és politikai rendszerével rendelkezett az ezredforduló felé közedve, mindamelllett a chilei piac jellemző volt nyitottság, rugalmasság és makro ökonómiai értelemben stabil, szilárd pénzügyi rendszere volt az országnak. Mindez megkönnyítette egy olyan ambiciózus szerződésrendszer kidolgozását, amelyet az Európai Unió még egyetlen más országgal sem kötött. A Chile és az Európai Unió közti kapcsolatokat kétségkívül erősítette, színessé tette, hogy sok ezer chilei művész, akadémikus, egyetemista éveken keresztül élt Európában, különösen az 1973-a chilei puccs után, míg másik oldalról a XIX-XX. században európai emigrációs hullámok egyik tengerentúli cél országa Chile lett. Igen erős európai (kereskedelmi, kulturális, katonai) kötődései voltak évtizedeken át Chilének a függetlenség kivívása után

¹⁷ *Consejo Conjunto Chile-Unión Europea*

különösen Nagy-Britanniával, Franciaországgal és Németországgal.¹⁸

Az a 2002-ben elért „szövetség” (*Alianza*), amelyet „társult országgént” (*pais asociado*) Chile az Európai Unióval elért, azonban jó pár év erőfeszítésének az eredménye volt. Már 1990-ben, az első chilei demokratikus kormány elnöke, Aylwin kezdeményezte, hogy legyen egy kooperációs szerződés az Európai Közösséggel. 1996 júniusában Eduardo Frei elnöksége alatt írt alá az Európai Unió és Chile egy kooperációs szerződést Firenzében, amely elmélyítette az 1990-ben kötött szerződést. A végső lökést a társulási tárgyalás megkezdésére az Európai Unió, Latin-Amerika és a Karib térség országainak első Rio de Janeiróban tartott I. csúcsertekezlete adta meg. Azért, hogy az Európai Unió és Chile között egy „stratégiai szövetség” jöhessen létre (*Alianza Estratégica*), három chilei demokratikus kormány kitartóan törekedett 1990-től kezdődően, tehát tizenkét évi küzdelem érett be 2002-ben. Húsz vagy harminc évvel ezelőtt a lehetetlenséggel lett volna határos arra gondolni akár Chilében, akár Európában, hogy Chile és az Európai Unió között egy ilyen „politikai-gazdasági társulás” (*Asociación Política y Económica*) jöhessen létre.

¹⁸ Chilének az európai országokkal, s különösen Nagy-Britanniával és Németországgal, kialakított nagyon szoros, több évtizedes katonai-haditengerészeti kapcsolatairól lásd például: EPSTEIN, Fritz T.: *European military influence in Latin America*. Manuscript. Washington, 1941. Library of Congress; MALDONADO, Carlos: "La Prusia de América del Sur": *Acerca de las relaciones militares chileno-germanas, 1927-1945*. IN: *Estudios Sociales*. Nr. 73. Trimestre 3. 1992. 75-102. o.; NUNN, Frederick M.: *Emil Körner and the Prussianization of the Chilean Army: Origins, Process and Consequences, 1885-1920*. IN: *Hispanic American Historical Review*. Vol. I. Nr. 2. 1970.05.; FISCHER Ferenc: *El modelo militar prusiano y las Fuerzas Armadas de Chile 1885-1945*. University Press, Pécs, 1999.

A chilei társadalomban, a katonai diktatúra 1973 utáni évei után, a nagy küzdelmek eredményeként kivívott demokráciában hihetetlen nagy energiák feszültek. Hatékonyság és lelkesedés, nyitottság és szorgalom, pontosság és munka megbecsülése egyaránt jellemzőek a chilei társadalomra. A chilei társadalom évekig tartó nagy bal- és jobboldali meghasonlottsága után, sőt a polgárháborús megosztottság után az Európai Unió és Chile között elért társulási megállapodás annak az ékes bizonyítéka, hogy amennyiben a chilei politikai erők, a társadalom többsége együtt, egy nagy, közös célért tevékenykedik, akkor az pozitív eredményekhez vezet. Egy jelentős chilei ösztársadalmi, s diplomáciai teljesítmény is meghúzódik az elért történelmi léptékű társulási megállapodás mögött, amelyben a chilei társadalom legkülönbözőbb politikai erői, szektorai aktívan részt vettek. Nemzeti konszenzus volt abban, függetlenül a jobboldali vagy baloldali politikai beállítottságtól, hogy Chilének, mint egy kis nemzetnek elemi, hosszú távú érdeke egy jó, a speciális nemzeti érdekeket beépítő társulási megállapodás tető alá hozása az Európai Unióval. A kereskedelmi-gazdasági adatok alátámasztották a politikai szándékokat: 1996-2001 között Chile és az Európai Unió közti külkereskedelem átlagban 23%-át tette ki a teljes chilei külkereskedelemnek az Európai Unióval lebonyolított kereskedelme. Ebben a periódusban az Európai Unióba irányuló chilei export éves növekedési üteme 4,5%-os volt. A chileiek számára a 15 tagú Európai Unió piaca a társulási szerződés révén egy „megapiacot” jelentett, mely 113-szor nagyobb, mint a chilei gazdaság, s ahol az egy főre jutó GDP huszonegyezer dollár.

Közel 40 éven át, egészen 1973-ig Chilében egy importhelyettesítő iparosítási stratégia volt a meghatározó gazdaságpolitika, következőképp magas vámtételek,

tiltások, importlisták voltak a jellemzők. Ennek célja bizonyos gazdasági szektorok védelme volt. 1973 szeptemberében az átlagos vámtétel 105%-os volt, mely 0 és a 750% között mozgott. Chile 15 millió körüli lakossága csak egy nagyon kis piacot tesz csak lehetővé a chilei gazdasági élet szereplői számára. Az 1973-as, Pinochet tábornok vezette véres katonai hatalomátvétel után egy gazdaságpolitikai fordulat is kezdetét vette. Kiinduló pontok egyike lett, hogy ahhoz, hogy a gazdaság konszolidálódjon s növekedjen, a chilei termékek számára külföldön kell biztosítani a megrendelőket, azaz a chilei gazdaság motorjává az export fejlődését kell tenni. Az utolsó, mintegy 20 évben a chilei export értéke dollárban mintegy 400%-kal nőtt, és a GDP-n belül a részesedése az exportnak 28%-ról 44%-ra emelkedett. 1975-ben Chilében még csak 200 exportáló cég volt és mindössze 50 külföldre exportált és a termékek száma, amelyek elhagyták Chilét, alig volt 500. Manapság a chilei exportáló cégek száma mintegy 6000-re tehető, azaz mintegy harmincszorosára növekedett. A külföldön, ahova a chilei termékek eljutnak, már a világ 174 országát jelentik. A chilei termékek diverzifikációját mutatja, hogy ezek száma az utóbbi években már három ezer fölé, pontosan 3749-re emelkedett, azaz 3749 féle chilei terméket exportált az ország.¹⁹

Chile gazdasági sikereit a külföld is elismeri. Latin-Amerikában egy privilegizált helye van a chilei gazdaságnak, de a világ egészében is. A chilei *gazdaság versenyképességét* tekintve 1. Latin-Amerikában és 20. helyen áll 49. gazdaságot, illetve országot alapul véve. A

¹⁹ ARIZTÍA DE CASTRO, Ricardo: Unión Europea: un verdadero desafío. IN: Diplomacia. No. 92. Julio-Septiembre, 2002. Santiago de Chile. 79. o.; Chile-Europea Union Association Agreement. A new word of opportunities. Government of Chile. Ministry of Foreign Affairs. General Directorate for International Economic Relations.

chilei gazdaság 1997-ben a versenyképességet tekintve a 13. helyen állt, 1998-ban a 19. helyen, 1999-ben a 21. helyen, 2000-ben pedig a 28. helyen állt. A fenti kimutatás 59 országot vont be a számításba. A chilei gazdaság versenyképessége megelőzi például Costá Ricát, Mexikót, Argentínát, Brazíliát, Perut.²⁰ A *korruptió* vonatkozásában Latin-Amerikában az 1. helyen áll Chile, míg 91 ország esetében a 17. helyet mondhatja magáénak. A *gazdaság átláthatósága* vonatkozásában 1. helyen áll Latin-Amerikában és 2. helyen áll 35 vizsgált gazdaság vonatkozásában. Az *üzleti klíma* vonatkozásában 1. helyen áll Latin-Amerikában és 21. helyen áll 60 vizsgált gazdaság vonatkozásában.²¹

²⁰ Chile baja el ranking de competitividad. IN: El Mercurio de Valparaíso. 7 de Septiembre de 2000. 10. o.

²¹ ARIZTÍA DE CASTRO, Ricardo: Unión Europea: un verdadero desafío. IN: Diplomacia. No. 92. Julio-Septiembre, 2002. Santiago de Chile. 81. o.; A chilei GDP növekedési aránya 1987-1996 között 7,1%-os volt. A munkanélküliség aránya 1997-ben 6,1%-os volt. Az infláció 6,1%-ot tett ki. Chile legfontosabb külkereskedelmi partnerei 1997-ben az Egyesült Államok volt 19,6%-os részvétellel, Japán 10,3%, Argentína 7,2%, Brazília 6,1%, Németország 4,4%. Chile legfőbb exportcikke 1997-ben a réz volt 42%-os részesedéssel, friss gyümölcs 6,6%, cellulóz, papír, karton 5,6%, faáru, fabútór 4,9%, halliszt 3,2%. 1997-ben a legfontosabb külföldi beruházók közé az Egyesült Államok tartozott 37,2%-kal, Spanyolország 10,8%-kal, Kanada 15,1%-kal, az Egyesült Királyság 5,1%-kal, Dél-Afrika 3,8%-kal. Chile a gazdasági növekedéséből adódóan növelni tudta az oktatásra fordított kiadásokat, míg 1992-ben a GDP 2,2%-át fordították oktatásra, addig 2002-ben 4,3%-át. Míg 1990-ben a GDP 1,9%-át fordították egészségügyre, addig 2001-ben már 7%-át. Ennek is köszönhetően a gyermekhalandóság Chilében nagyon visszaszorult, és Latin-Amerikában a legjobb pozícióval rendelkezik. 1990-ben a chilei társadalom mintegy 40%-a volt szegénynek tekinthető. Tizennégy év alatt, miközben az évi növekedés átlagosan 5,5%-os volt, ezt a nagy szociális problémát sikerült 18%-ra visszaszorítani. Ricardo Lagos kormánya 2000-ben célul

Az Európai Unió gazdasági blokkjába irányul a chilei export 26%-a. A chilei pozitív külkereskedelmi mérleg mintegy másfél milliárd dollár. Chile egy privilegizált helyzetbe került Latin-Amerikában ezzel a társulási szerződéssel, hiszen a korábbi rizikó országból egy olyan ország lett, amely vonzza a külföldi tőkét. A szerződés lehetővé teszi, hogy stratégiai jellegű szövetségek jöjjenek létre chilei és európai cégek között. Ebben a stratégiai szövetségben az európai partner el tudja helyezni az Európai Unió piacán a chilei termékeket, miközben az európai cégek a chilei társcégek, partnercégek révén el tudják helyezni az európai termékeket a chilei nemzeti piacon és chilei cégek közreműködésével a latin-amerikai piacon. A chilei cégek így „hídszerepet” játszhatnak az európai cégek számára, míg az európai cégek a chilei cégek számára. Az Európai Unió vállalatai profitálhatnak abból, hogy együttműködnek chilei cégekkel, hiszen Chile egy egész kereskedelmi hálóval rendelkezik, így szabadkereskedelmi megállapodásokkal Kanadával, Mexikóval, a Mercosur országaival, Közép-Amerikával és az andesi országokkal. Chile számára nagy lehetőséget kínál az, hogy ámbár kicsi piaccal rendelkezik, de miután a politikai-gazdasági rendszere szilárd, átlátható, Chilén keresztül az Európai Unió a latin-amerikai piac egy jelentős részét befolyásolhatja. Chile egy „híd”, egy „platform” szerepet vállalhat (*puente, plataforma*). A 24 multinacionális cég közül, amelyek az utóbbi években Chilében telepedtek le, 14 az Európai Unióhoz tartozik. Ezek Chilét a politikai stabilitása, gyors gazdasági növekedése, a kedvező költségek, a jó életminőség miatt választották. Külön projektet is indítottak a chileiek, hogy külföldi, és ezen belül európai uniós nagy cégek irodáikat

tűzte ki, hogy a legszegényebb 225 ezer család életszínvonalán emeljenek a *Chile Solidario* program keretében.

Chilébe telepítsék. Ennek a projektnek a neve *Chile País Plataforma*, azaz, „Chile bázis ország”. Jelentős chilei beruházások vannak Argentínában, Brazíliában, Peruban. Mindenekelőtt a szolgáltató szektorokban. Mivel Chile szabadkereskedelmi megállapodással rendelkezik Kanadával, ezért például egyes európai uniós cégek számára egy chilei-európai uniós együttműködés lehetővé teszi, hogy kedvező feltételekkel bejussanak a kanadai piacra. 1990-1996 között a chilei külföldre történő tőkekiáramlás meghaladta a 12 milliárd dollárt, amelynek több mint 85%-a Latin-Amerikára koncentrált. A befektetések döntő hányada Argentínába, kisebb részben Peruba és Brazíliába irányult. Chile modern bank- és pénzügyi hálózattal rendelkezik. Ez a szektor igen vonzó a külföldi befektetők számára. Chilében három börze működik. Chile ma már tapasztalatát exportálja. Santiagóból műhold segítségével irányítják például a Chilei Elektronikus Tőzsde leányvállalatát Costa Ricában, s felügyelik az értéktőzsdét Uruguayban. Chile 1995-ben az Argentína, Brazília, Uruguay, Paraguay által létrehozott MERCOSUR-ral egy társulási egyezményt írt alá.

Chile számára a társulási szerződés egy 370 milliós piacot nyitott meg 2002-ben, míg a 10 új csatlakozott ország révén 2004-től újabb 100 millióval növekedett az Európai Unió piaca, azaz a chilei termékek előtt közel 500 milliós piac nyílt meg.²² Az Európai Unió a világ GDP 16%-át reprezentálja, míg az Egyesült Államok 13%-át. A szerződés kimondja, hogy amint életbe lép a megállapodás, a teljes chilei exportskála 85,1%-a vámmentesen jut be az

²² Chile már igen nagy figyelmet fordított 1990-es évek közepén az Európai Unió, illetve a várható közép-kelet-európai országok csatlakozása iránt. Így például írások jelentek meg a *Diplomacia* című folyóiratban e témakörben.

Európai Unió piacára. A negyedik évtől kezdődően a 0%-os vámtétel eléri a chilei export termékek 96,2%-át. A chilei ipari termékek vonatkozásában a vámok teljesen megszűnnek a chilei ipari termékek 99,8%-a vonatkozásában. A szerződés szerint tíz éven belül mezőgazdaság vonatkozásában 97-98%-os lesz a liberalizált termékek köre. A vámtételek csökkentése eredményeként a szerződés életbeléptetése után a chilei halászati termékek 75%-a vámmentesen jut be az Európai Unió piacára. A kölcsönösség alapján a szerződés kilátásba helyez európai halászati beruházásokat Chilében, illetve chilei beruházásokat az európai parti vizeken. Az Európai Unió közbeszerzési folyamatában a chilei termelők, exportáló cégek diszkriminációmentesen vehetnek részt.

A chilei faipari termékek a szerződés életbeléptetése után azonnal 0%-os vámtételt élveznek. Chile a szerződés életbeléptetése előtt mintegy 250 millió dollár értékben exportált friss gyümölcsöt az európai piacra, ez azonban lényegesen emelkedhet a következő években. 2000-ben az Európai Unió 38 millió dollár értékben fogyasztott chilei borokat, azaz minden európai uniós polgár közel 100 dollárért fogyasztott. Hatalmas az Európai Unió fogyasztása friss gyümölcsből is, minden polgára mintegy 100 dollárt fogyaszt évente. A gyümölcslevek vonatkozásában az Európai Unió polgárai mintegy 37,8 dollárt fogyasztanak fejenként. A még 16 tagú Európai Unió mintegy 370 milliós fogyasztói piaccal szemben, ahol az egy főre jutó GDP 21.680 dollár, a chilei piac kicsi, mintegy 15 millió fogyasztóval és az egy főre jutó chilei GDP 4740 dollár, négyszer kevesebb, mint az Európai Unióban.

Chile bizonyos fokig tart a közép-kelet-európai országoktól, az újonnan csatlakozó tíz országtól, miután ezek földrajzilag közelebb helyezkednek el az Európai Unió piacához, ugyanakkor összességében piacot is lát bennük.

Chilének ezért meg kell küzdenie ezzel a tíz országgal is, akik ugyancsak az Európai Unió piacára akarnak bejutni, többek közt mezőgazdasági termékeikkel. A chilei termékek még nem igazán megszokottak az európai fogyasztók és európai vállalkozók előtt. Éppen ezért Chile már évek óta igen nagy gondot fordít arra, hogy a chilei termékekkel megismertessék az európai fogyasztókat. A chileiek világosan felismerték, hogy nincs veszíteni való idejük, gyorsan ki kell hasítani a piaci részesedéseket az Európai Unió piacán belül. Chile tudatosan készült az Európai Unió 2004 májusában bekövetkezett növekedésére, hiszen a tíz új csatlakozó ország automatikusan megnövelte az Európai Unió piacát több mint 70 millió fővel, amelyekre így automatikusan vonatkozott a még a 15. Európai Uniója és Chile között 2002-ben megkötött társulási megállapodás. Ebben a tízes ország csoportban Lengyelország a legnagyobb kereskedelmi partnere Chilének, a chilei exportot tekintve ebbe a tízes ország csoportba a bor, a halak és a gyümölcs játszotta ez idáig a fő szerepet. Chile ebben a tíz új országban, az általuk megnagyobbodott Európai Unióban újabb üzleti lehetőségeket lát. Ezekre az országokra is vonatkozik, hogy a chilei termékeket lényegében nem terheli vámtétel, azaz 0%-os vámtételűek, s ez növeli a lehetőségét annak, hogy ezeken az új középkelet-európai piacokon is nagyobb legyen a chilei részesedés. Természetesen ez fordítva is igaz lehet, kérdés, hogy a 10 új tagállam mennyire tud élni, s így Magyarország a chilei társult tagság kínálta lehetőségekkel.

A chilei Európai Unióba irányuló exportnak mintegy 7%-a tekinthető ipari eredetű terméknek, míg fordítva, az Európai Unió által Chilébe exportált termékek 32%-a ipari termék.²³ A chilei ipari termékek vonatkozásában

²³ A Latin-Amerikába irányuló chilei export 32%-a ipari termék.

aszimmetrikusan előnyös helyzet áll fenn Chilére nézve, miután 99,8%-a a chilei ipari termékeknek szabadon bejuthat azonnal az Európai Unió hatalmas piacára. Az egyezmény életbeléptetése után az Európai Unióba irányuló teljes chilei export 85,1%-át nem terheli már semmiféle vámtétel. Az életbeléptetés utáni 4. évtől a 0%-os vámtétel aránya már eléri a 96,2%-ot. És a kölcsönösség jegyében fordítva, a chilei piac megnyitása az Európai Unió termékei előtt az jelenti, hogy a szerződés életbeléptetése után az európai termékek 91% vámentesen jut a chilei piacra. Ez praktikusán például azzal jár, hogy a chilei fogyasztó olcsóbban jut európai ipari javakhoz a 0%-os vámtétel miatt, például európai gépkocsihoz.

A chilei mezőgazdasági termékek közül a friss gyümölcsök, például a friss szőlő vagy őszibarack azonnal profitálni tudott a szerződés 2003-as életbeléptetése után. 7 évvel a szerződés életbeléptetése után az Európai Unióba irányuló chilei mezőgazdasági exportnak már 89%-a lesz vámentes, így például ez vonatkozik a friss paradicsomra, paradicsompürére, gyümölcskonzervekre. Az Európai Unió mezőgazdasága nem jelent fenyegetést a chilei mezőgazdaságra nézve, miután a chilei mezőgazdasági eredetű import 64%-a a Mercosur országaiból jön, és csak 9%-a az Európai Unió országaiból.²⁴ A chilei mezőgazdasági export előtt hihetetlen lehetőségek nyílnak, miután az életbeléptetés után a mezőgazdasági export 47%-a már vámentes, a 4. évtől pedig ez 85%-ra emelkedik. A chilei mezőgazdasági export tehát egy óriási kihívás és lehetőség előtt áll. Reális lehetőség nyílt a chilei hús és tej exportjára. A sertéshús vonatkozásában Chile a társulási megállapodásban egy kvótát kapott 3.500 tonna

²⁴ VERA CASTILLO, Jorge: Política Exterior Chilena y MERCOSUR. IN: Diplomacia. No. 80. julio-septiembre 1999. 67-82. o.

vonatkozásában, amelyet évente 350 tonnával növelhet. A szárnyas hús vonatkozásában 7250 tonna vámmentes kvótát kapott Chile, lehetővé téve azt, hogy évente 725 tonnával növelje. A sajtok vonatkozásában 1500 tonna kölcsönös szállítására van lehetőség vámmentesen, évente 75 tonna növekedéssel számolva. A chilei szőlő az egyik legfontosabb mezőgazdasági exporttermék a bor után, mely 2002-ben 94 millió dollárt tett ki, és amelyet még 8%-os vámtétel terhelt. Chile két periódusban, január 1-től július 14-ig és november 1-től december 31-ig 37 ezer tonna asztali szőlőt exportálhat vámmentesen, amelynek az évi növekedési üteme 1850 tonna.²⁵

Bár eredetileg az Európai Unió azt szerette volna, hogy a chilei kikötők és a halászati vizek megnyíljanak az Európai Unió előtt, de erre végül is nem került sor. Az Európai Unió halászhajói csak chilei engedéllyel halászhatnak chilei vizeken. A megállapodás szerint kölcsönösség van halászati egyezmények vonatkozásában. Lehetővé tesz például európai beruházásokat chilei halászati cégeknél, melyeket Chilében létesítettek.

Egy évvel a társulási szerződés életbelépése után elmondható, hogy Chile a társulási szerződés aláírása utáni egy évben, azaz 2003-ban jól élt, jól tudott élni a feltárulkozó, az Európai Unió nagy piaca által biztosított óriási lehetőségekkel. Ez például jelentkezett abban, hogy sikerült még inkább diverzifikálni a chilei exportot, illetve a exportban résztvevő chilei cégek száma is növekedett.²⁶ A

²⁵ Az Európai Unióba irányuló chilei borexport mintegy 300 millió dollárt jelent. A szerződés életbeléptetése előtt hektoliterenként 32 euró vámtételt jelentett ez. ROSALES, Osvaldo: Chile y Unión Europea: Un Acuerdo de Cuarta Generación. IN: Diplomacia. No. 92. Julio-Septiembre, 2002. Santiago de Chile. 53. o.

²⁶ A chilei külkereskedelem egészének 74%-a bonyolódik le vámmentes programoknak a keretében. A chilei export legnagyobb tétele 2003-ban

chileiek maguk is úgy vélik, hogy az Európai Unió piacára irányuló exportjuk növekedése minden várakozásukat meghaladta és jól mutatta a chilei vállalkozók azon képességét, hogy az új lehetőségekkel valóban élni tudtak. Az Európai Unióba irányuló chilei export az előző évhez képest 2003-ban 18%-kal növekedett, miközben 2000 és 2002 között az éves növekedés csak 1%-os volt. Amire a chileiek minden esetben külön is büszkék, hogy ebben a növekedésben az egykoron rézmonokultúrás országban nem a réz játszotta a fő szerepet, hanem amennyiben a rézexportot leszámítjuk, akkor a növekedés 24%-os volt, ami egy újabb bizonyítékát jelenti a chilei export fokozatos diverzifikációjának. 2003-ban az Európai Unió piaca fogadta a chilei export egészének 24%-át. Chile egészének exportja összességében 2003-ban 13%-os növekedést mutatott.²⁷ S ha tekintetbe vesszük a hatalmas földrajzi távolságokat, s nem utolsósorban azt, hogy Chile egy olyan ország, amely nem az Atlanti-óceán medencéjében helyezkedik el, hanem a Csendes-óceán irányába tekintő országról van szó, akkor ez az egynegyednyi részesedése a chilei exportnak az európai piacon nem jelentéktelen teljesítmény.²⁸

a réz volt, 35,6%-os aránnyal, a friss gyümölcs 8%-os aránnyal, a bor 3,4%-os aránnyal szerepelt.

²⁷ Chilében 646.545 vállalkozás van. Ezek 82%-a mikro vállalkozó, 15% kisvállalkozó, 2% közepes vállalkozó és 1% körüli a nagyvállalkozók száma. Körülbelül 6 ezerre tehető az exportáló cégek száma. Chile jól élt a társulási szerződés kínálta lehetőségekkel.

²⁸ Chile Csendes-óceán partján elterülő országként 1994 óta az Ázsiai Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködés (APEC) mechanizmusának is aktív tagja. Chile igen jelentős figyelmet fordít az ázsiai térségnek, a Csendes-óceán medencéjének, amellyel külkereskedelmének mintegy harmada bonyolódik le. Erről tanúskodnak a Diplomácia című folyóirat írása is: PÉLDÁUL MUNOZ VALENZUELA, Heraldo: Chile y el Asia-pacífico: Una vieja amistad para un nuevo Milenio. IN: Diplomacia. No.

Az Európai Unióba irányuló 24%-os chilei exportnak 2003-ban a fő felvevői Németország, Olaszország, a Benelux országok, Franciaország, az Egyesült Királyság és Spanyolország voltak, ez az összes chilei export 85,6%-át jelentette. A chilei exporton belül ugyan a réz jelenti továbbra is a legnagyobb tételt, ez az összes chilei export 44%-át jelentette, mégis a növekedés legnagyobb dinamikáját nem a réz szállítása képezte, hanem egyéb más termékek. Amennyiben a rézexportot nem számítjuk, úgy az Európai Unióba irányuló chilei egyéb termékek összértéke több mint 2,5 milliárd dollárt jelentett. Ebben a növekedésben szerepet játszottak például a chilei vörös borok, a mazsolaszőlő, amely utóbbi több mint 40%-kal növekedett.

A 2003-as évben Chile Európai Unióból érkezett importja 12,4%-kal növekedett. Ez azt jelenti, hogy a chilei összimporton belül az Európai Unió részesedése 19%-ot ért el. Az Európai Unióból behozott termékek közül az első hús legfontosabb gépeket jelentett. Ez azt jelentette nem utolsósorban, hogy a chilei polgárok, miután 0%-os vámtételek vonatkoztak rájuk, s nem terhelték ezeket vámok, mint korábban, ezekhez a javakhoz, például gépkocsikhoz olcsóbban jutottak hozzá. A legfontosabb partnerei Chilének az Európai Unióból az importot tekintve Németország, Franciaország, Spanyolország és Olaszország

88. Julio-Septiembre 2001. 13-27. o.; Artaza Rouxel,; El foro de cooperación América Latina - Asia del Este. IN: Diplomacia. No. 88. Julio-Septiembre 2001 27-34. o.; Hernan Gutierrez: Chile y Japon: Hacia una nueva asociación estrategica. IN: Diplomacia. No. 88. Julio-Septiembre 2001 117-130. o.; JARA RONCATI, Eduardo: Proceso de apertura de Chile al Asia-Pacífico. IN: Diplomacia. No. 80. julio-septiembre 1999. 27-30. o.; FERNANDEZ, Mariano: Chile, Corea y el Asia. IN: Diplomacia. No. 82. enero-marzo 2000. 19-24. o.

voltak, amely országok így együttesen az Európai Unióból beszállított import 66%-t jelentették.

A termékskála, amit Chile az Európai Unióba exportált 2003-ban, 1442 féle tételből állt, és ez 2002-höz képest, amikor még nem volt *país acosiado*, azaz a társulási megállapodás még nem volt érvényben Chile és az Európai Unió között, ez 6,2%-os növekedést jelentett. Növekedett a chilei exportban résztvevő cégek száma is, amelyik 2003-ban elérte az 1848 vállalkozást, ami az előző évhez képest 10,5%-os növekedést jelentett. Az egészen új termékek között, amelyeket Chile az Európai Unió országaiba exportálni tudott, olyanok voltak, mint például bébi ruha, optikai felszerelések, alma, gyümölcsosztályozó gépek, gyerekjátékok.

Az európai importáló cégek számára a chilei társult tagsági viszony azt jelenti, hogy olcsóbban jutnak, alacsonyabb áron, miután megszűntek a vámtételek, chilei termékekhez. A legnagyobb növekedés Németországban volt, ahol a 2003-as évben a növekedés 46,7%-os volt. És ha a rezet nem számoljuk, akkor is a növekedés 40%-os volt. Olyan előrelépések is történtek 2003-ban, amelyek ugyan nem közvetlenül a kereskedelemhez kötődnek, mégis valahol elősegítik azt, és igazolják a társulási tagság előnyeit. Így például növekedett az Európai Unióból Chilébe irányuló turistaforgalom száma.

A chilei külkereskedelem előmozdítójaként a ProChile igen jelentős szerepet játszik. A ProChile kampányt indított a chilei ízek (*Campaña Sabores de Chile*) megismertetéséért az Európai Unió fogyasztói körében Ennek a kampánynak a keretében hat városban a 2003-as évben, így Barcelonában, Hamburgban, Londonban, Stockholmban, Koppenhágában, Hágában tartottak étel- és italbemutatókat. Chilei részről eredményesnek ítélték ezt a kampányt, növekedett az export például egy chilei italkülönlegesség, a Pisco

vonatkozásában, vagy egy olyan gyümölcs, amely kevéssé ismert Európában, s ez a chirimoya, újabb kis piaci réseket sikerült találni. A ProChile szervezésében nagy nemzetközi vásárok keretében mutatkoztak be chilei vállalatok, így például Ausztriában turisztikai téren, Németországban friss gyümölcs, élelmiszerek, játékok vonatkozásában, Olaszországban turizmus vonatkozásában, Svédországban a bor és turizmus terén, Franciaországban a bor, a chilei film és a turizmus vonatkozásában, Belgiumban pedig a haltermékek, tengeri termékek vonatkozásában. A *Vines of Chile* keretében Németországban, Írországban, az Egyesült Királyságban, Belgiumban, Hollandiában, Dániában, Svédországban és Finnországban a chilei borokat népszerűsítették.

Igen jelentős gondot fordít a chilei kormány arra, hogy a chilei gazdasági növekedésen, a chilei exporton belül és a chilei gazdasági életén belül a hosszú ország minden régiója valamilyen formában bekapcsolódjon. Így például a sivatagi Antofagasta régió jelentős turisztikai propagandatevékenységet folytatott Ausztriában, Svédországban, Franciaországban. A Coquimbo régió mindenekelőtt a speciális terméket, a pisco-t propagálta és a friss szőlőnek a bemutatását szorgalmazták ezek az erőfeszítések, amelyek eredményeként a VI. régió jelentős eredményeket tudott elkönyvelni az asztali szőlő vonatkozásában. Chile marhahúst első alkalommal 2003-ban tudott beszállítani az Európai Unió piacára a Bio-Bio régióból.

2004. május 27-e és május 28-a között külügyminiszteri, illetve államelnöki, miniszterelnöki Európai Unió – Latin-Amerika csúcsértekezletet tartottak a mexikói Guadalajarában, méghozzá a harmadikat az Európai Unió, Latin-Amerika és a Karib térség 25 európai uniós ország és 32 latin-amerikai ország részvételével. Első alkalommal

Magyarország is részt vett a 2004. május 1-jei EU-belépés után és így Magyarország is részesévé vált az Európai Unió latin-amerikai külkapcsolati rendszerének, a két nagy régió között kötött megállapodásoknak, így a Mexikóval és Chilével kötött társulási megállapodásoknak is.²⁹ Az Európai Unió és Latin-Amerika 1999-es I. Csúcstalálkozóján, a braziliai Rio de Janeiróban megfogalmazták a „Stratégiai Társulás” (*Asociación Estratégica*) gondolatát, amelyet a 2002-es madridi, II. Csúcs, majd a 2004-es guadalajarai III. Csúcs is megerősített. Chile számára, de ez vonatkozik Mexikó esetére is, a társulási megállapodás csökkenteni tudja a gazdasági függőséget az USA gazdaságától, amely különösen Mexikó esetében jelent egyoldalú gazdasági, de ilyen értelemben politikai függőséget is. A társulási megállapodás egy politikai együttműködést is lehetővé tesz. Ez mind Chile, mind Mexikó számára, mint az Európai Unió társult államai számára, fontos szerepet játszott-játszhat a politikai-diplomáciai játéktér kibővítésében és adott esetben kritikus nemzetközi kérdésekben, mint például az iraki konfliktus során az ENSZ Biztonsági Tanács vitáiban. Mind Chile, mind Mexikó, részben az Európai Unió támogatására is építve és velük konzultálva-kooperálva erőteljesebben képviselni tudták saját álláspontjukat, adott esetben az Egyesült Államokkal szemben is.³⁰

²⁹ Mexikó az Európai Unió legfontosabb Latin-Amerikai kereskedelmi partnere, stratégiai fontosságú exportpiac az Európai Unió számára, amely további jelentős növekedési potenciállal rendelkezik. Ugyanakkor az Egyesült Államok után az Európai Unió második legfontosabb kereskedelmi partnere Mexikónak. Lásd erről e kötetben Pólyi Csaba írását. PÓLYI Csaba: Mexikó és az Európai Unió intézményes kapcsolatai: eredmények és kihasználatlan lehetőségek

³⁰ FISCHER Ferenc: Las relaciones euroatlánticas desde la perspectiva de un historiador centroeuropeo. IN: Revista de Estudios Europeos.

Hogy a társulási tagság előnyeit az Európai Unió tagországában minél jobban megismertessék, ezért Chile tudatos erőfeszítéseket tett, hogy szemináriumokat tartson, így ennek keretében 2003-ban tizenegy európai uniós tagállamban tartottak szemináriumokat több mint 1000 résztvevővel. Ezeken a szemináriumokon mindenütt részt vettek chilei miniszterek és európai miniszterek, vezető kereskedelmi vezetők, vállalkozók, parlamenti képviselők. Az aktív propagandamunka 2004-ben is folytatódott. Ennek keretében Budapesten a chilei kormány külügyminisztériuma és a Budapesten akkreditált chilei nagykövetség együttműködve a Magyar Tudományos Akadémiával, a Magyar Kereskedelmi és Iparkamarával és a budapesti Corvinus Egyetemmel, szemináriumot szervezett 2004. október 14-én a Magyar Tudományos Akadémián, „Chile: üzleti és együttműködési lehetőségek a magyarok számára”. Ezen az ülésen részt vett a chilei köztársaság elnöke, Ricardo Lagos is.³¹

Instituto de Estudios Europeos. Universidad de Valladolid. No. 35. Septiembre-Diciembre 2003. pp. 59-64.

³¹ A chilei köztársaság elnöke, Ricardo Lagos rövid időn belül így már másodszor járt Magyarországon, hiszen 2002-ben is Magyarországra látogatott egy magas rangú chilei kormánydelegáció élén. A chilei 2004-es októberi szemináriumon a chilei köztársasági elnök mellett részt vett például Patricio Leiva nagykövet, a Chilei Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Főigazgatósága Európai Részlegének vezetője, továbbá Hugo Lavados nagykövet, a ProChile (a chilei exportfejlesztési hivatal) vezetője is. Magyar részről a legmagasabb szintű látogatás Göncz Árpád köztársasági elnök nevéhez fűződik, aki 1991-ben látogatott Chilébe.

Harsányi Iván*

Salazar és hivatásrendi állama az európai történelemben

Az európai történelem leghosszabb életű 20. századi jobboldali tekintélyuralmi formációja, legismertebb vezetői adta nevén a portugál Estado Novo (Új Állam) mindmáig számos, kielégítően meg nem oldott kérdést hagyott maga után. Mint a jobboldali diktatúrák 1920–1930-as évekbeli hullámhegyén keletkezett korporatív rendszer, már a maga korában nagy figyelmet keltett mind a hasonló megoldásokra törekvő, „modellt kereső” politikusok és gondolkodók, mind a fasizmus és a nemzetiszocializmus ellenfelei-ellenségei körében. Korabeli magyarországi fogadtatása is élénk és igenlő volt¹, noha megoldásait – a Gömbös-féle, kudarcba fulladt kísérlet után – a magyar kormányok nem próbálták átültetni a gyakorlatba.

A portugál diktatúráról nem beszélhetünk egyesszámban. Mire az első világháború végetért, az ország már túl volt két diktatórikus időszakon, anélkül, hogy erre külső minták ösztönözték volna. Már *João Franco monarchista diktatúrája (1906–1908)* is belpolitikai válságból nőtt ki. A két nagy párt (regeneracionisták és

* *A szerző professor emeritus (CSc), a Pécsi Tudományegyetem BTK Modernkori Történeti Tanszék oktatója.*

¹ A legfontosabb, legkonceptiózusabb reflexió a keresztényszociális felfogású MIHELICS Vid könyve volt. (Az új Portugália. I–II. köt. A Franklin Társulat kiadása, Budapest, 1938.) – Salazarnak az Új Állam indoklását és mibenlétét kifejtő alaplívét („Békés forradalom”) a budapesti Athenaeum Kiadó jelentette meg 1941 elején, Teleki Pál gróf előszavával és Ottlik György bevezetőjével.

progresszisták) békés parlamenti váltógazdaságának a fokozódó ellehetetlenülése miatt, a terméketlen párharcok és a parlamenti obstrukció közepette I. Károly királynak (1889–1908) döntenie kellett: új alkotmányozással oldja a feszültséget, a lakosságnak az addiginál jóval nagyobb részét vonva be a közügyekbe, vagy a kemény kéz politikájával, alkotmányon kívüli módszerekkel állja útját a republikánusok növekvő befolyásának, amely már-már trónját veszélyeztette. A király 1906 májusában a második utat választotta. A diktátor eredetileg a konzervatív regeneracionistáktól indult, de utóbb átpártolt a liberális progresszisták mérsékelt jobbszárnyához. A parlamentet királyi támogatással föloszlatta, választást nem írt ki, de az alkotmányt formálisan nem függesztette föl. Hatalmát a gazdaságban arra használta, hogy szanalást kezdeményezzen, lépéseket tett az elterjedt korrupció visszaszorítására. Ám nem alakult ki körülötte a birtokon belül lévő társadalmi csoportok egysége. Hamarosan nagyon különböző erők kereszttüzébe került. Takarékosági intézkedéseivel az elbocsátások fenyegetette köztisztviselők szálltak szembe. A dinasztikus váltópártok elitje parlament híján leszűkült mozgásterének elvesztése miatt berzenkedett. Hogy a monarchisták támogatását megnyerje, Franco törölte a királyi család adósságait, és emelte költségvetési juttatásait. Ez viszont a nélkülöző tömegek körében váltott ki erőteljes tiltakozást, amit a kötelező hétvégi munkaszünet bevezetésével igyekezett ellensúlyozni. A tovább növekvő feszültséget viszont az erőszakszervek bevetésével és az 1907. áprilisában bevezetett, majd júniusban tovább szigorított cenzúrával próbálta elfojtani. Az ellenállást, amelynek fészkevé ezek után a helyi választott testületek váltak, decemberben föloszlatásukkal igyekezett „kezelní”. 1908. januárjában a republikánusok a progresszisták balszárnyával összefogva antimonarchista felkelést

indítottak. A leverését követő kemény megtorlás kellős közepén, február 2-án két merénylő meggyilkolta a királyt és a trónörökösöt. A király másik fia, (II. Manuel, 1908–1910) trónralépve elbocsátotta a diktátort, „Új Monarchiát” hirdetett és helyreállította az alkotmányosságot. A társadalmi válság mélyebb gyökerei azonban érintetlenek maradtak. Az 1908-as községi választáson a városokban erős köztársasági többség alakult ki, a falvak viszont többségben konzervatív szavazatokat adtak le. Mindez nem kedvezett a gördülékeny kormányzásnak. A fiatal király két éven belül hétszer váltotta kormányát.

Ennek a helyzetnek vetett véget az *1910. október 3–4-i forradalom*, amely létrehozta Európa akkor harmadik köztársaságát. Az új kormányzat tehetséges politikusokkal (Teófilo Braga, Afonso Costa) az élén, az általános szavazójog és más demokratikus reformok bevezetésével széles jogokat biztosított a lakosságnak. A diktatúra első kísérlete tehát célt tévesztett, forradalomba torkollott.

A köztársaság politikai kulisszái között néhány év múlva keletkezett *második diktatúra (1917–1918)* sorsát már nyomós külpolitikai tényezők is befolyásolták. Az antant mellett a francia–német fronton hadba lépett ország gazdasága nehezen bírta a háborús terheket; a jelentős emberveszteség felháborodást keltett. Az elit antantellenes jobbszárnyának kevés volt az ereje ahhoz, hogy külpolitikai fordulatot kényszerítsen ki, de *1917. december 5-én hatalomra juttatta a jó képességű Sidónio Pais őrnagyot*, aki hitt a németek győzelmében. Pais megdöntötte a választott elnök hatalmát, és rendkívüli állapotot hirdetett. Önmagát nem a parlamenttel, hanem népszavazással választotta elnökké. „Új Köztársaságot” ígért. Körülötte már erősebb politikai blokk tömörült. Támogatták mind a monarchisták, mind az egyház körei, nemkülönben a nagyiparosok és a földbirtokosok szervezetei. Az általa építgetett

intézményrendszer egyes elemei már „modernebb” diktatúrákra emlékeztetnek. Nekilátott egy új, „személyes” párt, a Nemzeti Köztársasági Párt kiépítéséhez. Az ellenzék által bojkottált parlamenti választás a legfőbb törvényhozó szervet is maradéktalanul a kezébe adta. Az ellenfelei által „elnök-királynak” nevezett Pais „republikánus diktatúrája” sem bizonyult azonban hatékonynak. Egyrészt a portugál csapatok a fronton érzékeny veszteségeket szenvedtek, amit az ő nyakába varrtak. Legfőbb fogyatékosága az volt, hogy nem volt képes konkrét társadalmi-gazdasági programot hirdetni. Csak találgathatjuk, hogyan folytatta volna tevékenységét, mivel december 4-én a portói vasútállomáson egy merénylő agyonlőtte. Mindenesetre a diktatúra második kiadása sem érte el a maga elé tűzött célokat.

Az ismétlődő tekintélyuralmi kísérletek okát kereső történészek a köztársaságról elsősorban azt állapítják meg, hogy a portugál társadalom korabeli szociális rétegződéséhez képest túlságosan is modern politikai képződmény volt, túl bő ruha Portugália testén. Az országban még nem jutottak túlsúlyra azok a modern társadalmi csoportok és rétegek (erős ipari burzsoázia, polgári értelmiség, munkásság, rendszeresen piacra termelő parasztság), amelyek ilyen, az erők szabad mozgására alapozott, tagolt intézményrendszert hivatottak és képesek lettek volna működtetni, válságos pillanatokban megvédeni. Ha viszont a köztársaság ennyire ingatag társadalmi bázison nyugodott, hogyan maradhatott fenn ebben a radikálisan liberális változatában, annyira zaklatott időszakban több mint 15 évig? Végére is ez három évvel több, mint a német nemzetiszocialista diktatúra egész időtartama. Tisztán naptári szempontból tehát a 20. század tartósabb politikai képződményei közé sorolható. Az ország társadalma pedig nagyon is igényelte azokat a kapukat, amelyeket a republika

nyitott ki előtte, még ha sokszor nem tudott is átmenni rajtuk.

Az Estado Novo eszmei gyökerei

A későbbi Új Állam szellemi forrásvidéke többrétű. A két diktatúra között a demokráciát elutasító erők tábora átalakult. A köztársaság első pillanatától megjelentek azok a szervezett csoportok, amelyek célja a köztársaság megdöntése volt. Egyesek a monarchia helyreállítására, mások a João Franco-féle intézményrendszer tekintélyuralmi irányba korrigált radikalizált változatára törekedtek. Már 1910-ben, néhány hónappal a forradalom után Antonio Sardinha és a nacionalisták egy csoportja, a Coimbrai Egyetem fiatal tanárai és diákjai, létrehozták az *Integralismo Lusitano* (Luzitán Integralizmus – IL) című folyóiratot. A francia radikális neokonzervatívok, Maurice Barrès és Charles Maurras, az általuk ihletett Action Française eszméi hatottak rájuk. Integralizmuson elsősorban a portugál nemzet oszdatlan, az osztályokon fölülemelkedő egységét értették, mint elérendő célt. Monarchista reagálás is volt ez a köztársaság kikiáltására, de az addigi monarchizmus radikális kritikája alapján. „Meg kell magyarázni a monarchistáknak, írták Kiáltványukban, mi is a monarchia. E tekintetben előzményünk csupán a hiteltelen miguelista irodalom. Mi rehabilitálhatjuk a monarchizmust azzal, hogy a tömegek szintjére visszük le az Action Française doktrinerizmusát, amelyet nálunk alig ismernek; ezt ellenforadalmi elméletté szervezzük, megmagyarázva az embereknek, hogy a demokrácia alacsonyabbrendű társadalmi forma, mivel a szükséges minőségi szelekció teljes tagadása következik belőle, amelyet csak a királyság

tud megvalósítani.”² A folyóirat szélesedő köre 1916-ban, amikor Portugália az antant oldalán hadba lépett, politikai mozgalommá szervezte magát. Napilapot is indított *A Nação Portuguesa* (A Portugál Nemzet) címmel. Programja a monarchia visszaállítása volt, tradicionalista, hivatásrendi, antiliberális, antiparlamentáris és decentralizált alapon. „Az úgynevezett népszuverenitás – írta a történész Rebelo – a tömeg lélektani bázisára helyezkedik, így alacsony rendű érzelmi reakciói révén szemben áll a Tradíció alapján szervezett és hierarchizált Nemzettel”.³

Mindez mítikus nacionalizmussal párosult. A Sardinha által 1915-ben kifejtett portugál eredetmítosz szerint létezik egy, „a portugál fajban” gyökerező „Homo Atlanticus”.⁴

Az IL alaptéziseinek egyike, hogy Portugália a középkorban „szervesen” felépülő, falusi arculatú, kézműves és *hivatásrendi* állam volt. Ezt a 18. századi, germán–protestáns eredetű abszolutizmus és a belőle következő 19. századi liberalizmus szétrombolta. Ez a gondolat még nem szükségképpen kapcsolódott a monarchia restaurációjához. Ám az IL vezetői merev monarchisták voltak. Ez akadályozta is együttműködésüket a republikánusok konzervatív szárnyával, illetve a katolikus tradicionalistákkal, akik számára az államforma a vallás befolyásához és az egyház biztonságához képest másodlagos kérdés volt. Az IL-t az is megkülönböztette másoktól, hogy részt vett minden monarchista puccsban és zendülésben,

² DE ALMEIDA BRAGA, Luis: Sob o Pendão Real [Királyi lobogó alatt]. K. n., Lisboa, 1942. 423–424. o. – A „miguelizmus” az 1820–1830-as évek portugál konzervativizmusa, Don Miguel (I. Mihály király) törekvéseinek eszmei indoklása.

³ REBELO, José Pequeno: Pela Dedução à Monarquia [A monarchia levezetéséhez]. Lisboa, 1945. 62. o.

⁴ SARDINHA, António: O Valor da Raça. [A faj értéke]. Lisboa, 1915.

ezért sokan óvatosságból elhatárolódtak tőle. 1918 után emiatt, az elszigetelődéstől tartva, rugalmasabbá vált.

A kor Európa több részén a *neokonzervativizmus* felemelkedésének kora. Fejlettebb országokban ez elsősorban azt jelentette, hogy az ipari fejlődés, a bérmunkaviszony és a városiasodás által a valóságban már fölbomlasztott, helyreállíthatatlan életviteli és közösségi formákat tettek meg (idealizáltan ábrázolva) elérendő normáknak. Portugáliában azonban kiterjedt falusi körzetekben még léteztek ennek a középkori eredetű, bár a modern fejlődés által több ponton már kikezdett társadalmi hálónak az elemei, védelmükre stratégiát lehetett építeni. A falusi lakosság 90% körüli analfabetizmusa is hozzájárult ehhez, megteremtve a szóbeli ráhatás monopóliumát.

A *korporativizmus* (hivatásrendiség) eszméje kiválóan illeszkedett ebbe a koncepcióba. A középkori céhrendszer modellje egyszerre volt „szerves” és „hierarchikus” hagyomány. A *modern hivatásrendi gondolat* közvetlenebb forrása a századfordulón XIII. Leó pápa 1891-es enciklikája, a *Rerum Novarum* volt. Ez vetette föl, hogy az osztályoknak a szocialisták hirdette szembenállása helyett a munkaadóknak és a munkavállalóknak egymással együttműködve kell rendezniük dolgaikat, hogy elvégezhesék a nemzet által mindkettejükre bízott szakmai feladatokat. Ehhez a munkáltatóktól némi belátást, mérsékletet és jótékonytságot, a munkásoktól pedig alázatot és belenyugvást kért. Ebből bontakozott ki a katolikus (általában a keresztény) szakmai szervezkedés gyakorlata.

A *Rerum Novarum* koncepciójának egy másik arca viszont kevésbé illeszkedett az integralisták államközpontú nemzetfelfogásába. A katolikus szociális tanítás a szubszidiaritás elve alapján *decentralizáló irányú*, szemben áll a „hierarchizált nemzet” eszméjében rejlő állami mindenhatósággal. Ilyen színezete az IL-nek is volt – a

liberális állammal szemben. Kérdés volt, hogyan egyeztetné össze ezt egy *antiliberális* állam univerzális beavatkozási törekvésével. (Mint utóbb kiderült, elég jól.)

A portugál nacionalizmus sajátos kiágazása volt a világbirodalom fenntartásához fűződő hivatástudat. Az ország a 19. században elvesztette korábbi világbirodalmának legértékesebb darabját, Brazíliát, de a birodalom jelentős, afrikai és ázsiai részei fölött megőrizte uralmát. 1918 után a Népszövetség mandátumrendszere a portugál gyarmatokra nem terjedt ki; a győztes antantblokkhoz tartozó állam az anyaország szerves részének nyilváníthatta tengerentúli területeit. Ennek az eszmei igazolásaként szolgált a luzitán integralizmus alkotórészeként kidolgozott *luzotropikalizmus*. Eszerint a portugál nemzet történelmi hivatása, hogy civilizálja az uralma alatt élő népcsoportokat, amelyek, előrehaladásuk mértékében, több évszázados folyamat során jogokhoz juthatnak.

Az IL eszmevilágának fontos alkotórésze volt a *ruralizmus*. Eszerint a Nemzet egységét aláásó tendenciák – a romló erkölcsök, a nők anyaszerepének hanyatlása, a szabados magatartásformák, a vallásosság visszaesése, a fiatalok tiszteletlensége, a művészetek „zabolátlansága” – kivétel nélkül a városokból sugároznak ki. Mindez szembenáll a falu úgymond tiszta életvitelével, a család ott tapasztalható szentségével, a hit töretlenségével, az egyszerű, szerény életvitellel. Az IL emiatt iparosításellenes is volt, hiszen az ipar által nagy termelő egységekben összeterelt embertömegben a nyugtalanság szükségszerű forrását látta.

Az integralisták 1921-ben elfogadott szervezeti alapokmánya a mozgalmat mint *nacionál-szindikalistát* határozta meg. „Elvei tekintetében *nacionalista*, eszközeiben *szindikalista (korporatív)*, s ezekből

következően *monarchista.*”⁵– írták az IL Központi Tanácsának szervezési útmutatójában. A mozgalom megyei és helyi szervezetekre, vidéken általában a helyi hatalom tisztviselőire és a birtokos rétegek egyes csoportjaira épült. A városi szervezetek tagsága értelmiségi–diák jellegű volt.

Bizonyos IL-aktivisták szerepet vállaltak Sidónio Pais diktatúrájában (1917), aki fontolóra vette korporatív képviseleti formák bevezetését.

A világháború után az IL javasolta az Action Française-nek: tartsanak világkongresszust és alakítsanak nemzetközi szövetséget a „demokrácia és a szabadkőművesség tiranniája” ellen. Maurras azonban ezt elutasította, mivel élesen ellenezett minden internacionalizmust, a nacionalizmusokét is.

Az IL nem volt a konzervatív-neokonzervatív szellemi politikai erők egyetlen gyülekezőhelye. Mivel távolmaradt a közélet hivatalos fórumaitól, mindig léteztek mellette más szervezetek, amelyek megpróbálták céljaik érdekében kihasználni a köztársasági legalitás széles lehetőségeit, még ha a parlamenti rendszert más intézményekkel szerették volna is fölcserélni. Ilyen volt a *Katolikus Centrumpart (PCC)*, amellyel az IL éppen a parlamenti választásokon való részvétele miatt folytatott éles vitát. Ugyancsak már 1922-től létezett az *Acção Nacionalista* (Nemzeti Cselekvés) szervezete, amely az IL radikális szárnyáról vált le.

A katonai diktatúra

Az 1926. május 28-i katonai puccs, a „harmadik diktatúra” bevezetése nehezen értelmezhető, mivel a

⁵ Integralismo Lusitano. Instruções de Organização aprovadas pela Junta Central. Lisboa, 1921. 5. o.

republikánus-demokratikus rendszer reformján vagy eltörlésén, a politikuskaszt eltávolításán kívül szinte semmilyen program nem alapozta meg. Az egyetlen biztos fogódzó, hogy a fejletlen ország roppant gazdasági, politikai és szociális gondjait a legkülönbözőbb politikai erők egyaránt a pártokra alapozott parlamentáris rendszer következményének fogták föl. Ezt „balról” és „jobbról” is sokan gondolták. Mint Payne, a portugál történelem egyik kiváló elemzője megállapítja: „1926-ra a Demokrata Párt politikai tekintetben ugyanúgy kiürült, mint tizenhat évvel korábban a monarchia...A szélsőséges korrupció, a rablás és a végtelenül felelőtlen igazgatás eredménye a költségvetés rohamosan növekvő deficitje volt, és a jelenkori portugál történelem legnagyobb inflációja, amely súlyosan érintette az alsó középosztályt, a parasztság különböző rétegeit, különösen pedig a városi dolgozókat.”⁶

Az 1910 óta kormányzó *Portugál Köztársasági Párt (PRP)* leváltásától tehát sokak várták a dolgok jobbra fordulását. A puccsot több „főpróba” előzte meg és a rossz közhangulat közepette csak minimális katonai és semmilyen civil ellenállásba nem ütközött. Az akcióhoz az utolsó percekben csatlakozott Manuel de Oliveira Gómes da Costa tábornok, az I. világháború harcainak ismert katonai vezetője, a nemzet nevében úgy fogalmazott, mintha éppenséggel valamely diktatúrától akarná megmenteni az országot. „A Nemzet – írta – Nemzeti Katonai Kormányt akar, amelyet a legrátermettebb emberek vesznek körül, hogy helyreállítsák az államigazgatásban a fegyelmet és a becsületet, amely régóta elveszett...A Nemzet nem akarja a felelőtlen politikusok diktatúráját, amely eddig fennállt; erős

⁶ PAYNE, Stanley G.: *Breve Historia de Portugal*. Editorial Playor, Madrid 1987. 170–171. o.; Demokrata Pártnak a köznyelvben akkor a köztársaságiak pártját nevezték.

kormányt akar, amelynek hivatása, hogy megmentse a Hazát...A Nemzet összes, romokban heverő testülete közül a hadsereg az egyetlen, amelynek megvan az erkölcsi tekintélye és az anyagi ereje ahhoz, hogy önmagában megtestesítse a Haza egységét, amely nem akar meghalni.”⁷

A létrejött diktatúra igen megosztott erők hatalmaként jött létre. Amint Costa Pinto, a kor egyik kiváló elemzője írja: „A köztársasági liberalizmust egy politikailag megosztott hadsereg döntötte meg...a puccsisták táborát szervezett belső frakciók osztották meg, a konzervatív republikánusoktól a keresztényszociálisokig, az integralista szélsőjobboldalig, és ennek fasiszta nyúlványaiig, mely utóbbiak elsősorban a fiatal tisztiek körében voltak befolyásosak.”⁸ Hamarosan leváltak a rendszerről a konzervatív republikánusok. Noha Gómes da Costát az elnöki székben hamarosan a rátermettebb Óscar Carmona váltotta föl, a diktatúra nem volt képes intézményi formába öltöztetni magát. Hamarosan zendülések fenyegették. A küszöbön pedig, egyelőre láthatatlanul, ott leselkedett a világgazdasági válság.

Salazar színrelépése, a hivatásrendi állam létrejötte

A majdani diktátor 1889. április 28-án született a Coimbra környéki Santa Comba Dão községben, kisbirtokos

⁷ Manifiesto a la Nación del general Gómes da Costa. In: DE LA TORRE, Hipólito–SÁNCHEZ CERVELLO, Josep: La Historia en sus textos. Portugal en el siglo XX. Istmo, Madrid 1992. 145. o.

⁸ COSTA PINTO, Antonio: A Queda da Primeira República. In: A Primeira República Portuguesa. Entre o liberalismo e o autoritarismo. Coordenação de SEVERINO TEIXEIRA, Nuno e COSTA PINTO, António. Edições Colibri, Lisboa, 2000. 41–42. o.

parasztcsaládban.⁹ A jezsuita rend segítségével végezte el a gimnáziumot. 1910–1914 között jogot tanult a Coimbrai Egyetem közgazdasági karán. Eközben 1912-ben Manuel Gonçalves Cerejeirával, papi pályára lépett egykori osztálytársával és barátjával újjászervezte az 1901-ben alapított Kereszténydemokrata Akadémiai Központot. 1917-ben egyik alapítója volt a Katolikus Centrumpártnak. 1918-ban kinevezték a közgazdaságtan professzorának a Coimbrai Egyetem jogi karán. (Ezt a tisztséget 1928-ig töltötte be.) 1921-ben antiparlamentáris meggyőződése dacára indult a Nemzetgyűlés választásain és képviselői helyet szerzett; 1925-ben megvédte mandátumát. Elismert közgazdászként Gómes da Costa katonai lázadása után két hónapig pénzügyminiszter volt. Ám lemondott, mert nem kapott szabad kezet fiskális elgondolásainak az érvényesítésére. Később, Carmona tábornok elnöksége alatt, 1928 áprilisában ismét neki adták a pénzügyi tárcát. Most már elfogadták a feltételeit: gazdasági ügyekben ő dönt, a minisztériumok pénzügyi-gazdasági lépéseiket kötelesek alávetni az ő ellenőrzésének.

Ehhez az időszakhoz fűződik a nevével kapcsolatban talán legtöbbször emlegetett „csoda”. Szigorú gazdaságpolitikájával sikerült hónapok alatt *helyreállítania a költségvetés egyensúlyát*, a világválság portugáliai hatásait letompítania, és egyetlen gazdasági évre, 1931-1932-re korlátoznia. „Nem csinált egyebet, mint amit minden jó háziasszonynak meg kell tennie: összeadott, kivont, szorozott és osztott, megállapította, mennyi a portugál állam, illetve az adófizetők teherviselőképesége s a kiadásokat ehhez

⁹ Vázlatos életrajzát lásd: Európai politikai rendszerek. Osiris kézikönyvek. Szerk.: KARDOS József– SIMÁNDI Irén. (A továbbiakban: KARDOS–SIMÁNDI.) Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 705–706. o.

alkalmazta.”¹⁰ Hogyan sikerült elérnie ezt az eredményt, amely 1932 júliusában meghozta számára a miniszterelnöki kinevezést? Ez fontos, mert innen számíthatjuk személyi diktatúrájának 36 éves, 1968 szeptemberéig nyúló időszakát.

Először is Portugália gazdaságilag *igen kevésbé nyitott ország* volt. Hazai termékének mindössze 8 %-a cserélt gazdát külső piacokon. Fő exporttermékeinek (portói bor, nyers parafa és parafadugó) alig volt konkurrenciája a világpiacon. Gazdaságának falusi része még csak kevésbé lépett ki a naturálgazdálkodás kereteiből, akár hosszabban is meglehetett külkapcsolatok nélkül. Kevés kellett ahhoz, hogy a költségvetés helyrebillenjen, és Salazar, a közgazdaság kiváló ismerője tudta, hogy mi ez a kevés. Néhány drasztikus takarékosági intézkedés, az import szinte teljes lefogása, a külföldi kifizetések korlátozása elérte a hatást.

Salazar a világgazdaság liberális környezetében egyébként is az *autarchiát* tartotta a legcélszerűbb gazdaságpolitikai törekvésnek. Ez némi importpótló fejlesztés mellett *a hangsúlyt nem a növekedésre, hanem a stabilitásra tette*, amelynek értelme számára a társadalmi-politikai stabilitás gazdasági megalapozása volt. (Nyitottabb piacú országban, normális fejlődési periódusban ez a gazdaságpolitika alkalmatlan lett volna, mint ahogy 1934-35 után ő maga is bizonyos változtatásokra kényszerült.) Ezt a felfogást a válság nélkül is képviselte volna. Jóval az 1929-es new-yorki tőzsdekrach előtt, 1928 januárjában, amikor a kormány Sinel de Cordes pénzügyminiszter javaslatára nagyobb nemzetközi kölcsön fölvételéről tárgyalt, Salazar a *Novidades* (Újdonságok) c. lapban kifejtette: a kölcsönnek, ha előzőleg nem teszik rendbe az államháztartást, súlyos következményei lehetnek. Áprilisban átalakult a kormány, a

¹⁰ SALAZAR: Békés forradalom. (Ottlik György bevezetője.) 5. o.

pénzügyi tárcát Salazar kapta, a kölcsön pedig lekerült a napirendről.

Sikerének a másik titka *a széles jobboldalon gyakorolt integráló képessége* volt. A liberális köztársaság tartós fennmaradásának egyik oka éppen abban kereshető, hogy vele szemben nem valamely, a portugál politikai porondra egységes, összefüggő társadalmi koncepcióval kilépő erő sorakozott föl. A különböző antiliberalis áramlatok és csoportosulások *más-más érdekek, célok és értékek nevében* ostromolták. Hiányzott a közös nevező, amely mindnyájukat egy táborba terelte volna. Ez néhány évig még a meglehetősen koncepciótlan, a diktatúra harmadik 20. századi változatát létrehozó 1926-os katonai puccs után is így volt. Több jobboldali csoport szemellenzős doktrínérsége akadályozta az összefogást. A monarchisták mindent az államforma kérdésének rendelték alá. A tisztikar antirepublikánus részét szűk kasztszempontok vezérelték; a lizitán integralistákat steril antiparlamentarizmus. A katolikus tábor ritkán tekintett túl a vallás és az egyház pozícióinak védelmére. A katonai diktatúra kezdeti meghatározó személyiségei (Gómes da Costa, de még Carmona is) alkalmatlanok voltak rá, hogy *vonzó közös ideált* megszemélyesítve integrálják az antirepublikánus, antiliberalis, antiparlamentáris irányzatokat. Igaz: a tömörülés külső készítése sem volt túl nagy. A liberális köztársaság politikai viszonyai a valóságban kevéssé veszélyeztették ellenfeleiket, sőt ellenségeiket a szervezkedési lehetőségeit sem, amíg nem folyamodtak erőszakos lépésekhez. (Igaz, voltak köztük, akik ennek dacára a súlyos veszélyeztettség lelkiállapotában éltek. A katolikus tradicionalisták pl. a laikus, természettudományos oktatás terjedésében véltek apokaliptikus fenyegetést felfedezni.)

Salazar jelentősége abban volt, hogy személyében *a társadalom konzervatív-tradicionalista szárnyán első ízben jelent meg olyan vérbeli, ideológus vénájú politikus, aki jól kikalapált közös platformot tudott ajánlani valamennyi antiliberalis erőnek.* Ez a platform a szétfolyó tábor minden csoportjának az elképzeléseiből tartalmazott valamit, bár csakis olyan mozzanatokat, amelyek nem lazították Salazar elképzeléseinek az alapvető kohézióját. Fellépésének a hatását erősítette, hogy élvonalbeli megjelenése idején a társadalmat már valóban a korábnál nagyobb veszélyek fenyegették. A gazdasági világválságnak előrengései nem egy kis ország termelőit fenyegették csóddal. Salazarnak 1930-tól a politikai intézményrendszer alapokat is érintő átalakítására tett határozott lépései nyomán erősödött a társadalom másik pólusát képviselő (liberalis, republikánus, laikus, szocialista, kommunista, anarcho-szindikalista) csoportok aktív ellenállása. Ennek a bal-balközép pólusnak sem volt egységes politikai terve, sem nagyon különböző erőinek az összefogására képes személyisége vagy szervezete. Mégis: megmozdulásaik, megfelelő beállításban, alkalmasak voltak a konzervatív-jobboldali tábor tömörítésére; ennek a csoportosulásai első ízben mutattak hajlandóságot arra, hogy – félretéve másodlagos szempontjaikat – felsorakozzanak a minden korábnál hatékonyabbnak látszó, anyagi érdekeiket és eszmei értékeiket érvényesíteni képes, társadalmi pozícióik biztonságát szavatoló vezérszemélyiség mögé.

Ez nem volt zökkenőmentes folyamat. Szinte minden konzervatív vagy szélsőjobboldali szervezetben-áramlatban voltak az engedelmes betagolódásnak, a „gleichschaltolásnak” ellenálló körök vagy személyiségek. Ezek a hatékony fellépés biztosítékát éppen abban látták, ha saját zászlajuk alatt, különprogramjuk jegyében lépnek föl. Ha ez a szembenállás erőteljesebben, esetleg köztéri

megmozdulások formájában is kifejezésre jutott, ezeket Salazar gyors, kiméletlen rendőri akciókkal felszámolta. Ám a politikának ezen a pólusán a megtorlásban nem ment túl messze. Szinte minden (általa felszámolt) jobboldali irányzat vezetőinek és tevékeny híveinek előbb-utóbb talált alkatuknak megfelelő helyet az Új Állam, az Estado Novo új típusú gépezetében, intézményrendszerének valamely pontján. Ez a hely nem az egyenjogú közreműködőket *megillető* hely, hanem a gépezet meghatározott pontján elhelyezett csavar *kiosztott* pozíciója volt. A hatalom döntött, amazok meg hamar megtanulták, mit tehetnek meg és mit nem az új rendben abból, amit a gyűlölt liberális köztársaságban – paradox módon – akadálytalanul megtehettek. Ez általában nem okozott nagy traumát, mivel az Új Állam az így helyzetbe hozott csoportok *legfőbb* közös érdekeit jól érvényesítette.

Az 1932–1934-es időszak éppen a *homogenizálás* időszaka. Ekkor derül ki, hogy a luzitán integralizmus eszmehalmazából melyek a legfontosabb elemek. Salazar intézkedéseiből kiviláglik, hogy ezek a hierarchia, a tekintély, a feltétlen alárendelődés, a társadalom organikus megszervezésén alapuló tagolatlan egység. Salazar 1932-es kormányfői kinevezésekor a portugál jobboldal tájképe korántsem felelt meg ennek a homogenizáló törekvésnek. Létezett a Katolikus Centrumpárt. Óvták önálló szervezeteiket a konzervatív republikánusok. Emellett története legtevékenyebb időszakát élte az LI legradikálisabb csoportjaiból kinőtt, olasz fasiszta mintára rohamosztagokba szerveződött *Nacionál-Szindikalista Párt*. Még léteztek és elkeseredett utóvédharcaikat vívták az alkotmányos korszak baloldali és liberális szervezetei, olykor kisebb-nagyobb zendülő katonai egységek támogatásával.

A tárgyalt időszakban a portugál belpolitika szempontjából mindig fontos spanyol „arénában” is élesen módosultak az erőviszonyok. 1930–1931-ben Primo de Rivera spanyol diktatúrájának, majd magának a királyságnak a bukása olyan jelentős reformoknak nyitott utat, amelyek határozottan növelték a portugál antiliberális erők veszélyérzetét. A jobboldal csoportjaiban mind többen érezték úgy, hogy Salazar személye jobb biztosíték pozícióik védelmére, mint a kitartás saját, néha ellentétes prioritásaik mellett. Salazar a politika kiváló technikusaként jól értette, hogy pusztán az autonóm jobboldali szervezetek betiltásával vagy szétverésével mit sem nyerne, ha nem tudná megőrizni az általuk képviselt, eltérő kulturális és politikai hagyományú társadalmi csoportok támogatását.

Olykor említik, de alig értelmezik azt a furcsa tényt, hogy vezető szerepe már évekkel miniszterelnöki kinevezése előtt kibontakozott; hamarabb tekintették első számú vezetőnek, mint ahogy kormányfő lett. Eleinte „gazdasági diktátorként” jelent meg a színen, később mind gyakrabban nyilvánított véleményt általános és katonapolitikai kérdésekben is. 1930. július 20-án azután egy új párt, az *União Nacional* (Nemzeti Unió) alakuló kiáltványával lépett a nagypolitika színterére. Ezt olyan „hazafias szövetségként” határozta meg, amelynek a tagjai „Portugália megmentésén és nagygyá tételén fáradoznak”. Ehhez volt szüksége a „főnöknek” a pártra, „amelyen kívül – mint ezt a belügyminiszter az UN szervezeti szabályzatának 1932. novemberi kibocsátásakor hangoztatta –, nem ismerünk el pártokat, benne pedig nem tűrünk frakciókat”¹¹ Kezdetől élesen megkülönböztették a hagyományos értelemben vett pártoktól. Mint Pándi Lajos

¹¹ Idézi PÁNDI Lajos: A Salazar-diktatúra évei (1926–1961). Századok, 1987. 6. sz., 1067. o.

Salazar üstökös szerű fölemelkedésének magyarázataként találóan rámutat, a társadalmi és gazdasági válság leküzdésére képtelen katonai kormányzat "kompromisszumra kényszerült egy civil politikai erővel, amely a problémák megoldását ígerte".¹² Ez a civil erő Salazar személyében és legközelebbi munkatársaiban öltött testet. Salazar viszont programjának megvalósításában, a társadalmi mozgások lefogásában támaszkodhatott a hadsereg tekintélyére.

1932 májusában, amikor betervesztette az új alkotmány tervezetét, még mindig csak pénzügyminiszter volt. Két hónap múlva viszont Carmona kormányfővé nevezte ki. Ez az elnök jogköréhez tartozott, amit Salazar, váltakozó elnökök mellett, haláláig nem vont kétségbe. Ám akkor miért róla beszélünk, mint a diktatúra kétségbevonhatatlan vezetőjéről? A magyarázat egyszerű: Salazar a következő években *új szervezetek egész hálózatát* hozta létre, amelyek kizárólag és közvetlenül *a végrehajtó hatalom emeltyűiként* működtek, amennyiben (mint erről még szó lesz) egyáltalán működtek. Ezt a szándékát nem is nagyon titkolta. Akkoriban mondott beszédeinek egyikében nemcsak azt hangoztatta, miszerint „az államnak olyan erősnek kell lennie, hogy ne legyen szüksége erőszakra”. Azt is, hogy „nincs erős állam ott, ahol a végrehajtó hatalom nem erős; a meggyengítése éppen az individualista vagy szocialista liberalizmus által uralt rendszerek általános sajátsága, amelyet a pártosság szelleme, valamint a parlamentarizmus számos kilengése és rendetlensége jellemez.”¹³

A rendszer intézményi és közjogi alkotórészei az irodalomból ismertek. Az alkotmányról rendezett

¹² PÁNDI: A „fasiszta mozgalom nélküli fasiszta állam” – Portugáliában. Társadalmi Szemle, 1988. 7. sz., 92. o.

¹³ DE LA TORRE–CERVELLÓ: id. m. 164. o.

népszavazáson, 1933. március 9-én, mintegy hétmillió lakosból 1 200 000 szavazhatott. A szavazók 99,5 %-a igennel szavazott. Mindez röviddel a német nemzetiszocialisták kormányra jutása után, és néhány héttel Dollfuss osztrák kancellár diktatórikus fordulata előtt történt. Néhány hónapon belül Spanyolországban is változott a helyzet: új választások eredményeképpen jobbközép–jobboldali kormány alakult. Salazar törekvései erős nemzetközi hátszelet kaptak.

Hét évre választották az elnököt, aki az 1950-es évekig ellenjelölt nélkül lépett föl. Az általa kinevezett kormányfő szabadon állíthatta össze a kormányát. A parlamentet kétkamarás tanácskozó szerv váltotta föl. A Nemzetgyűlést az említett szavazótestület választotta, négyévenként, területi elv alapján. A miniszterelnök intézkedéseibe, kormányának működésébe a Nemzetgyűlésnek semmi beleszólása nem volt. A felsőházat, a Korporációk Kamaráját a lakosság hivatás szerinti szakmai szervezeteinek a vezetőségei delegálták. A gyarmatok lakói közül csak a fehér telepéseknek volt képvisellete a lisszaboni gyűlésben. Némi joga rajtuk kívül csak a portugál nyelvet ismerő, állandó lakhellyel és rendszeres jövedelemmel rendelkező, katolikus vallású úgynevezett „asszimiláltaknak” volt. Az irodalom kiemeli, hogy (bár korporációk több más európai államban korábban keletkeztek) *Portugáliában született az első formalizált korporatív alkotmány.*

Augusztus 20-án Salazar rendeletben hagyta jóvá az UN szabályzatát, amely egyben kimondta „az ellenzéki szervezetek és kezdeményezések tilalmát”. A régi szakszervezeteknek az alkotmány elfogadása után új kérelmet kellett beadniuk, hogy legalizálják őket. Ehhez új szervezeti szabályzatot kellett készíteniük, s ezt a polgári kormányzókhoz vezető testületeik névsorával együtt

benyújtani. A szakszervezetek, amelyekben a többségi anarcho-szindikalisták, az erősödőben lévő kommunisták és a szocialisták meglehetősen távol álltak egymástól, általános sztrájkot akartak hirdetni, ennek előkészítésére azonban akkor már hiányzott a kellő nyilvánosság, illegálisan kellett végezni. Az anarcho-szindikalista Általános Munkásszövetség (UGT) utcára vitte akciócsoportjait. Ám erős katonai egységeket vezényeltek ki ellenük. Az egyenlőtlen harcban sokan elesetek, sokan börtönbe vagy a később hírhedtté vált tarrafali internáló táborba kerültek.¹⁴

Ez azonban csak a dolog egyik oldala volt. November 23-án, amikor ünnepélyesen beiktatta az UN első vezető testületét, Salazar követelte a Katolikus Centrumpárt fölösztatását is. Az egyház és a Szentszék egyaránt igen visszafogottan reagált erre, mivel a kormány és a Szentszék között tárgyalások folytak egy konkordátum megkötéséről, s ebben mindkét fél erősen érdekelt volt. Novemberben XI. Pius intézményesítette az Actio Catholica portugál szervezetét (Acção Católica Portuguesa), hallgatólag elismerve a PCC fölösztatását. Azt is elfogadták, hogy az ACP csakis vallási-erkölcsi, jótékonyági és nevelési feladatokat láthat el; nem folytathat semmiféle politikai tevékenységet.

Szeptemberben, az új alkotmány előírása értelmében kibocsátották a *Nemzeti Munka Kartáját*, és létrehozták a *hivatásrendi szakmai szervezetek* hálózatát. A „Nemzeti Szindikátusok” és a „Főnöki Testületek” szakmáknént szerveződtek, helyi és más szervezeteikben együtt voltak a tulajdonosok, tisztviselőik és bérmunkásaik, az ipar, a közlekedés és a kereskedelem dolgozóira terjedt ki, a

¹⁴ TOMAZ DE AQUINO, Acácio és mások: O 18 de Janeiro de 1934. A Regra do Jogo, Lisboa, 1978. 94., 113. o.

parasztságra nem. Ez arról árulkodik, hogy céljuk nem annyira – mint szervezőik hirdették – a társadalom „szerves” megformálása, hanem a legveszélyesebbnek tartott társadalmi közeg ellenőrzése volt. (A korporációk egységes rendszerét csak 1956-ban teremtették meg.) Egyidejűleg büntetendőnek nyilvánították bármely más szakszervezet alapítását vagy működését. Ez gyakorlatilag megszüntette az addig létező anarcho-szindikalista, szociáldemokrata és kommunista, de a keresztényszociális szervezetek legális működését is. (Az utóbbiak egy részét bevonták, betagolták az új szakmai szervezetekbe.)

Szeptember egyébként is forró pillanatokat hozott. Kieleződött a küzdelem a jobboldal Salazar képviselte fő árama, és a Rolão Preto vezette szélsőjobboldali *nemzeti szindikalisták* (NS) mozgalma között. Az utóbbiak demonstrációi nyomán a kormány betiltotta a *Revolução* című NS-lapot és a csoport minden tevékenységét. Egyben megalakította a Nemzeti Propaganda Titkárságát, amelynek vezetését az NS egyik jótollú publicistájára, Antonio Ferróra bízta. Létrehozták a Titkárság orgánumát, a *Revolução Nacional* c. lapot is. Célját a kormányfő a *Diário de Notícias* c. napilapban abban jelölte meg, hogy a nemzeti propaganda révén „átneveljék a portugálokat”, és „mozgósítsák őket a nemzeti forradalom elvei szellemében”. Ez a csoport szolgált egyfajta átvezetésül a fasizmus „forradalmat” hirdető portugál változatának egyik, a nemzeti szindikalizmus szempontjából szakadár, Salazar szemszögéből lojális csoportja számára az Új Állam hivatalos szervezeteihez: a hivatásrendi apparátushoz, a paramilitáris Portugál Légiónhoz, végső soron a Nemzeti

Unió szerveihez.¹⁵ A makacsabbak számára, akik Salazart „szociál-konzervatívnak” bélyegezték, az emigráció lehetősége maradt. Preto letartóztatták. 1934. július 29-én Salazar formálisan is fölöszlatta a nemzeti szindikalisták szervezetét, amelyben Preto volt a „Chefe”. Portugáliában csak egy „Chefe” lehetett, Salazar, és egy nemzeti szindikalizmus, az övé.

A diktatúra, amely (Pándi Lajos szavaival) 1945 után „történelmi ellenszélbe” került, többször került olyan helyzetbe, amelyben mérlegelnie kellett: a változtatás vagy a mozdulatlanság rejt számára nagyobb kockázatot. Salazar 1945-ben érezte, hogy meg kell szólalnia ebben az ügyben. Néhány nappal a világháború lezárulása és az ebből az alkalomból Lisszabonban lezajlott félmillió antifasiszta tüntetés után, május 15-án (bizonyos tervezett reformokat magyarázva) a folyamatosságra helyezte a hangsúlyt: „Szilárdan hiszem – mondta –, hogy korábbi politikánkban semmi sem volt hibás, ellenkezőleg, valamennyi eleme érvényes és ezekre kell építeni a jövőt...Ha alkotmányunk nem teszi magáévá a parlamentáris rendszert, és inkább a prezidenciális rendszerhez közeledik, mindkettőből azt véve át, ami megfelel neki, ha a kormánynak a képviselőházhoz képest széles törvényhozói jogosítványai vannak, erről nem hiszem, hogy érems volna nagy, doktrinális vitákat rendezni...Érdekesebb azt vizsgálni megteremtette-e a nemzet számára a békét és a rendet...” Ezért a kormány nem látja szükségét annak, hogy az alkotmányon a Nemzetgyűlésben készülő felülvizsgálat során mélyebb változtatást hajtson végre.”¹⁶ A reform valóban az „egyetmást megváltoztatni, hogy minden változatlan

¹⁵ COSTA PINTO, António: Os camisas Azuis. Ideologia, Elites e Movimentos Fascistas em Portugal 1914–1945. Editorial Estampa, Lisboa, 1994. 241–255., 264. o.

¹⁶ KARDOS–SIMÁNDI: id. m. 691–692. o.

maradhasson” elve alapján zajlott le. Nagyobb változtatások gondolata csupán Salazar 1968. szeptemberi, agyi katasztrófát okozó balesete után merült föl. Közeli munkatársa és utóda, Marcelo Caetano próbált rendszermentő változtatásokat végrehajtani. Ez volt a 20. századi portugál diktatúrák „ötödik felvonása”. Mivel azonban a módosítások lényegében a hivatásrendi építmény keretében maradtak, rövidesen azok is kiábrándultak belőle, akik kezdetben – a nyitás reményében – mellé szegődtek. Az 1961-ben kezdődött és mind reménytelenebbé váló afrikai gyarmati háborúk okozta légkörben, alaposabb változtatások híján, maradt a radikális szakítás lehetősége. Így jött el, fegyverek élén, 1974. április 25-e, a „szekfűk forradalma”.

*

Az 1930-as évekre kialakult *korporatív intézményrendszert* évtizedek óta rangos és olykor kevésbé rangos értelmezők sokasága elemzi. Legalább két tucat kérdéskörben ütköznek a nézetek, amelyek hangoztatói főleg az Estado Novo egyedi vonásaiból próbálnak következtetéseket levonni. A tudomány régen túl van azon, hogy a rendszer fasiszta vagy nem fasiszta jellegéről folytasson steril polémiát. A leglényegesebb talán az a vita, amely a rendszer különböző hatalmi köreinek az egymáshoz való viszonyát érinti. A *pártcentrikus* német nemzetiszocialista diktatúrától és az *államfőközpontú* Franco-rendszerrel a portugál szerkezet abban tért el, hogy a *kormányfő* körül szerveződött. Előfordult persze más diktatúrákban is, hogy az államfő és a kormányfő kettőssége kétértelműséget eredményezett. A Hitler–Hindenburg társbérletet nem tekinteném ilyennek, mivel rövid ideig tartott, és a gyepelő kezdettől a kancellár kezében volt.

Miguel Primo de Rivera tábornok spanyol és Mussolini olasz diktatúrája viszont együtt élt egy-egy királyi hatalommal, amely a diktatúrák fénykorában tetszhalottnak látszott. Végül azonban képesnek bizonyult arra, hogy a diktátortól eltávolodva lapulevelet tegyen a talpa alá. A portugál esetben azonban (1932 után) elképzelhetetlen olyan helyzet, amelyben valamelyik tábornok-elnök, Carmona, Francisco Craveiro Lopes vagy Américo Tomás „elbocsátja” Salazart. Későbbi helyettese és utóda, Marcello Caetano emlékirataiban leírja, hogy 1947-ben javasolta az elnöki és a kormányfői méltóság egyesítését Salazar személyében. Ám Salazar nem értett egyet ezzel.¹⁷ Nyilvánvaló, hogy a megoldás kétes előnyeit nem kívánta fölcserélni a változatlanságban rejlő nagyobb biztonsággal. Nem volt gyűléseken ordító Führer, megelégedett egy távolról unalmasnak tűnő, valójában korlátlan hatalmát jelképező szervezet, az UN „főnöki” tisztségével, és azzal, hogy „A Doktor”-ként (Doutor) emlegessék.

Ugyancsak sokféle vélemény fogalmazódik meg a szakmai korporációk, a hivatásrendi nemzetgyűlés, az egységpárt (a Nemzeti Unió) tulajdonképpeni szerepéről. Nyilvánvaló, hogy ez a szerep mélyen alatta maradt a létesítésükről kibocsátott törvényerejű rendeletekben nekik tulajdonított funkcióknak. Az UN felső szervei a társadalom felől nézve alig léteztek. A Nemzetgyűlés állásfoglalásainak semmi befolyása nem volt a kormány sorsára, és ezt a hivatásrendi alkotmány nyíltan ki is mondta. A korporációk nem töltöttek be semmiféle komoly gazdaságszervező, gazdaságirányító szerepet, amellyel pedig létrehozásukat indokolták.

¹⁷ CAETANO, Marcello: Minhas Memórias de Salazar. Verbo, h. n., 2000. 556. o.

Salazar, aki ha nem másolta is Mussolinit, de odafigyelt tapasztalatára, érezte, hogy a Duce ereje *tömegpártjában* van. Nem érzékelte, hogy a Duce hatalmának árnyékában a Nemzeti Fasiszta Párt (Partito Nazional-Fascista – PNF) is egyre inkább veszít spontán lendületéből, még ha múltbeli harci élményei még sokáig tovább tudják is lendíteni az immár fölülről diktált és vezérelt tömegakciók során. Mindenesetre Salazarnak imponált a fasiszta párt és miliciája. Ezért kezdte az Estado Novo politikai rendszerének kiépítését éppen az UN-nel, és ezért hozta létre, az olasz fasiszta félkatonai milícia mintájára, a Portugál Légiót is. Az NSDAP-hoz vagy a PNF-hez hasonló tömegpártokat azonban különleges történelmi helyzetek szükségletei hívják életre. Ezt a történelmi pártteremtő atmoszférát nem helyettesítheti valamely apparátus, kormány vagy mégoly tehetséges vezető politikus fölülről kibontakoztatott „kezdeményezése”. Ennek felelt meg az eredmény, Primo de Rivera és Salazar esetében is. „Az egyedüli párt – írja Juan José Linz –, amennyiben egyáltalán létezett, sokkal korlátozottabb szerepet játszott. Nem töltötte be a totalitárius pártok szokásos funkcióit, nem monopolizálta a hatalomhoz jutás útjait, nem volt az ideológia öre, nem próbálta birtokába venni az államot.”¹⁸

Ezek után viszont tartozunk annak a tisztázásával, *mire voltak jók egyáltalán az Estado Novo intézményei* (ha a kormányfői hatalomtól eltekintünk), mire kellettek a politikai kérdésekben racionálisan és praktikusán gondolkodó Salazarnak. Figyelemre méltó az, amit erről Manuel Lucena mond: „Portugáliában az egyetlen párt a valóságban alig létezett, de ’hiánya a létezés egy formája

¹⁸ COSTA PINTO, Antonio: The Salazar New State and European Fascism. EUI Working Papers HEC No. 91/12. European University Institute, Florence, 1991. 10. o.

volt', és tényleges funkcióját betöltötte: igazolta minden más párt hiányát, és megelőzhetővé tette irányzatok kikristályosodását a rezsim kebelén belül.”¹⁹ És valóban: míg a Franco-rendszer elitjében több esetben kimutathatók a szunyadó, bár szétzilált és helycserékkel tarkított régi pártrendszer körvonalai, Portugáliában az utolsó évekig semmi ilyesmi nem figyelhető meg.

Salazar számára az intézményrendszer új elemeinek ezen túl még egy értelme volt. A rendszer katonai eredete folytán tábornok-elnökökkel kellett társbérletben élnie. Ám az idők során kiépítette magának *párhuzamos intézmények hálózatát* alkották, amelyeket sajátjaiként irányított, ők követték (pl. kezdetől az UN élethossziglani vezetője volt). Ezeknek a szervezeteknek, amelyekkel szinte „bekerítette” az elnököt, nem volt független önmozgása, de fölülről szükség esetén mozgathatók voltak, illetve ceremoniósan nyomatékot adtak a kormányfői döntéseknek. Vezetői funkcióikkal ki lehetett elégíteni a párthíveket, tagjaikat szívesen látták a nagyvállalatok igazgatótanácsaiban. Évtizedeken át szinte állandó, a kormányfőnek elkötelezett klientúrát alkottak. Kezdetben az elnök rászorult Salazarra, később ő és utódai már tehetetlenek lettek volna vele szemben, ám meg sem kísérelték eltávolítani, vagy hatalmát korlátozni. Bízta ugyanis karizmájában, és a társadalmat viszonylagos egyensúlyban tartó eljárásaiban.

Philippe C. Schmitter egy másik érdekes kérdést is föltesz, azzal kapcsolatban, hogy 1945 után Salazar elvileg megnyitotta a választási ellenzék lehetőségét. A vita nem arról folyik, hogyan lehetett élni ezzel. Erről eléggé alapos ismereteink vannak: eleinte sehogy, később minimálisan, még később, az 1950-es évek végétől korlátozottan, a győzelem reménye nélkül. A kérdés így szól: „Miért volt

¹⁹ Uo. 22. o.

egyáltalán szüksége ennek a maga által deklaráltan antiliberalis, antidemokratikus rendszernek arra, hogy választásokat szimuláljon?” A kérdés annál érdekesebb, mert Salazar – például a Franco-diktatúrától eltérően – a szavazásokat sohasem használta föl tömegmozgósításra, a rendszer belső legitimitásának erősítésére, bizonyítására. A tömegek mindenféle mozgásában kockázatot látott, nem szorgalmazta, kevéssé élt vele. Francóval ellentétben az sem nagyon izgatta, ha sok portugál nem ment el az amúgy kötelezőnek nyilvánított szavazásra. Schmitter alternatív válaszai közül Antonio Costa Pinto egyet tart igazán relevánsnak: „...hogya külföldiek szemében legitimnek mutatkozzék”.²⁰ Ez olyasmi, amire Franco is nagyon vágyott, de szerencsés helyzetében (a Nyugatnak nagy szüksége volt rá) semmit sem volt hajlandó tenni érte, még élete végén sem.

Végül érdemes néhány szót szólni arról, milyen tényezők rendítették meg a rendszer építményét. A mintaképek, a két háború közötti nagy diktatúrák pályafutásának a világháború vetett véget. Ezek megbízhatóan védték az államrendet a belső erők esetleges szervezkedései, támadásai ellen, de végül nem bírták ki a végül már nagyságrendekkel nagyobb külső katonai-politikai erők nyomását. Ugyanez történhetett volna az ibériai diktatúrákkal is, ha a hidegháború nem menti meg őket. Végül azonban – így vagy úgy – ők is ilyesfajta sorsra jutottak. A portugál esetben az elhúzódó, kudarcokkal terhes gyarmati háború, a hadsereget bomlasztó hatása révén önmagában is alkalmas volt a diktatúra megrendítésére. Spanyolország esetében a Spanyol Szahara elleni marokkói invázió („zöld menet”) a haldokló diktatort már halálos ágyán riogatta utolsó éber óráiban.

²⁰ Uo. 32. o.

Itt inkább az a külső körülmény játszott szerepet, hogy a Franco-diktatúra, különösen a portugál forradalom teremtette atmoszférában, már *terhére volt a nyugati nagyhatalmaknak*. Egy jelentős régióban akadályozta őket abban, hogy tovább terjesszék katonai, politikai és gazdasági integrációs szervezeteiket. A diktatúra további fenntartása a portugálhoz hasonló, de az ország méretei, no meg a polgárháborús előzmények miatt annál is nagyobb energiájú robbanással fenyegetett. Emellett az Egyesült Államok esetében a diktatúrához fűződő közeli szövetségi-baráti viszony (ez az európai országokra nem volt ennyire jellemző) gyengítette a kelet- és közép-európai diktatúrákkal szembeni emberi jogi retorika hatását, mivel olyan jogokat kért számon rajtuk, amelyek a mediterrán diktatúrákban sem léteztek. Ezt a belső nacional-konzervatív ellenzék is érzékelte, és lassan, nehezen tudomásul vette, hogy nem úszhatja meg a diktatúra feladását, ha meg akarja tartani gazdasági és társadalmi pozícióinak nagyobb részét. Mindez Portugáliában veszélybe került, és nem akarták, hogy Spanyolországban is veszélybe kerüljön.

A legfőbb tanulság azonban az, hogy a hivatásrendi állam „átmentésére” tett kísérletek egyik ibériai országban sem sikerültek. Egyrészt ezekből az intézményekből hiányzott a valódi képviselői rendszerek irányába való fejlődés potenciálja. Még a maguk nemében („szerves képviselő”) sem ruházták fel őket igazi jogkörökkel. Másrészt ellenfeleik semmiképp sem akarták beérni azokkal a módosításokkal, amelyeket Portugáliában a caetanizmus 1969 utáni felemás reformjai („váltás az állandóságban”), Spanyolországban a Nemzeti Mozgalmon belüli „politikai családok”, egyesülések kínáltak. Így ahhoz, hogy a társadalomban létrejöjjön az alkotmányos népképviselő intézményrendszere, a hivatásrendi állam minden elemét, még nyomait is el kellett takarítani.

Mohácsi István*

***A magyar-latin-amerikai kapcsolatok perspektívái
uniós tagságunk függvényében***

Magyarország és Latin-Amerika kapcsolatai az elmúlt évtizedekben mélyreható változásokon mentek keresztül. Ezeket a politikai és gazdasági érdekek általában nem azonos intenzitású és gyakran egymást keresztező tendenciájú megváltozása egyaránt motiválta.

Nagyon leegyszerűsítve az 50-es és 60-as évektől napjainkig terjedő időszakot három viszonylag jól elkülöníthető periódusra lehet osztani, amelyeknek határvonalai a rendszerváltás (1989-1990) és az Európai Unióba történő belépésünk (2004) dátumai.

A 80-as évek végéig kapcsolataink szintjét, tartalmát alapvetően a korábbi rendszer értékrendje alapján kialakított politikai-ideológiai szempontok határozták meg. Így különösen az időszak elején elsősorban azokkal az országokkal mélyítettük el a kapcsolatokat, amelyek hasonló társadalmi berendezkedéssel rendelkeztek, de legalábbis nem volt számukra idegen a baloldaliság. A politika könnyen át tudta vinni akaratát a gazdaság területére is, hiszen a tervgazdálkodáson és az állami kereskedelem monopóliumán szerveződő központi apparátusnak csak egy utasításra volt szüksége ahhoz, hogy valamelyik térségbeli országgal politikai alapon árucserét folytassunk. Ennek megfelelően a térség még a 70-es és 80-as években is a magyar külkereskedelem számára viszonylag fontos

* *A szerző nagykövet, főosztályvezető, Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma, Amerika Főosztály.*

szerepet töltött be, arányaiban a mainál nagyobb súlyt képviselt.

A rendszerváltás időlegesen hanyatlást idézett elő kapcsolatainkban (és ez természetesen nem csak a latin-amerikai országok viszonylatában volt tapasztalható), ami bizonyos fokig előrelátható volt, hiszen a nagymértékű társadalmi átalakulás hatásai az élet minden területén érződtek. Hazánknak az általa vallott új értékrendje alapján át kellett gondolnia addigi külpolitikai koncepcióját is. Előtérbe került az euro-atlanti integrációs szervezetekhez való csatlakozás nagyon erős igénye, valamint fő célkitűzéssé vált a szomszédsági kapcsolat, és nem utolsósorban a határon túli magyarok támogatásának ügye. Az ezen túl eső térségek kevesebb figyelmet kaptak. A magyar gazdaság gyökeres átalakulása pedig azzal járt, hogy a külkereskedelem egész területén egyre inkább a transznacionális cégek kerültek túlsúlyba, amelyek külpiaci mozgásukat kizárólag saját üzleti céljaik megvalósítása érdekében alakították ki. Az elmúlt 10-15 évben a korábban Latin-Amerikában masszívan jelenlévő állami cégek megszűntek, az újonnan alakult kis- és középvállalatok pedig még nem erősödtek meg annyira, hogy ilyen távoli piacokon önállóan jelenjenek meg.

A külkapcsolati rendszerben bekövetkezett átrendeződés letisztulását tovább nehezítette, hogy a 90-es évek közepén költségvetési okokból egy sor tengerentúli magyar diplomáciai képviselőt kellett bezárnunk, köztük három latin-amerikai nagykövetségünket (Peru, Venezuela, Uruguay). Minderre a kényszerű lépésre sajnálatosan akkor került sor, amikor Latin-Amerika az ún. „elvesztett évtized” után a 90-es években mind a demokratizálódás útján, mind gazdasági téren jelentős eredményeket tudott felmutatni. Komoly vívmánynak könyvelhetjük el viszont, hogy 2002-ben sikerült újranyitnunk limai nagykövetségünket.

A harmadik és jelenleg is tartó szakasz az Európai Unióba történt belépésünkkel kezdődik, ami feltétlenül minőségi változást hoz Magyarországnak a harmadik országokkal, köztük Latin-Amerikával fenntartott kapcsolataiban.

Kapcsolatainkat befolyásoló tényezők

Az alábbiakban azokat a szempontokat és körülményeket vesszük számba, amelyek befolyásolják, ill. indokolják hazánk és a latin-amerikai térség közötti kapcsolatok fejlesztését.

Természetesen, komoly súllyal esik latba magának a térségnek a nemzetközi megítélése:

- Latin-Amerika a területi kiterjedés, lakosságszám és gazdasági potenciál szempontjából a világ egyik kiemelkedően fontos régiója.
- A térség államainak döntő többségében tovább erősödött a demokratikus elveken nyugvó politikai intézményrendszer, és néhány országtól eltekintve javult az emberi jogi teljesítmény. Latin-Amerika egyértelműen a nyugati felfogású demokrácia térhódításának legnagyobb tartaléka a világban.
- Latin-Amerika összességében növekvő szerepet játszik a nemzetközi biztonságpolitika, a migráció, a környezetvédelem, a nemzetközi kereskedelem és egyéb fajsúlyos kérdések kezelésében.
- A régió 2000-2002 között mintegy 1,5 %-os gazdasági növekedést ért el, amely kétségtelenül szerényebb mutatószám a megelőző évtized eredményénél, és

amelyben elsősorban az argentin válság, és annak a környező országokban is érződött hatása játszott szerepet. 2003 második felétől azonban minden szempontból a konszolidáció határozott jelei mutatkoztak, ami közel 2%-os GDP-növekedést jelentett. Erre az évre vonatkozóan a becslések még optimistábbak, hiszen a térség átlagos gazdasági gyarapodása megközelítheti a 4%-ot is.

- Latin-Amerika érdeklődése az elmúlt egy-két év során érezhetően megnőtt az EU tagjelölt országok, és ezen belül is a V-4-ek iránt, amelyet fajsúlyosan gazdasági érdekei motiválnak.

A magyar külpolitika irányvonalának és relációs mélységének kidolgozásakor **figyelembe kell veyük az EU egyes világtérségekre meghatározott kapcsolat-fejlesztési elképzeléseit. Fontos aláhúzni, hogy az Unió stratégiai partnerként kezeli Latin-Amerikát, és ez a következő tényezőkön alapszik:**

- szoros történelmi kapcsolat
- azonos kultúrkörhöz való tartozás
- politikai motiváció (a demokrácia és a jogállamiság konszolidációjának elősegítése)
- partnerség a nemzetközi terrorizmus elleni harcban
- gazdasági érdekek

Az Unió az elmúlt években dinamikusan fejlesztette kapcsolatait, és a heterogén szubkontinens szükségleteihez, adottságaihoz igazodva **regionális** (Riói Csoport, Parlatino), **szubregionális** (MERCOSUR, CARICOM, CAN, MCCA) és **országspecifikus** (Mexikó, Chile, Kuba) megközelítésben kezelte a térséget.

A komplex együttműködés magában foglalja a **politikai párbeszédet**, a **gazdasági és pénzügyi kapcsolatok fejlesztését** és a **nemzetközi fejlesztési együttműködés** különböző formáit. Az elmúlt kb. egy-két év legfontosabb eredményei: társulási megállapodás megkötése Chilével (2002. december), a politikai párbeszédéről és együttműködésről szóló megállapodás aláírása az Andok Közösség és Közép-Amerika országaival (2003. december), a Mercosur-ral kötendő szabadkereskedelmi megállapodást előkészítő intenzív tárgyalások (2003-2004 folyamán).

Az EU és Latin-Amerika egésze közötti együttműködés legmagasabb fóruma az EU-LAC csúcstalálkozó, amelyet első alkalommal 1999-ben Rióban, majd 2002-ben Madridban tartottak; a harmadik csúcsra 2004. májusában Mexikóban kerül sor.

Az **ír-holland elnökség 2004. évi közös politikai programjában** is hangsúlyosan szerepel az **Európai Unió és Latin-Amerika közötti stratégiai partnerség megerősítése**. Ennek részeként a harmadik csúcstalálkozó jelentőségén túl előirányozza az EU-Chile közötti társulási megállapodás ratifikálását, valamint a Mercosur-ral folytatandó tárgyalások felgyorsítását a mielőbbi aláírás céljából.

Az **EU tagállamok** a közös fellépésen kívül **bilaterális keretek között** ugyancsak **nagy súlyt helyeznek a kapcsolatok fejlesztésére**, bár ennek intenzitása országonként különböző. Számunkra több szempontból irányadó lehet pl. Ausztria és Csehország Latin-Amerika-politikája: gondot fordítanak a politikai párbeszéd magas szintű fenntartására, és hangsúlyt helyeznek a kereskedelmi, befektetési kapcsolatokra. Ausztria 9 latin-amerikai országban összesen 10 külképviseletet, Csehország lényegében ezzel azonos méretű képviseleti hálózatot tart fenn.

Figyelemre méltó, hogy az új tagok és tagjelölt országok többsége (ezen belül is Lengyelország, Csehország, Szlovákia és Románia) meglehetősen aktív Latin-Amerikában.

Az előzőekben kifejtettek figyelembevétele mellett **hazánk saját érdekei** is indokolják a kapcsolatok sokoldalú fejlesztését:

- a külkapcsolatok diverzifikálása,
- a gazdasági-kereskedelmi együttműködésben rejlő lehetőségek fokozottabb kihasználása, a ma is kedvező feltételekkel hozzáférhető nyersanyag beszerzési források megtartása, valamint ipari exportunk bővítése révén,
- az Unió térségbeli konzultációs mechanizmusaihoz és együttműködési kereteihez való csatlakozás számtalan közvetett és közvetlen előnyhöz juttat bennünket az általános információszerzéstől a társulási megállapodások konkrét kihasználásáig,
- részeseivé válhatunk az EU nemzetközi együttműködési tevékenységének, közös uniós projektek megvalósításának,
- a térségben élő magyar közösségek (összesen kb. 200 ezer fő) nemzeti identitása megőrzésének elősegítése,
- a viszonylag nagy számban kiutazó magyarok konzuli érdekvédelme a kultúra, tudomány, idegenforgalom eszközeivel az általános országkép javításához való hozzájárulás a világnak ezen a területén is.

Nem hagyható figyelmen kívül az a körülmény, hogy a latin-amerikai térség országai már régen felismerték a politikai, de főként a gazdaságin összetartozásban rejlő előnyöket, mely szempontok a globalizálódó világban az

utóbbi években különösen fontossá váltak. Jóllehet, Latin-Amerikában már az 50-60-as években megjelentek a gazdasági integráció első képződményei (Közép-Amerika 1950-ben, Andok Paktum 1969-ben), azonban ez a folyamat leginkább a közös politikai akarat hiánya és az érintett országok belpolitikai problémái miatt rendkívül lassan és ellentmondásosan haladt előre. Az integrációk (elsősorban is a MERCOSUR és az Andok Közösség) a 90-es években kaptak nagyobb impulzust. Ma gyakorlatilag mindegyik térségbeli ország valamelyik integrációs szervezetnek teljes jogú vagy társult tagja. Tény ugyanakkor az is, hogy az integrációs szándékok és érdekek gyakran keresztezik egymást, de erősödik az a felismerés is, hogy a belső egység megteremtése alapfeltételét jelenti annak, hogy Latin-Amerika a maga számára kedvező politikai és gazdasági szövetséget kössön a világ két fontos tényezőjével, az Európai Unióval és az USA-val.

Mindezen – az előzőekben részletesebben említett – feltételek határozzák meg Magyarország latin-amerikai kapcsolatainak tartalmát és jövőbeni lehetőségeit.

Európai uniós tagságunk révén a kapcsolatok két dimenzióba kerülnek: mostantól kezdve párhuzamosan sokoldalú és bilaterális együttműködést folytathatunk a térséggel.

Magyarország 2004. májustól teljes jogkörrel vesz részt az EU Latin-Amerika-politikájának kialakításában, annak gyakorlati végrehajtásában. Szükséges megjegyezni, hogy az ezt megelőző egy év során is már tanácskozási joggal tagjai voltunk az Unió Latin-Amerikai Munkacsoportjának.

Hazánk fokozatosan részévé válik az Európai Unió és Latin-Amerika közötti strukturált biregionális együttműködésnek. Természetesen, ebben Magyarország is – mint minden tagállam – saját érdekei szerint tevékenykedik, ami azt jelenti, hogy a számára fontosabb

területeken nagyobb aktivitást fejt ki. Az Európai Unió keretei között zajló együttműködés kiemelkedő eseménye lesz a Guadalajarában 2004. májusban megtartandó csúcstalálkozó, amelyen Magyarország első alkalommal és miniszterelnöki szinten képviselteti magát.

Az uniós keretek között megvalósuló fellépés egyéb előnyei mellett minden bizonnyal növelni fogja ismertségünket, kooperációs lehetőségeinket a latin-amerikai országokban, amely jelenleg meglehetősen alacsony szintű. (Egy 2004-ben készült közvélemény kutatás szerint az új tagországok közül konkrétan csak Lengyelország szerepelt ismertként, de ez az arány is rendkívül alacsonynak bizonyult).

Nyilvánvalónak tűnik, hogy az európai uniós „színekben” történő megjelenésünk kedvező kihatással lesz a kétoldalú kapcsolatokra.

A latin-amerikai térséggel fennálló bilaterális kapcsolatok helyzete és perspektívái

Jelenleg a régió 36 államából 25-tel tartunk fenn diplomáciai viszonyt. Várhatóan a közeli hónapokban 8 Karib-térségi országgal vesszük fel a diplomáciai kapcsolatokat, amelyek a Cotonou-i Egyezmény révén az Unió kiemelt kedvezményezettjei.

Magyarország ez idő szerint 7 latin-amerikai államban (Argentína, Brazília, Chile, Peru, Kolumbia, Mexikó és Kuba) 8 diplomáciai képvisellel (Sao Paulóban főkonzulátusunk is van) rendelkezik, és ezekről a székhelyekről akkreditációk alapján további 13 országban lát el diplomáciai, konzuli feladatokat. Minimális célunk a jelenlegi területi lefedettség megőrzése, de szándékunk a képviseleti hálózat bővítése, amennyiben erre az ország

költségvetési-pénzügyi helyzete lehetőséget nyújt. Első helyen a korábban bezárt állomáshelyek újrainvitása szerepel a távlati programban.

A latin-amerikai országok döntő többsége elnöki rendszerű, és tapasztalataink szerint a legnagyobb politikai impulzust az ilyen szintű találkozók adják a kapcsolatoknak. Korábbi utazások viszonzásaként ez évben várható a mexikói elnök látogatása, ill. a chilei, argentin és esetleg a brazil elnök részvétele egy magyarországi nemzetközi konferencián. Szükségesnek tartjuk a törvényhozó testületek vezetői között folyamatos kapcsolattartást, így a chilei Képviselőház elnökének látogatása után ebben az évben várjuk a brazil Szenátus elnökét Budapestre, és reméljük, hogy 2005-ben sor kerülhet a magyar Parlament elnökének latin-amerikai utazására is.

A Külügyminisztérium legfelső vezetőinek ma már uniós fórumokon is van módjuk találkozni latin-amerikai kollégáikkal. Emellett fontosnak tartjuk a bilaterális külügyminiszteri találkozók és az egyéb szinten lezajló külügyi konzultációk adta lehetőségek kihasználását. Latin-Amerikában hat ország külügyminisztériumával kötöttünk megállapodást rendszeres konzultációk megtartásáról.

Az elmúlt évtizedekben a latin-amerikai országokkal viszonylag széleskörű államközi megállapodás-rendszert alakítottunk ki. Ezek egy része politikai motiváltságú volt, néhányukat az idő túlhaladta, ill. EU-tagságunk miatt vált feleslegessé, ezért aktuális lett az egész egyezmény-állomány felülvizsgálata. Ezzel párhuzamosan célul tűztük az új igényeknek megfelelő, nemzeti kompetenciába tartozó korszerű megállapodások megkötését. Ennek szellemében szorgalmazzuk idegenforgalmi, kettős adóztatást kizáró, beruházás-védelmi, stb. egyezmények létrehozását fontosabb latin-amerikai partnereinkkel.

A térséggel fennálló kapcsolataink fajsúlyos elemét a gazdasági-kereskedelmi együttműködés jelenti. Tény, hogy – a korábban említett körülmények miatt – a Latin-Amerikával lebonyolított árucseré értéke a megelőző évtizedek 1 milliárd USD-t meghaladó szintjéről mára 600-700 millió USD-ra csökkent. Meggyőződésünk, hogy az egyes országokban hagyományosan meglévő, vagy éppenséggel újjáéledő igények kielégítésére elsősorban az egészségügy, oktatás, mezőgazdaság, energiatermelés és elosztás, tömegközlekedés területén megfelelő magyar szállítási kapacitás áll rendelkezésre. Ezekben az ágazatokban ráadásul még ismerősen csengenek a magyar márkanévek. Tudatos export-promóciós tevékenységre van szükség, amelynek keretében fokozottan célszerű támaszkodni az ITDH-ra és az Eximbankra.

Hazánk uniós tagsága révén részévé válik az EU – Mexikó, EU – Chile és várhatóan az EU – MERCOSUR közötti (ez utóbbi még tárgyalási fázisban lévő) társulási megállapodásnak, amely a vámok és egyéb akadályok lebontása következtében ígéretes perspektívákat nyújt a kereskedelmi forgalom növelésére. Jelen helyzetben az árucseré bővítésére kell koncentrálnunk, mivel Magyarország és Latin-Amerika is nettó tőkeimportőr, így a kölcsönös befektetések terén ma még korlátozottak a lehetőségek.

A humán szféra ugyancsak új lehetőségeket kínál az együttműködés elmélyítésére, igaz, hogy ennek jelentősen változtak az intézményi feltételei. Hazánk érdekelt a hagyományosan jól működő kulturális kapcsolatok fenntartásában, lehetőség szerinti bővítésében. A magyar kultúra megismerése iránt érezhetően nőtt az érdeklődés a térség országaiban, és ehhez uniós tagságunk jótékonyan járult hozzá. Latin-Amerika gazdag kultúrájának bemutatását pedig mindig nagy várakozás előzi meg

Magyarországon. Azzal a ténnyel viszont szembe kell néznünk, hogy az oktatás-együttműködés egyre inkább intézmények, egyetemek közötti formát ölt, a korábbi, államilag támogatott ösztöndíjas programokat pedig felváltja az önköltséges oktatásban való részvétel.

A legutóbbi években előtérbe került a tudományos és technológiai együttműködés új alapokra helyezésének igénye. Magyarország a térség több országával alakított már ki ilyen típusú kooperációt, amely projekt-alapú munkaprogramok keretében zajlik.

A latin-amerikai térséggel fennálló kapcsolataink lényeges eleme és felhajtó ereje az ott élő közel 200 ezer fős magyar diaszpóra (elsősorban Braziliában, Argentínában, Venezuelában, Uruguayban és Chilében találunk általában szervezett közösségeket). Ezekkel a magyar közösségekkel a kapcsolatok ismét intenzívvé váltak a rendszerváltást követően. A mindenkori magyar kormányzat célja, hogy segítse a külföldi magyarság kulturális hagyományainak megőrzését, ugyanakkor ezek a magyar szervezetek és nem kevés kiemelkedő személyiségei jelentős szerepet játszhatnak a fogadó országgal meglévő kapcsolataink erősítésében. Így az érdekek kölcsönösek, ezért a célok megvalósítása is könnyebben érhető el.

Végül, nem hagyható figyelmen kívül a régióban jelenleg tevékenykedő 21 tiszteletbeli konzulunk szerepe, akiknek egy része olyan országokban tevékenykedik, ahol nem működik hivatalos magyar diplomáciai képviselő. A hálózatot ebben az évben további konzulok beiktatásával szeretnénk bővíteni. Hasonló szándék érzékelhető a latin-amerikai országok részéről, amelyek ebben az évben újabb 3-4 tiszteletbeli konzuli hivatalt kívánnak nyitni Magyarországon.

Összefoglalóan kijelenthető, hogy Latin-Amerika jóllehet, várhatóan a közeljövőben nem válik a magyar külpolitika elsős számú célterületévé, jelentősége azonban az uniós tagságunk által generált érdekek miatt is növekedni fog, és addicionális értéket képez külkapcsolati rendszerünk egészen belül, következésképpen az eddiginél minden bizonnyal nagyobb figyelmet fog kapni a kormányzat részéről.

Pólyi Csaba *

***Mexikó és az Európai Unió
intézményes kapcsolatai:
eredmények és kihasználatlan lehetőségek***

Mexikóban május végén minden figyelem az Európai Unió és Latin-Amerika és a Karib térség kapcsolataira irányul majd, hiszen Guadalajara ad otthont a két régió III. Csúcsértekezletének (május 27. külügyminiszteri és május 28. elnöki/miniszterelnöki találkozó a 25 EU és a 32 LAM ország részéről). A rendezvény alkalmat ad arra, hogy a bikontinentális együttműködésen belül megvizsgáljuk Mexikó kapcsolatainak alakulását a mostmár sajátunknak tekinthető európai integrációval... Különösen érdekes ez Magyarországnak azért, mert az EU-tagság azt jelenti számunkra, hogy részeseivé válunk az EU külkapcsolati rendszerének és ezen belül a különböző földrajzi régiókkal kötött megállapodásoknak is. Mexikó az Európai Unió legfontosabb latin-amerikai kereskedelmi partnere, stratégiai fontosságú exportpiaca, amelynek jelentős növekedési potenciálja van. Ugyanakkor az Egyesült Államok után az Európai Unió a második legfontosabb kereskedelmi partnere Mexikónak, amely elviekben hozzájárulhat az egyoldalú kereskedelmi függés viszonylagos kiegyensúlyozásához. A reláció fontosságait mindkét irányban felértékelte Vicente Fox Quesada (PAN - Népi Akció Pártja) 2000. július 02.-i elnökké választása, ami az első demokratikusan megválasztott kormány megalakulását jelentette. A 71 éve

* *A szerző miniszteri tanácsos, Magyar Köztársaság Nagykövetsége, Mexikóváros.*

hatalmon lévő Intézményes Forradalmi Párt (PRI) bukása a valódi többpárti politikai rendszer megerősödését eredményezheti.

Intézményes kapcsolatok

Európa és Mexikó között a történelmi és kulturális gyökerek conquista-ig nyúlnak vissza. A spanyol, majd a Borbonok révén a francia kapcsolatok később is erősek maradtak. A XX. században az első kétoldalú megállapodás 1975-ben született Mexikó és az akkor még Európai Gazdasági Közösség között¹. A lépés elég szokatlan volt a II. világháború után alapvetően bezárkózó, a belső piacra termelő (importhelyettesítő iparosítási gazdaságpolitika) Mexikó részéről, s az inkább csak a nemzetközi politikai aktivitásra törekvő José López Portillo elnök szeszélyének volt köszönhető. A politikai kapcsolatok jelentősen fejlődtek, a kétoldalú gazdasági kapcsolatok a hidegháború időszakában alapvetően a két világrendszer szembenállásának logikáját követték. Ebben érdemi elmozdulás az 1982.-es mexikói adósságválság kirobbanása után következik be, mert Miguel de la Madrid (1982-88) elnökségével elkezdődik a külgazdasági nyitást végrehajtó elnökök sora.

Carlos Salinas de Gortari elnök (1988-1994) a mexikói gazdasági átalakulás legjelentősebb alakja, aki az állami szektor leépítése és privatizációja mellett a külpiacok biztosítása és a fejlesztési beruházásokhoz szükséges tőke biztosítására intenzív kapcsolatépítésbe fogott. Elképzelései

¹ CHANONA BURGUETE, Alejandro: La política exterior de México hacia la Unión Europea (USCANGA, Carlos (coordinador): Los nuevos desafíos de la política exterior de México en los escenarios regionales, México, 2000, pp. 170.

között első helyen szerepelt egy szabadkereskedelmi megállapodás létrehozása Európával, s ennek elősegítésére 1990-ben Mexikó alapító tagja volt az EBRD-nek. Az 1991-ben kötött Keretmegállapodás (Framework Agreement) korlátozott volta miatt kényszerül arra, hogy a történelmileg sok-sok előítéllettel terhelt mexikói-amerikai kapcsolatok keretein belül keressen támogatót nagyívű gazdaságfejlesztési elképzeléseihez. (A mexikói szakirodalom sokat foglalkozott az Észak-Amerikai Szabadkereskedelmi Megállapodás - TLCAN 10. éves évfordulója kapcsán ezzel az elemmel is.)

A TLCAN 1994. január 1.-én lépett érvénybe és már a következő évben az USA javaslatot tesz az egész kontinenst átfogó szabadkereskedelmi megállapodás kidolgozására és 2005-ös megvalósítására. Az Európai Unióban alapvetően ezek az események indítják el a gondolkodást a Latin Amerikával való szorosabb együttműködés létrehozására. Logikusan első lépés a már meglévő intézményes kapcsolatok továbbfejlesztése Mexikóval (a szándék bejelentése 1995. május 2., s ezzel az utolsó PRI-elnök, Ernesto Zedillo Ponce de León külgazdasági törekvéseinek központi elemévé válik. Az intenzív tárgyalások után 1997. december 8-án kerül aláírásra a Gazdasági Partnerségi, Politikai Koordinációs és Együttműködési Megállapodás (Economic Partnership, Political Co-ordination and Co-operation Agreement) vagyis a negyedik generációs Globális Megállapodás (Global Agreement), ami az Európai Parlament és a mexikói Szenátus ratifikációja után 2000. október 1.-én lépett érvénybe.

A Globális Megállapodás alapja a demokratikus alapelvek és az emberi jogok tiszteletben tartása a bel- és külpolitikában egyaránt (demokratikus klauzula).

A megállapodás kereskedelmi vonatkozásait a Mexikó-EU Közös Tanács alábbi határozatai foglalják össze:

1. A 2/2000. Határozat (2000. március 23.), ami 2000. július 01-én lépett életbe:
 - a.) az áruforgalom progresszív és kölcsönös liberalizálása az 1994-es GATT XXIV. cikkelye szerint;
 - b.) a Felek kijelölt állami közbeszerzési piacának megnyitása;
 - c.) együttműködési mechanizmus kialakítása a versenyszabályozás területén;
 - d.) konzultáció mechanizmus létrehozása a szellemi termékek védelmének területén;
 - e.) a vitás kérdések rendezési mechanizmusának kialakítása.

2. A 2/2001. Határozat (2001. február 27.), ami 2001. március 1-én lépett érvénybe és módosította a Globális Megállapodás 6,9,12 (2) (b) és 50 cikkelyeit az alábbi értelemben:
 - a.) a szolgáltatások kereskedelmének progresszív és kölcsönös liberalizálása a GATT V. cikkelye szerint;
 - b.) a beruházások és kapcsolódó fizetések progresszív liberalizálása;
 - c.) a szellemi tulajdonjogok védelmének megfelelő és hatékony biztosítása a legmagasabb nemzetközi normáknak megfelelően;
 - d.) a vitás kérdések rendezési mechanizmusának felállítása.

Ezek mellett még két szektorális megállapodás létezik:

1. Az alkoholos italok megnevezésének elismerése és védelme (1997. május 27.)
2. A kábítószer alapanyagok és kémiai vegyületek ellenőrzése (1997. március 13.)

Kereskedelmi kapcsolatok

A szabadkereskedelmi megállapodás 2003-ra teljesen liberalizálta a mexikói ipari termékek piacra jutását az EU-ba, a teljes viszonyosságot Mexikónak csak 2007-ig kell biztosítania, de már 2003-tól maximum 5 %-os lehet az importvám. Az asszimetrikus liberalizáció kiterjed a mezőgazdasági (2010-re 80 % - 42 %) és halászati (2010-re 100 % - 89 %) termékek jelentős részére is, figyelembe véve a származási szabályok betartását. Az állami beszerzések és a szolgáltatások területén az EU-s tagállamok gyakorlatilag a NAFTA-szabályoknak megfelelő elbánásban részesülnek.

A Mexikói-EU Közös Bizottság 2. ülésén (Puebla, 2002. október 3.) a felek elégedetten állapították meg, hogy a szabadkereskedelmi megállapodás 2 éve alatt a kereskedelmi forgalom 28,3 %-al nőtt. Ezen belül a mexikói export 45,5 %-al, míg az EU-s export Mexikó felé 25 %-al. A teljes forgalom 2001-ben 22,391 milliárd euro volt, 15,005 milliárdos EU-export és 7,386 milliárd euró mexikói (1. és 2. sz. táblázatok) export mellett.

A kereskedelmi megállapodás elősegítette az EU-s beruházások jelentős növekedését, amit a Mexikóban működő 5364 EU-s vállalat is fémjelez. 2000-ben az EU-s beruházások 2,777 milliárd eurót jelentettek (3. sz. táblázat). Az EU-s beruházások 29,9 %-a az iparba, 23,6 %-a a kereskedelembe, 39,4 %-a a szolgáltatásokba, 3,4 %-a az építőiparba és 3,7 %-a egyéb területre irányult. A 2001. júniusi összesítő adatok szerint a legtöbb vállalattal Spanyolország (1255) és Németország (836) van jelen, míg a beruházási sorrendben Hollandia (41,3 %) vezet Anglia (20 %), Spanyolország (19,6 %) és Németország (18,3 %) előtt.

Politikai kapcsolatok

A Globális Megállapodás intézményesítette a politikai párbeszédet, ami kiterjed a kölcsönös érdeklődésre számot tartó valamennyi kétoldalú és nemzetközi kérdésre szakértők, miniszteri és elnöki szinten egyaránt. Eddig a Közös Bizottság és a Közös Tanács 2-2 ülésére került sor, míg csúcstalálkozót legutóbb 2002. május 18-án Madridban a spanyol EU elnökség alatt tartottak. A csúcstalálkozón a kétoldalú ügyek mellett áttekintették a nemzetközi kapcsolatok valamennyi fontos kérdését (régióközi együttműködés, ENSZ-szerepe, terrorizmus, Monterrey-i fejlesztés-finanszírozási konferencia, technológiai együttműködés, környezetvédelem, stb.). Megállapodás született a civil társadalom párbeszédének 2002-es megrendezéséről (Brüsszel, 2002. november) és az EU-Latin-Amerika csúcstalálkozó 2004-es mexikói megrendezésének közös előkészítéséről. Ugyancsak megállapodtak a politikai egyeztetés szorosabbra fűzéséről, ami Mexikóváros és Brüsszel mellett kiterjedne New Yorkra, Genf-re és Bécsre is a multilaterális kérdésekre vonatkozóan.

Fejlesztési együttműködés

Az Európai Unió 2001-ben kb. 13 millió euro fejlesztési támogatást nyújtott Mexikónak (trópusi esőerdők védelme, NGO-k támogatása, ECIP, ECHO, gazdasági kooperáció, népesedéspolitikai, valamint menekültek – közép-amerikai, főleg guatemalaiak támogatására). Mexikó ugyancsak részesedett az un. horizontális programokból is (Latin American Investment Program, Latin American Academic Formation).

A fejlesztési együttműködés alapja az EU által készített Nemzeti Stratégiai Dokumentum (Country Strategy Paper) és a mexikói kormány Nemzeti Fejlesztési Terve egybevetésén alapuló Memorandum, amely a 2002-2006 időszakra 56,2 millió euro támogatást irányoz elő. A célterületek a következők:

- a jogállamiság és az intézményi háttér erősítése, különös tekintettel az igazságügyi reformra, a közbiztonságra, a decentralizációra, a civil és emberi jogi oktatásra a civil társadalom szintjén;
- gazdasági koncepció a fogyasztás és a szellemi tulajdon védelme, a verseny, a normák és a közbeszerzés területén;
- a szegénység elleni harc, a szociális fejlődés elősegítése (különösen a hátrányos helyzetű csoportok – indián lakosság, paraszti rétegek, szegény nők, stb. – támogatása);
- együttműködés a tudomány, a technológia, az oktatás és a kultúra területén.

A mexikói gazdaság helyzete és fejlődési tendenciái 2003-ban

A 2000. július 2-i választásokon győztes Vicente Fox Quezada alapvetően egy makrogazdasági stabilitással rendelkező országot örökölt a 71 évig uralkodó PRI (Intézményes Forradalmi Párt) utolsó köztársasági elnökétől, Ernesto Zedillo Ponce de León közigazdásztól, akinek hatalomra lépéséhez kötődik Mexikó egyik legsúlyosabb XX. századi pénzügyi válsága (1995, 51 %-os infláció és a GDP -6,2 %, amerikai megahitel az összeomlás

elkerülésére). A mexikói demokratizálódás fontos állomásának tekintett hatalomváltás azonban bizonyos értelemben „béna kacsaként” érkezett el a valóság pillanatához: a változások intézményes alapjait megteremtő törvénymódosításokhoz, az 1910-es mexikói forradalom hagyományaira épülő 1917-es Alkotmány megváltoztatásához a jobbközép kereszténydemokrata ihletésű új kormánypárt, a PAN (Népi Akció Pártja) sem a Szenátusban, sem a Képviselőházban nem szerzett többséget. Tovább bonyolította a saját pártjával is viszonylagos távolságot tartó Vicente Fox elnök helyzetét, hogy az elnöki hatalmat elvesztő PRI – a kelet-közép-európai tapasztalatoktól eltérően – nem omlott össze, megőrizte vezető szerepét a mexikói politikai pártok között a kongresszus mindkét házában, s ezen kívül a legtöbb kormányzói és polgármesteri helyet birtokolja országos szinten, nem beszélve a helyi képviselőtestületekről.

A politikai pártok közötti erőviszonyok meghatározták, hogy a gazdaság számára égetően fontos reformok (fiskális, energetikai és munkaügyi reformok) elvérezték a belpolitikai csatározások harcmezején, s a strukturális átalakuláshoz elengedhetetlen erőforrások így nem álltak a kormány rendelkezésére. A belső nehézségeket tovább fokozta a világgazdasági fejlődés lelassulása, s ezen belül a külkereskedelmi forgalmának több, mint 80 %-át jelentő legfontosabb reláció, az USA gazdasági megtorpanása. A 2001. szeptember 11-i terrortámadás és az ennek következtében bekövetkező amerikai prioritás-módosulás, majd az Irak elleni fellépést nem támogató mexikói kormánypolitikai miatt elhidegülő kétoldalú kapcsolatok tovább nehezítették a mexikói gazdaság külső feltételrendszerét.

Mindezek ellenére, a demokratikus fordulatot megelőzően kiépített központi banki autonómiának

köszönhető szigorú monetáris politika, és a kormányzat szintén konzervatív fiskális politikája közösen biztosítani tudták a makrogazdasági stabilitást. Ez alapvetően a peso dollárhoz viszonyított árfolyama megőrzésében (10-11,2 peso = 1 USD sávban mozog), az ország devizatartalékainak növekedésében (három év alatt 33,5 milliárdról 57,4 Milliárd USD-re nőtt), az infláció csökkenésében (2003-ban 3,98 %) és a külföldi eladósodás szinten tartásában érhető tetten. A pozitív elemek mellett azonban a stagnálás (a GDP a három év alatt összesen 1,9 %-al nőtt) árát a bérből és fizetésből élőkkel fizették meg, ami a munkanélküliség emelkedését, az USA történő illegális kivándorlás növekedését (évi több mint félmillió munkavállaló) és szociális juttatások mérséklődését jelentette.

A legtöbb fejlődő ország esetében ennyi kedvezőtlen külső és belső tényező már komoly válsághelyzetet idézett volna elő. A legtöbb politikai és gazdasági elemző egyetért abban, hogy Mexikó esetében a lényeges eltérést alapvetően a geostratégiai helyzete és az ennek kihasználásával született NAFTA (Észak-Amerikai Szabadkereskedelmi Megállapodás) 10 éves teljesítménye magyarázza. A mexikói és az amerikai gazdaságok között felerősödött integrálódás ugyan az utóbbi stagnálása miatt negatívba fordította a mexikói GDP mozgását 2001-ben (-0,3 %), de a kétoldalú kereskedelem Mexikó számára előnyös mérlege 2001-ben 143 milliárd export és 113,7 milliárd import mellett 29 milliárd USD-t meghaladó többlettel zárt (2002-ben 39, 2203-ban pedig 44 milliárd USD többlettel zárt a kétoldalú áruforgalom).

A 2003-as gazdasági eredmények értékelése

A GDP mérsékelt növekedése már jelzi, hogy mozgásba lendült a mexikói gazdaság legnagyobb felvevő piaca, az USA, és növekedett a kétoldalú áruforgalom többlete. Ugyanakkor a lakosság növekedése miatt csökkent az egy főre jutó nemzeti jövedelem és nőtt a munkanélküliség. Egyébként a mexikói statisztikai rendszer talán legszebb gyöngyszeme a városi nyílt munkanélküliségi mutató, mert szakértői vélemények szerint a valóság valahol 15 %, vagy e fölött található.

Az ország devizatartalékai egy év alatt közel 10 milliárd USD-ral emelkedtek a történelmi rekordot jelentő 57,4 milliárdra. Ennek hátterében az iraki háborúhoz is köthető magas kőolajárak és az amerikai kormánnyal szemben vállalt exportnövelés állnak (a kőolajbevételek egy év alatt 14,5 milliárd USD-ról 18,6 milliárdra emelkedtek). Ugyancsak fontos tényező a második legfontosabb bevételi forrássá előlépett külföldi hazautalás (2003-ban meghaladta a 14 milliárd USD-t).

A mexikói gazdaság külkereskedelmi mérlege az USA-val szemben felhalmozott 40 milliárd USD-s többlete ellenére deficites. Ez annyit jelent, hogy ezen reláció kivételével szinte mindenki mással szemben veszteséget halmoz fel, ami közül kiemelkedik az Európai Unióval szembeni mérleghiány, ami a 2000-res – 9,1 milliárd USD-ról 12,2 milliárdra nőtt. Japánnal az elmúlt évben 605,8 millió dolláros mexikói export és 7,622 milliárd dolláros import mellett több mint 7 milliárd dolláros deficitet halmozott fel. A mexikói kormány abban reménykedik, hogy a közelmúltban tető alá hozott mexikói-japán szabadkereskedelmi megállapodás (várhatóan 2005 elején lép érvénybe) a NAFTA-hoz hasonló pozitív változásokat eredményez majd. Ezzel szemben álló érv az, hogy az EU-

val kötött Globális Megállapodás révén (aminek a politikai dialógus és a fejlesztési együttműködés mellett a szabadkereskedelmi megállapodás a harmadik eleme) az elmúlt három évben nem csökkent, hanem tovább nőtt az EU-val szembeni kereskedelmi deficit.

A Mexikóba irányuló külföldi tőkeberuházások alakulása alapvetően pozitív, de csökkenő tendenciájú, ami azonban még a kritikus években is 10 milliárd USD-t meghaladó adatokat mutat. A kimagasló 2001-es adat mögött az ország legnagyobb magánbankjának (Banamex) a Citybank általi felvásárlása áll, mivel ez a tranzakció önmagában 13 milliárd USD-t jelentett. A 2003-ban benne van az angol HSBC bevásárlása (a BITAL) és az idei mérleget is javítja majd a Banco Santander 4 milliárdos vásárlása (a Bancomer 100 %-os tulajdonlásához felvásárolt 44 %). Ezzel a mexikói bankrendszer külföldi tőketulajdonlása meghaladja a 80 %-ot, ami talán világrekordot is jelent. 2003-ban a külföldi beruházások 54,1 %-a származott az USA-ból, a 37,3 %-a az Európai Unió országaiból (Spanyolország 14,6 %, Anglia 9,0%, Hollandia 5,0 % , Franciaország 3,2 % és Németország 2,9 % a legfontosabb partnerek), amin kívül jelentős még Svájc 3,4 % és Japán 1,1 % beruházással. A beruházások 48,1 %-a a feldolgozóiparba, 8,6 %-a a kereskedelembe, 16,2 %-a a közlekedés és telekommunikációba, 19,4 %-a pedig a pénzügyi szolgáltatásokba lett befektetve.

Kétoldalú gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok

A magyar-mexikói kereskedelmi kapcsolatok alakulása az elmúlt 3-4 évben egy viszonylag stabil 200 millió USD körüli forgalmat mutat. A forgalom valós adatainak megállapítása gondot okoz a két ország statisztikai

nyilvántartásában szereplő adatok jelentős eltérése miatt. Például 2001-ben Mexikó a saját nyilvántartása szerint csak 41,4 millió USD árut exportált hazánkba, amivel szemben a mi származási ország szerinti import kimutatásunk 121,6 millió USD mexikói terméket tartott nyilván. Ennek megfelelően az alábbi 5.sz. táblázat adatai mindkét országnak a származási ország szerinti importadatait tartalmazza, ami megbízhatóbb képet ad a valós forgalomról. Zavaró tényező továbbá, hogy a különböző mexikói adatszolgáltatók is eltérő adatokat közölnek.

A forgalom alapvetően a mindkét országban telephellyel rendelkező multinacionális cégek belső áruforgalma, amelynek összetétele rendkívül kedvező. A két ország üzletemberei között alig van érdemi kapcsolat, sem a kereskedelmi, sem az iparkamarák nem építettek ki intézményes kapcsolatokat.

Mexikói illúziók az Európai Unióval való együttműködés terén

Az Európai Unió és Latin Amerika 1999-es első csúcstalálkozásán a braziliai Rio de Janeiro városában megfogalmazódik a Stratégiai Társulás (Asociación Estratégica) gondolata, amelyet a 2002-es madridi második csúcs is megerősített. A mexikói illúziók (vagy inkább általában a latin-amerikai illúziók) Rosa María Piñon Antillon² egyetemi kutató szerint alapvetően ahhoz kötődnek, hogy az európai integráció „szolidaritás” – koncepciója lapján az EU annyi fejlesztési támogatást nyújt

² PIÑON ANTILLON, Rosa María: La cumbre de Guadalajara 2004: Una Alianza Histórica o una Asociación Estratégica entre la Unión Europea, América Latina y el Caribe, México, 2004, 17-56.

majd a térségnek, ami kimozdíthatja a szociális feszültségeket kiélező nyomorból. A szerző arra hívja fel a figyelmet, hogy a térség országai az EU bővítésében csak a veszélyeket látják, miszerint kevesebb fejlesztési támogatást kapnak.

Ezzel szemben az európai értékelések szerint az EU által Mexikónak nyújtott fejlesztési támogatások alapvetően nem szüntették meg az ismeret-hiányból fakadó veszteségeket. Alapvetően a mexikói intézmények és a magánszektor csak rendkívül felületes ismeretekkel rendelkezik az EU működéséről, s még kevesebb a belső piacra való sikeres bejutás feltételeiről. Az EU Bizottsága és Mexikó most indít egy 3 éves ismeretbővítő programot, amelyben 15-15 millió euros támogatással a felek igyekeznek praktikus ismereteket közvetíteni és kapcsolatokat teremteni a mexikói kis és közepes vállalkozások számára. Ugyancsak jelzésértékű, hogy a kétoldalú tudományos és technikai kutatási megállapodás 2004-es aláírása után a fejlesztési együttműködés keretében segíti elő az EU a mexikói Tét intézményi rendszer nemzeti kiépítését és a kétoldalú kutatási programok beazonosítását.

Az európai megközelítés szerint a régió szélsőséges jövedelmi viszonyai a jogállamiság gyengeségeiből és a korrupcióból táplálkoznak, s hozzájárulnak szociális feszültségek éleződéséhez. Éppen emiatt áll az együttműködés homlokterében a az emberi jogok tiszteletben tartását és a demokratikus intézmények megszilárdítását szolgáló programok.

Összefoglaló értékelés

A Globális Megállapodás óta eltelt időszak alatt Mexikó és az Európai Unió kapcsolatai valamennyi területen tovább

erősödtek. Jóllehet a kereskedelmi kapcsolatok területén az EU még sokáig nem képes ellensúlyozni Mexikó egyoldalú függését az USA gazdaságától, de a szerepe erősödik és a fejlesztési együttműködésével vonzó, minőségileg nagyobbra értékelt partnerkapcsolatot ápol Mexikóval, mint az USA merkantilista magatartása. A politikai együttműködés mindkét fél számára sokat jelent, különösen a multilaterális diplomáciában és a globális kérdések területén. Megfigyelhető, hogy ezekben a kérdésekben (Nemzetközi Büntető Bíróság, Irán elleni szankciók) Mexikó a Biztonsági Tanácsban is kész saját álláspontját képviselni az USA-val szemben és az EU tagállamai mellett. Sőt az NBB ügyében az EU-s meghátrálás után is kitart a Bíróság megerősítése mellett.

Melléklet

1. táblázat: Az Európai Unió exportja Mexikó felé (ezer euro)

	1996	1997	1998	1999
Franciaország	722,066	1,025,655	1,223,630	1,166,236
Belgium/Lux.	259,381	326,709	354,953	289,864
Hollandia	201,238	286,167	341,776	341,472
Német-ország	2,017,822	2,749,965	3,594,210	4,221,246
Olasz-ország	650,208	991,391	1,196,966	1,254,572
Anglia	389,263	617,160	795,045	879,081
Írország	121,540	142,815	164,248	173,888
Dánia	41,934	74,036	82,238	95,870
Görögország	6,170	7,116	4,064	14,968
Portugália	12,732	22,838	27,256	35,019
Spanyolország	425,091	770,595	1,065,129	1,124,928
Svédország	148,761	248,762	238,322	551,651
Finnország	59,286	59,910	93,887	144,521
Ausztria	72,386	103,448	158,960	129,564
Összesen:	5,127,878	7,426,567	9,340,684	10,421,980

folytatás:

	2000	1999.jún.- 2000.jún. (A)	2000.jún.- 2001.jún. (B)	B/A
Franciaország	1,489,462	1,283,928	1,553,743	21.0
Belgium/Lux.	569,650	393,804	644,717	63.7
Hollandia	466,762	383,826	522,487	36.1
Német- ország	4,959,786	4,492,455	5,458,619	21.5
Olasz-ország	1,827,319	1,507,065	1,938,984	28.7
Anglia	1,083,540	999,903	1,066,774	6.7
Írország	255,836	210,949	436,875	107.1
Dánia	122,617	102,565	143,890	40.3
Görögország	30,422	22,834	24,511	7.3
Portugália	43,586	34,560	56,732	64,2
Spanyolország	1,509,653	1,273,365	1,783,411	40.1
Svédország	1,169,221	767,969	1,151,741	50.0
Finnország	217,285	174,963	286,935	64.0
Ausztria	164,180	140,738	177,032	25,8
Összesen:	13,909,319	11,788,923	15,246,450	29.3

2. táblázat: Az Európai Unió importja Mexikóból (ezer euro)

	1996	1997	1998	1999
Franciaország	404,405	445,647	546,162	484,866
Belgium/Lux.	313,975	296,965	237,714	262,766
Hollandia	242,659	303,527	313,715	389,192
Németország	498,605	601,081	894,495	1,329,058
Olaszország	192,296	262,470	193,718	205,159
Anglia	519,235	633,547	718,388	783,923
Írország	79,547	50,668	56,313	62,327
Dánia	34,435	40,220	46,398	57,018
Görögország	13,988	27,401	18,158	14,385
Portugália	61,226	87,497	105,293	122,923
Spanyolország	739,783	895,188	786,160	879,050
Svédország	35,002	54,327	51,327	43,495
Finnország	10,278	15,951	16,625	17,238
Ausztria	23,807	37,116	33,539	43,602
Összesen:	3,169,241	3,751,605	4,018,005	4,695,002

folytatás:

	2000	1999.jún.- 2000.jún. (A)	2000.jún.- 2001.jún. (B)	B/A
Franciaország	604,569	521,488	632,572	21.3
Belgium/Lux.	458,885	332,970	661,068	98.5
Hollandia	700,841	512,224	701,469	36.9
Németország	1,364,739	1,275,170	1,458,874	14.4
Olaszország	346,466	252,017	370,986	47.2
Anglia	1,246,782	912,401	1,500,003	64.4
Írország	135,874	87,575	185,372	111.7
Dánia	73,040	65,665	69,808	6.3
Görögország	13,552	14,762	13,096	-11.3
Portugália	195,736	195,513	165,760	-15.2
Spanyolország	1,657,366	1,233,292	1,738,774	41.0
Svédország	100,943	68,492	91,289	33.3
Finnország	36,077	29,003	31,305	7.9
Ausztria	81,400	63,750	97,093	52.3
Összesen:	7,016,270	5,564,323	7,717,468	38.7

3. táblázat: Külföldi tőkebeáramlás Mexikóba
(1994 – 2001. június, millió euro)

Ország	1994	1995	1996	1997	1998
Összesen:	10,566,2.	8,202.4	7,677.1	11,830,0	7,666.8
USA	4,888.3	5,373.8	5,170.8	7,246.5	5,088.0
EU	1,934.3	1,824.6	1,125.3	3,089.5	1,942.0
Canada	740.5	170.1	515.5	236.1	181.0
Japán	631.0	155.7	139.3	350.4	98.9

folytatás:

Ország	1999	2000	2001.jan.- jún.	1994- 2001.	%
Összesen:	12,129.2	13,042.3	3,758.9	74,872.9	100,0
USA	6,742.7	10,285.0	2,208.4	47,003.5	62.8
EU	3,074,9	1,221.7	885.8	15,098.1	20,2
Canada	604.1	649.8	342.1	3,439,2	4.6
Japán	1,229.7	400.3	28.5	3,033.8	4.1

4. táblázat: A legfontosabb mexikói gazdasági mutatók alakulása

	2000	2001	2002	2003
GDP (%)	6,6	- 0,3	0,9	1,3
Lakosság (millió)	100,6	101,8	103,0	104,8
GDP/fő (USD)	5 779	6 113	6 296	6 008
Folyó fizetési mérleg (GDP %-a)	- 3,13	- 2,92	- 2,22	- 1,25

Állami szektor mérlege (GDP %-a)	1,1	0,73	0,8	- 0,68
Export (milliárd USD)	166,45	156,44	160,76	165,35
Import (milliárd USD)	174,45	168,39	168,67	170,95
Külkereskedelmi mérleg (milliárd USD)	- 8,00	- 9,95	- 7,91	- 5,60
Infláció (%)	8,96	4,4	5,7	3,98
Külföldi tőkeberuházás (millió USD)	16 448,7	26 569,2	14 435,3	10 731,4
Munkanélküliség (bejelentett városi átlag, %)	2,2	2,4	2,7	3,3

Forrás: Banco de México (Mexikói Központi Bank), INEGI (Nemzeti Statisztikai Intézet), Secretaria de Economía (Gazdasági Minisztérium) adatai alapján

5. táblázat: A magyar-mexikói kétoldalú kereskedelmi forgalom alakulása

	2000	2001	2002	2003
Magyar export* (millió USD)	98,3	107,5	150,0	88,0**
Mexikói export*** (millió USD)	115,0	121,6	119,1	114,1 ¹
Egyenleg magyar szempontból (millió USD)	- 17,7	- 14,1	30,9	- 26,1
Teljes forgalom (millió USD)	213,3	229,1	269,1	202,1

* mexikói statisztikai import-nyilvántartás származási ország szerint (Gazdasági Min.)

** 2003. január-novemberi adat

*** magyar statisztikai import-nyilvántartás származási ország szerint

Rákóczi István *

Portugália első gyarmatbirodalma Európa ege alatt

“Ne Genovaiak lenni akarjatok, legyetek nagyon is Portugálok - írja Gil Vicente: a „*Fel a Háborúra!*” című darabban (1513), majd azt is elmagyarázza miért: „Legyen híred inkább harcias, mint gazdag, mi sok veszélyt takargat”. Ezzel egy időben, az Indiában tevékenykedő kereskedelmi ügynök és botikárius Tomé Pires azt vallja a „*Kelet Summája*” lapjain, hogy „a háborúskodás a kereskedelem ellensége”. D. Martinho 1532-ben arra int: „kereskedni és háborúzni olyan egymással szemben álló dolog, mint az északi meg a déli sarok”, s jó okkal, hiszen maga királyi kincstárnok, aki a háború és a pénz összefüggéseit alaposan ismeri. Ami a felsorolt és Vitorino Magalhães Godinho¹ által a portugál merkantilizmussal kapcsolatban is csokorba szedett példákban közös, az a dichotómia, amelyben fogalmi rendjük mozog. Igaz van példa a kereskedelmi céllal viselt háborúra a portugál terjeszkedés történetében² is, azaz megfogalmazódik, hogy

* *A szerző egyetemi docens (PhD), az Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK Portugál Nyelv és Irodalom Tanszék oktatója*

¹ Vitorino MAGALHÃES GODINHO: *Os Descobrimentos e a Economia Mundial*, Lisboa, Editorial Presença, (A Felfedezések és a Világpiac, első kiadása 1963-1971) vol. I. 53-56. Mindenütt a gazdaságtörténeti alapvetés második, javított bővített 1981-es kiadásából idézek.

² Amikor a XVI. században a portugálok Indiai Állama került a török előretörésének veszélyövezetébe került, III. János király a nagy hitbizományok birtokos arisztokráciájához fordul katonai támogatásért. A „grandok” megtagadott támogatását izgalmas argumentációval

az alattvalók számottevő kereskedelmi javaihoz nyit utat maga a harc – ami fordítva is igaz: a globális keresztény - értsd a moszlim világgal szembeni – háborúhoz teremti meg végső soron az anyagi fedezetet az új távolsági kereskedelem. Tehát egyikük sem öncélú vagy kizárólagos.

Álom a „Nagy” Portugáliáról

Ceuta elfoglalása a portugál – és egyben az európai – tengeren túli terjeszkedés kezdő pontja. Az 1415 augusztus 21. és szeptember 2. közötti „ceutai kaland” előzménye ill. következménye egyaránt figyelemre méltó a gyarmatbirodalmi építkezés szempontjából. Először is már 1412 óta zajlottak az előkészületek, s az expedíciós csapatok bármilyen kis távra való átszállítása is komoly logisztikai feladatot jelentett: a két infáns, Tengerész Henrik és D. Pedro vezetésével Portóban és Lisszabonban is külön flottaépítő és felszerelő program zajlott, amit az európai – biszkajiai, flandriai, angol, stb.) hajóbérlés egészített ki³,

fogadja el a Fellebviteli Királyi Tanács. „A király nem kényszerítheti a nagybirtokos családokat arra, hogy Indiába menjenek, mert azt a területet a kereskedelem és adás-vétel miatt fedeztük fel, ami felmentésére a grandok nem kötelezhetők, nem úgy mint Afrikában, amelyek katonai végvidékek, ahol köti őket ilyentén függelem”. Vö: Diogo do COUTO: Década V. livro III. cap. 8. Idézi Maria Augusta LIMA CRUZ : Os Portugueses em Marrocos nos séculos XV e XVI. (A Portugálok Marokkóban a XV.-XVI.században) In: Varii *História dos Descobrimentos e Expansão Portuguesa*, Lisboa, Universidade Aberta, 1999 68. old.

³ Ez a jelenség az összes XV. századi nagyobb hadjárat esetében hasonlóan zajlik: egy északi és egy déli flotta (és egyben tehát az egész ország gazdasági erőfeszítéseinek) egyesítése mellett az európai (hadi) hajófelesleg felszívása a tangeri (1437), majd az Alcácer Ceguer bevételét célzó hadműveletben (1458) is megismétlődik. Vö: David LOPES: *A expansão em Marrocos* (Terjeszkedés Marokkóban,

valamint a stratégiai cél kiválasztását célzó, majd azt elkendőző diplomáciai erőfeszítések is. Ceuta elfoglalásának ui. *strictu sensu* katonai terve a reconquista, az araboktól való visszahódítás keretében zajlott, sőt annak összes politikai jellegű implikációival. Míg a Portugáliára „eső” visszahódítás a XIII. század közepén befejeződött, Kasztília és Aragónia elkülönített hatalmi sávjában, mint tudjuk Granada 1492- es bevételéig elhúzódott az Ibér-félsziget keresztény visszavívása. Ilyen körülmények között a Granada ostromához felajánlott portugál segítség elutasításának kontextusa éppúgy szerepet játszott a szcenárió kiválasztásában, mint az a mozzanat, hogy I. János király méltó haditettet kívánt fiai lovaggá ütése apropójának találni. Rui de Pina egyébként a *D. Duarte krónikája* lapjain ehhez azt a magyarázatot is csatolja, hogy az uralkodó „nem kívánta, hogy a fegyver forgatása kimenjen a jó szokásból”, ami arra utal, hogy belpolitikai „feszültség levezető” cél is párosul „Isten jó szolgálatával”. Ezt másik elbeszélő forrásunk Zurara *Ceuta elfoglalásának krónikája* c. művében ki is fejti: „ha a mi királyságunk lovagjai, nemesei és polgárai nem találnának fegyvereik erejét próbáló célt, nagy kárt okozhatnának Kasztíliában, akivel a békét megtörni semmilyen módon nem kívánta a király”.⁴ Azaz, - miként majd utóbb a Tanger elfoglalását kísérő jegyekben is -, kimutatható egy ibér hatalmi versengés is a reconquista hajdani határát a „jogelőd” gót királyság (és a kereszténység észak-afrikai arab hódítás előtti) területére, Tingitániába való áthelyező törekvés

eredetileg az Ant3nio BAI3O-Hernani CIDADE- Manuel M3RIAS f3le *Hist3ria da Expans3o Portuguesa do Mundo* (A Portug3l terjeszked3s a vil3gban) I. k3tet 1. fejezete, 3n3ll3 kiad3sa, ahonnan id3zek: Lisszabon, Teorema O Jornal, 1989, 18.old.

⁴ Gomes Eanes de ZURARA: *Cr3nica da Conquista de Ceuta*, Coimbra, 1915, XIV. fejezet.

mögött. Ennek össz-európai száaira amúgy még visszatérek. Leegyszerűsítve és összefoglalva azt lehetne mondani, hogy 1415-ben a félszigeti hegemoniáért küzdő két új ibér dinasztia, a Trastamarák és az Avis-rendiek a feudális tér- és területszerző illetve rendszerező expanzív politikája csap össze úgy, hogy közben egy „homo novus” hatalmi elit is meg kívánja szerezni a régebbi birtokos arisztokrácia javait, amelynek belső feszültségét célszerűnek tűnt egy ideológiailag is hasznos, *külső térbe projektálni*.

Az első tenger közegén túli portugál terjeszkedés – amint láttuk korántsem improvizált – hadművelete okairól a felvetéseinket célszerű azonban nem *pusztán* a királyi politika, vagyis az állami érdek un. „kispolitikai” mozzanataira korlátozni. Ceuta elfoglalása érdekében ugyanis egyéb stratégiai, nagypolitikai és nem utolsósorban gazdasági okok és mozgatórugók is „csatarendbe álltak”, mi több, okunk van feltételezni azt, hogy mindezek együttese és közös konstellációja bírta rá D. João királyt előbb az elmélyült *tervezésre*, majd annak gyakorlati *megvalósítására* is. Lássuk most ezeket. Portugália a XIV. század, *grosso modo* a nagy pestisjárvány óta megszűnt önellátónak lenni a kor fő népellátási alapterményéből, a búzából illetve másféle gabonaneműekből, aminek megoldása az új kihívásra adott eredeti választ eredményezett. A radikálisan megcsappant mezőgazdasági munkáskéz pótlása helyett – bár kétségtelenül a földfeltörés ösztönzése, vagy a röghöz kötés feudális rutinjának a gyakorlata is felmerült ⁵-, Európa gabonafeleslegeinek

⁵ Ehhez a tematikához lásd elsősorban Virgínia Rau klasszikus átfogó munkái közül mint *Sesmarias Medievais Portuguesas*, Lisboa, 1946 mellett az olyan izgalmas és a következményeket is taglaló felvetéseket mint pl. Humberto BAQUERO MORENO: *A Vagabundagem nos fins da Idade Média Portuguesa*, (A csavargó lét a portugál középkor végén

felszívása, tehát az import gabona behozatalának a királyi ösztönzése lépett elő új operatív megoldás gyanánt.⁶ Ennek a következményei egyrészt egy – Luís Filipe Reis Thomaz találó megfogalmazásában – korai „agrár-merkantil monarchia” létrejöttét segítették elő⁷, másrészt pedig egy masszív portugál kereskedelmi jelenlétet szerte a kontinensen Európában, hogy a Baltikumtól Szcíliáig, Angliától Kasztíliaig a gabonafelesleg felvásárlását lebonyolítsa a tradicionális portugál kiviteli cikkek: elsősorban a gyümölcs, só, olaj, bor, tehát más mezőgazdasági cikkek exportjáért cserébe. A földközi-tengeri kereskedelemre való csatlakozás atlanti szálait nyilván elősegítette Portugália stratégiai földrajzi fekvése, a két fő európai „piac” pólusai közötti közvetítő hajózási útvonalon a szó szoros értelmében vett központi helyzet, hajózási és kereskedelmi technikák gyors átvétele és alkalmazása, innovatív szemlélet kialakulása: vagyis mindaz, amit találó kifejezéssel Bailey W. Diffie a Birodalom Előjátékának nevez.⁸ E prelúdium sokfelé szálló, szárnyaló hangjai és dallamai közül azonban ne feledjük el a most számunkra két legfontosabb mozzanatot, egyrészt azt,

) *seprata dos Anais*, Academia Portuguesa de História, II. série, vol. 24., t.II., Lisboa, 1977

⁶ Vö: A.H. de OLIVEIRA MARQUES: *Introdução à História da Agricultura em Portugal. A Questão cerealífera durante a Idade Média*, (Bevezetés a portugál mezőgazdaság történetébe. A gaboankérdés a középkor idején) 3. kiadás, Lisboa, Cosmos, 1978

⁷ Luís Filipe REIS THOMAZ: ”O projecto imperial joanino (tentativa de interpretação global da política ultramarina de D. João II. (A császári modell – kísérlet II. János király tengerentúli politikájának globális értelmezésére) In: *Congresso Internacional “Bartolomeu Dias e a sua Época” – Actas*, vol.I., Univ. Do Porto, Porto, 1989, 81-98. old.

⁸ Bailey W. DIFFIE: *Prelude to Empire*, Univerity of Nebraska Press, 1960 – portugál kiadása: *Prelúdio ao Império Navegações e Comérico Pré-Henriquinos*, Lisboa, Torema, O Jornal, 1989,

hogy a korai központosítás politikai trendjét a kereskedelmi és tőkeforgalom sápjának államkincstári likvidbefizetései teszik lehetővé, másrészt azt, hogy a nemességnek a centralizáció ellenes törekvéseivel szemben a király és a harmadik rend politikai szövetsége gazdasági érdeklapon köttetik. Úgyhogy most e rövid, de indokoltnak tűnő kitérő után vissza is térhetünk a gabonaproblémának a portugál historiográfiában oly sokat vitatott pontjához és állításunkhoz, hogy valójában a tervek és célok között ténylegesen a Maghreb gabonafeleslege is szerepet játszhatott. A gabona azonban, - amelynek „ringó óceánja”⁹ csak bizonyos marokkói felföldi és atlanti-óceán parti sávokat érint, csak egy volt a kereskedelmi csáberők közül. Az arany, amelynek mediterrán redisztribúciója itt jobbára genovai, más itáliai s kasztíliai körökön keresztül – tehát a portugálok nélkül - zajlott ugyancsak komoly vonzerőt jelenthetett. Ceuta ui. az egyik végpontja volt a tradicionális moszlim-fekete afrikai cserekereskedő karavánútvonalaknak, amelynek megszerzése révén a portugál kereskedelmi csoportok is részt kívántak szerezni maguknak a szudáni-guineai nemesfém újraelosztásából. Ezt a feltevésünket alátámasztani látszik Ceuta bevétele „logisztikai” előkészítésében az a főszerep, amelyet különösen Ant3nio S3rgio a korai portugál expanzi3 un. „romantik3val szakító” 3rvei k3z3tt¹⁰Jo3o Afonso de Azambuj3nak – mint egy lisszaboni polg3r 3s keresked3k3r3k exponens3nek tulajdon3t. Ehhez m3g adjuk hozz3 a d3l-portug3l tengerparti s3v (Algarve) hagyom3nyos

⁹ Ezt a C3l3riert3l kölcs3n3z3tt k3pet használja Vitorino MAGALH3ES GOD3NHO is (i.m. vol. III. 250-252. old.) de az arab geogr3fustokt3l a portug3l *Arzila kr3nik3*nak szerz3j3n 3t Duarte Pacheco Perreir3ig (*Esmeraldo*, liv. I. cap. 13) id3zi azokat a korai forr3sokat, amelyek hangs3lyozz3k, hogy e ter3let „igen term3keny a keny3rben”.

¹⁰ Ant3nio S3RGIO: *Ensa3os* (Tanulm3nyok), I. k3t. 281-305. old.

a Gibraltári-szoroson túli kereskedelmének gyakorlatát – az itteni füge és más gyümölcs sok ceutai aranypénzt fialt -, amire a későbbi portugál pénznem a ceutil neve is erre utal: u.i. ceutai)¹¹. Nos ezt a kereskedelmi gyakorlatot sűrűn zavarta a fel-felújuló kalóztevékenység, aminek kiiktatása célszerűnek mutatkozott. Végül de nem utolsó sorban ennek a mór-berber „hitetlen” kalózkodásnak a felszámolása a portugál-északafrikai lokális, de még csak a fontos Földközi-tenger-Atlantikum közötti inter-regionális (tengeri) kereskedelem zavartalan biztosításához is elengedhetetlenül fontos volt. Hídfőállást szerezni a mohamedán előörs területén, ahonnan, ne feledjük, az arabok vallási-politikai megújulást hirdető és egyben dzsihád-barát hullámai (Almohadák, Almorávidák) is elérték az Ibér-félszigetet, egyben azt is jelentette, hogy Granada arab felmentésének az esélyei éppen abban az arányban csökkentek, mint amilyen arányban a keresztény reconquista globális-stratégiai eredményessége nőtték e hadművelet miatt. Oliveira Martins¹² szuggesztív képével egy keresztény világítótornyot is jelent Ceuta, amely őrzi a Gibraltári-szoros felett a kereszténység egyetemes, a visszavívás sajátos de egyben az Európa-közi és a portugál kereskedelem érdekeit is.¹³ 1415-ben el is foglalják mindezért – valójában igen nehezen különválasztható arányban politikai, katonai, kereskedelmi, vallási, stratégiai, ideológiai okokból -, Portugália első és Európa a keresztéseknek az ideiglenes szentföldi foglalásait követő

¹¹ Vitorino MAGALHÃES GODINHO: i.m.: vol. I. 142.old.

¹² Oliveira MARTINS: Os filhos de D. João I. (az általam használt népszerűsítő jellegű kiadása: Lisboa, Guimarães Editores, Col. Galaaz, 1958.) visszatérő toposza.

¹³ Borges Macedo professzor ezzel kapcsolatban a két ibér konkurens terjeszkedő hatalomnak az ú.n. „dinamikus egyensúlyáról” beszél. Idézi. Maria Augusta LIMA CRUZ, i.m. 92.old.

második tengeren túli hídfőállását, Ceutát. Amit most külön hangsúllyal szeretnék kiemelni az, hogy ennek végső célja nem feltétlenül és kizárólagosan „nemzeti tett” volt, még akkor sem, ha a segítségével Portugália éppen hogy új európai tényezővé emelkedésén munkálkodott. Célja össz-európai cél volt a kezdetektől fogva is, igaz mögötte ott állt Portugália új projektje önmagáról: egy önmagánál területileg nagyobb „nagy Portugália”, ami ezzel a földközi-tengeri központú európai kereskedelemben éppen úgy megszilárdítja a maga helyét, mint a Hispán-félszigeten belül, ahol hegemón, szuverén, legitim és expanzív nemzetként a Respublica Christiana tágan vett kereteiben is immár önálló szerephez jut. Mint végső konklúziót tehát azt a következtetést vonhatjuk mindebből le, hogy Portugália korai marokkói terjeszkedése, - illetve még annál is inkább e foglalás fenntartása - mögött összetett presztizs indokok és szempontok álltak.

Egy „még nagyobb” Portugália felé

Ceuta fenntartása ugyanis mással igen nehezen volt magyarázható. Gazdasági előnyök helyett csak deficitet termelt: gabona behozatal helyett a kétszersülttől az ágyúgolyóig minden az ostromlott erődbe kívülről, az anyaországból, később Andalúziából és az Atlanti-óceán portugál szigeteiről – Madeira és Azori-szigetek – érkezett, ahol az ostromlók nem csak ostromlottakká váltak, de egy (emiatt is) leáldozott kereskedelmi városnak lettek a foglyai. A karavánutak végpontjait áthelyezve az arab kereskedelem jószerivel azonnal kiiktatta a ceutai leágazást, így valójában a katonai és stratégiai okok mellett egyedül a keresztényi keresztes szellem érvei szóltak legfeljebb Ceuta fenntartása mellett változatlanul. D. Duarte amikor trónra lép apja halála után, de még az 1437-es tangeri, katasztrofális vereséggel záruló hadjárata előtt kikéri a véleményeket az

észak-afrikai expanzióval kapcsolatban, ami a Ceuta bevételének két előkészítőjét s hőstét, D. Pedro és D. Henrique infánsokat más és más politikai kurzusba tereli. Míg Tengerész Henrik – aki mint magánföldbirtokos és a Krisztus rend nagymestere egészen haláláig mentora volt a portugál hajók partmenti Nyugat-Afrikában tett partfeltáró és utóbb kereskedelmi célú útjainak, amivel a portugál tengerentúli terjeszkedés első szakaszának a névadójává is vált -, itt és most (igaz, az 1458-as újabb katonai vállalkozásban is) minden bizonnyal markáns keresztmentalitástól¹⁴ vezérelve a hadjárat mellé állt, addig ambíciózus testvére, a későbbi régens, D. Pedro annak az ellenzőjévé vált. Egy nem véletlenül Bruges-ben kelt – tehát egy más, európai nézőpontból az események távlatait taglaló – 1426-os levélében így fogalmaz: „Ceuta nagy

¹⁴ Tengerész Henrik igazi vagy ál-keresztes voltával a portugál historiográfia régen foglalkozik már Joaquim Bensaúde-tól *A Cruzada do Infante D. Henrique*, (D. Henrique Keresztes hadjárata), Lisboa, Agência Geral das Colónias, 1943 kezdve Luís Filipe REIS THOMAZ-ig „Expansão portuguesa- expansão europeia- reflexões em torno da gênese dos descobrimentos” In. *De Ceuta a Timor, Lisboa*, 1994, pp. 1-40. Minden esetre sokat elárul szellemiségéről, hogy Konstantinápoly eleste után több példányban fennmaradt levélben fordul a török szultán udvarához, amelyben megjövendőli, hogy hitbéli ellenfeleik a portugál „frangik” sok bosszúságot okoznak még nekik a világtengereken. IV. Jenő pápa Rex Regum kezdetű bullája mindenestre a Marokkói és a szentföldi hadjáratok közé egyenlőségjelet tesz: azonos privilégiumok és adományok illetnek meg minden azokban részt vevőt. A Szent Szék minden vonatkozásban támogatja a portugál marokkói terjeszkedést, de magát a keresztes lovagrendeket is az itteni háborúskodásra. Vö: Isabel L. MORGADO de S. e SILVA: „A ordem de Cristo ao tempo de Alfaroibeira” (A Krisztus Rend az alfarrobeirai csata idején) In: Luís ADÃO DA FONSECA - Luís Carlos AMARAL - Maria Fernanda FERREIRA Santos (szerk.): *Os Reinos Ibéricos na Idade Média* (Az ibér királyságok a középkorban), Livro de Homenagem ao Professor Doutor Humberto Baquero Moreno, Porto, Livraria Civilização, vol.II. 511- 517.

elszippantója az emberállománynak, a fegyvereknek és a pénznek, Angliában és itt Flandriában a tekintélyes férfiak már nem a dicsőség tisztességéről beszélnek, amit az elfoglalása jelent, hanem arról a baklövésről és veszteségthalmazról, amit fenntartása az országnak eredményezne.” Ezen érvek mérlegelése mégsem Ceuta feladását eredményezte. A keresztényi hírnév makulájának – honi és ibér-félszigeti perspektívájában még joggal vélt – szempontja inkább az „előre való menekülés” taktikáját szorgalmazta, azaz újabb *territoriális* foglalásokat. Amikor 1433-ban a király kikéri nemesei tanácsát a teendőkről, inkább Granada mint Marokkó merül fel újra a „keresztes expanzió” óhajtott színtereként, másrészt D. Pedro gazdasági érvei más formában is megfogalmazódnak: „Uram, bárcsak a te Afrikai foglalásaid is olyanok lennének, mint Kasztíliaé Granadában. Mert itt, ha csak egy helyiséget elfoglalnak a móroktól, ott vannak keresztény szomszédjaik, akik, ha kell, megsegítik és az oltalmukba veszik. Nem így amott, ahol nincsenek neked embereid, akik az ellenségtől való félelem nélkül az erődön kívül is merészkedhetnének, s ezért a földjük maguk is haszontalan.” Korán megfogalmazódik tehát a *hinterland* kívánalma, aminek a Ceuta, majd Arzila melletti helyi és félnomád berber erőkkel való eseti szövetség ad később realitást. Megszületik az a „mouro da paz”, akire a keresztény erőd kiterjeszti védelmét adó-ellátmány (főleg gabona és vágóállatok) fejében, s amelynek állandó vagy sátoptelepüléseit már nem fosztogatnák ki sem a portyázó ostromlottak, sem az ütközőzónában ostromló hittársaik.¹⁵ Másrészt viszont, és eggyel nagyobb léptékre váltva, több erőd elfoglalására éppúgy szükség volt, mint a „fortaleza-lerakatok”¹⁶ köré

¹⁵ Vö. Vitorino MAGALHAES GODINHO: i.m. vol. IV. 250. old. Elsősorban fő forrása az *Anais de Arzila* alapján.

¹⁶ Érdekes, hogy a portugálok az Indikumban, ugyancsak iszlám kereskedelmi övezetben, amikor a fűszerek felvásárlása céljából

vont újabb politikai-gazdasági-katonai érdekkörökre. Ezt a célt ugyan a tangeri katasztrófa kudarca (1437) hátráltatta, - mi több Ceuta feladása egy politikai zsaroló játszma tárgya lett¹⁷- de az észak- marokkói expanzió újabb és újabb hullámai azonban már sikerrel realizálják V. Afonso, II. János majd I. Manuel király alatt. Alcácer Ceguer (1458) elfoglalása összefüggésben áll össz-európai stratégiákkal és mediterrán erővonalakkal is, hiszen Konstantinápoly eleste és a megvalósulatlanul maradt – de a portugál fél által azonban folyamatosan komoly erővel támogatott – visszavívására tervezett keresztes hadjárat közvetlen következménye volt. Pierre Cénival hívja fel a figyelmet arra, hogy V. Alfonz király - egy viszonylag kiterjedt területileg *összefüggő sáv* birtokában - joggal nevezeti magát más titulusai mellett a „*tengeren inneni és a tengeren túli Algarve*” királyának, aki „Marrakesh régiója felé kinyúlva gazdasági hasznokat remél, egy új politika mérföldkövéként.”¹⁸ Fia, és utódja, a guineai São Jorge de Mina építtetője, az új birodalmiság szószólója és az indiai út fanatikusaként ismert D. João II.¹⁹ alatt is folytatódik a marokkói jelenlét kiterjesztése – lásd Safim (1480), az Oráni

lerakatokat kívánnak létesíteni, azt a helyi uralkodók minden további nélkül számukra engedélyezték, mást értve a feitoria, számukra bazárnak lefordított szó funkcióján. A portugálok mindenütt a katonai és kereskedelmi jelenlét egymásra pozitíven visszaható együtteseként fogták fel ui. a kereskedelem új *erő*tereként. A feitoria ui. nemcsak az áruraktárt, hanem a vele egy időben létrehozott erődítmény jelentette.

¹⁷ D. Duarte rövid uralkodására sötét árnyékként vetül, hogy testvérét, D. Fernandot, aki 1443-ban börtönében hal meg, Ceutáért nem cserélheti be a reálpolitika. Romantikus feldolgozásához lásd még Calderón *Príncipe Constante* c. drámájának Oliveira Martins – i.m. 192. old – általis idézett szavait: „- Miért nem adod Ceutát? – Nem enyém az, Istené, s ezért nem adhatom át!”.

¹⁸ Pierre de CENIVALT - „Les débuts de l’occupation portugaise au Maroc” In: Sources Inédites... I. XIII/XIV. old. idézi Maria Augusta Lima Cruz, i.m. 105. old.

¹⁹ Lásd. 7. jegyzet.

Lerakat (1483), Azamor portugál protektorátusa (1486), Enxovia – a ringó „gabonatenger” vidéke - felügyelete, Graciosa erődítménye felépítése Larache és Alcácer Quibir között (1489). D. Manuel idejében pedig sor kerül az elődök által is ostromlott - és olykor már el is foglalt - olyan erődök bevételére és tényleges birtokba vételér, mint pl. Santa Cruz do Cabo de Gué, Mogador, Safim, Azamor, Mazagão, Aguz,²⁰ amivel a *fegyveres területiális hódítás politikai irányvonala* erősödik fel újra. Jó okunk van többet látni a megújult katonai aktivitás mögött, mint pusztán a „*carreira da India*” védelmét, hiszen Azamor „*takaros bevétele*” (1513), majd Mamora és Anafe 1515-re tervezett bevétele a régi startégiai cél, Fez királyságának teljes megtörését célozhatta, azaz a földterület foglaló primér katonai expanzionizmus diadalát.

Marokkó: feladni vagy maradni?

Ez a folyamat törik meg párhuzamosan azzal, amit V. Magalhães Godinho a 1520-as évek „szerkezeti válságának” nevezett el, D. João III király idején, amikor is a nemeseket újra tanácsba szólítja a király egy sor prioritás megfogalmazására.²¹ Előbb még csak az a kérdés, hogy feladjanak-e foglalásokat, később már az is hogy hányat és melyiket előbb, ezen az ideológiailag is érzékeny területen – három erődítmény átadásának a kérelme pápai engedélyeztetés alá is kerül – s végül a „karcsúsítás” egy

²⁰ Cronologia da Expansão Portuguesa em Marrocos... in: Maria Augusta LIMA CRUZ, i.m. 141-149. old. A marokkói terjeszkedés színtereinek toponímiájában a portugál átírást követtem.

²¹ Maria Leonor GARCIA DA CRUZ: As controvérsias ao tempo de D. João III. Sobre a política portuguesa no Norte de África, Compilação de documentos, (Ütköző nézőpontok a portugál Észak-Afrika politikában III. János kora idejében, dokumentum gyűjtemény) in. *Mare Liberum*, 14. szám, CNCDP, Lisboa, 1997. december, 117-198. old.

birodalmi koncepció- vitába torkollik, amelynek lesarkított ellentétpontjai a következők. India (és a kereskedelmi célzatú, általam egy másik helyütt Chaunut követve „thalassokratikus modellként”²² leírt) birodalma épüljön-e fel illetve szűküljön még ez is inkább a territoriális foglalások minimumára, vagy Marokkó (és egy territoriális típusú „kolonizációs modell”) érvényesüljön-e inkább, gazdasági mozzanatokkal kiegészített vallási motívumokból éppen egy olyan közegben, amely már egy évszázada a portugál nemesség „hadapród-iskolája”²³ volt? Különös módon a mindmáig fennmaradt tanácsosi vélemények úgy az operatív, mint a stratégiai célokat illetően erős szóródásban nem csak hogy megoszlanak, de még sokszor egybe is csengenek a már száz éve kimondott, de talán még mindig érvényes okfejtéssel. „Nos, ha tegyük fel elfoglalnád Tángert, Alcácert és Arzilát, azt szeretném tudni, hogy mihez kezdenél vele, mert benépesíteni, kis lélekszámú s ily gyéren lakott királyságból mint e tiéd, lehetetlen cél s feladat. Ha mégis megkísérelnéd, még összevetni is törpe dolog sülne ki belőle, mint mikor a jó köntöst cserélik el lyukas kámzsára, vagyis tehát, én azt hiszem, éppúgy elvesztenéd Portugáliát, mint ahogy nem nyernéd meg Afrikát”²⁴. A krónikás D. Pedronak tulajdonított képes beszédű szavai az infáns egy levelének filippikáival is egybecsengenek: „Meghódoltatni Fez királyságát nehéz, és hamar haszontalanná váló vállalkozás. Portugáliában

²² Rákóczi ISTVÁN. Portugália és gyarmatainak interaktív története a 15-17. században In: SZABÓ-ÖLBEI-WILHELM szerk. *Anyországok és (volt) gyarmataik I.*, Pécs, 2002, 77. old.

²³ A vitairódalom legszélesebb látókörű darabja Diogo do Couto *O soldado prático na Índia* c. műve, disputája azonban visszacseng a klasszikus irodalom lapjain is. Ehhez lásd. Az un. Velho do Restelo epizódot a Camões *A Lusiadák* c. eposzában.

²⁴ Oliveira MARTINS, i.m. 163. old.

nincsen elég ember és pénz két királyságot fenntartani, ha csak viszont a tengerparti helyeket akarnók fenntartani, ha lehet még rosszabb választás volna, mert megtartásuk nagy károk árán lehetséges csak úgy, hogy a haszonra még csak halvány remény sem marad”²⁵. A briliáns levezetés megállja a helyét a XVI. század majdnem egésze ideje alatt, csak talán a hangsúly kerül máshová. Mivel nem célunk az első gyarmatbirodalom alkonya – és a portugál nemzeti lét időleges elvesztésébe torkolló sebestyéni politika elemzése, és még kevésbé Alcacer Quibir, és a „portugál Mohács” problematikájának, s megannyi sarjadványa körüljárása²⁶, rögzítsük e helyütt mindössze azt, hogy mi is a marokkói hódítás abszurditása. Két születő nagyobb territoriális világbirodalom árnyékában (V. Károly *Weltreich*-e és az Oszmán Birodalom immár két kontinensre néző Impériuma egyfajta kettős szorításában) az aprócska Portugália korai „keresztes-kereskedő” és némileg improvizált első foglalásai felörlődnek. Igaz, ekkorra már Marokkó diszfunkciója is egyre nyilvánvalóbbá lett, és a maga saját, túlságosan nagyra nőtt későbbi, dél-atlanti és kontinensközi kereskedelmi birodalma új rendszerében, ahol a „harc és a sarc” még a reconquista idejéből örökölt eszméje a múlt egyre könnyebben feláldozható elemévé vált.

²⁵Vitorino MAGALHÃES GODINHO: *Documentos sobre a expansão portuguesa*, (Dokumentumok a portugál expanzió köréből) vol. I. Lisboa, Cosmos, s/d. 114. old.

²⁶ Egyik utolsó szintézise João Paulo Oliveira e Costa: “ O Império Português em Meados do Século XVI” (A Portugál Birodalom a XVI. század közepén), In: *Anais de História de Além-Mar* III. 2002, 87-112. old.

Szilágyi Ágnes Judit*

***Magyarok Brazíliában és Portugáliában,
régen és ma***

A következőkben egy rövid összevetésre, egyben összefoglalásra vállalkozunk, melyben a Brazíliába és Portugáliába került magyarokról szeretnénk néhány megállapítást tenni. Ezzel kapcsolatban érdemes felvillantani az említett két ország modern kori történetének egyes fontosabb epizódjait, olyan tényezőket, melyek meghatározók voltak az oda került magyarok sorsára nézve is.

Ezen kívül szeretnénk idézni és pár szóval bemutatni olyan szerzőket, akiknek személyes tapasztalatokon alapuló írásaiból az érdeklődő olvasó tovább bővítheti ismereteit a Brazíliába vagy Portugáliába települt magyarok életére vonatkozóan.

Brazília

Brazília hatalmas területű ország, története során folyamatos küzdelmet vív a demográfiai problémákkal, különösen a szakképzett munkaerő biztosításának gondjával. Az emberierőforrás kezdeti hiányát a népességrobbanás sem szüntette meg. Sőt az utóbbi fél évszázadban további tényezők súlyosbították a helyzetet: a sajátos kiegyensúlyozatlanság vagyis a lakosság igen egyenlőtlen eloszlása, a regionális különbségek. Gondoljunk

* *A szerző egyetemi adjunktus (PhD), az Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK Portugál Nyelv és Irodalom Tanszék oktatója.*

csak a túlnépesedett nagyvárosok és a centrumoktól távoli, belső, ritkán lakott területek ellentétére;¹ vagy arra a meg-megújuló szeparatista törekvéseket tápláló gazdasági különbségre, mely a gazdag São Paulo állam és mondjuk a szegény észak-keleti államok között feszül. Ennek az ellentétnek a leküzdésére számos kísérlet történt. A belső migráció egyes, spontán vagy irányított, hullámai többször célozták például Amazóniát a gazdasági folyamatok szívó ereje folytán a kaucsuk korszakban, vagy éppen a központi kormányzat tervszerű telepítési kísérletének hatására az 1970-es években. Ez utóbbiról Molnár Gábor is beszámol az 1972-es brazíliai útjáról szóló könyvében. Híven érzékelteti azt a lelkesedést, mely Amazónia birtokbavételének programját illetve a transzamazóniai út építését övezte, a programot koordináló *Instituto Nacional de Colonização e Reforma Agrária (INCRA)* tisztviselői részéről.² Meglátásai akkor is érdekesek, ha ma már más szemmel tekintünk a programra, melynek paternalista szelleme, céljai és módszerei mind emberi jogi, mind ökológiai szempontból tarthatatlannak, eredményei pedig igen csak kétesnek tűnek.³

Azonban álljunk meg egy pillanatra **Molnár Gábor** (1908-1980) személyénél. Ő az egyik olyan szerző, akinek

¹ Ld. THÉRY, Hervé szemléletes grafikonjai: A fővárosok népességrobbanása (1872-1996) és Az emberierőforrás fejlettségi szintjének változása (1970-1991). Brazília: a változások évszázada. Replika 2002. június, 47-48. szám, 42. és 47.o.

² MOLNÁR Gábor: Én kedves Amazóniám. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1975, 30-39.o.

³ „Az 1990-es évtizedre a gazdasági térség megegyezik az ország területével, ez alól csupán Felső-Amazónia kivétel. [...] Az ellentétek [az emberierőforrás-fejlettségi mutatók tekintetében] azonban 1991-ben élesebben jelentkeznek, mint 1970-ben. Felső-Amazónia, északkelet és Minas Gerais állam északi része világos visszafejlődést mutat...” THÉRY i.m. 43. és 46.o.

műveiből a magyar olvasó egyfajta Brazília-képet kaphat. Bár Molnár néhány Amazóniában töltött esztendő (1930-32) után, egy szerencsétlen baleset következtében, vakon tért haza, és a továbbiakban Magyarországon élt, dél-amerikai tapasztalatai olyan meghatározóak voltak számára (elsősorban a természetbúvár gyűjtőutak, vadászkalandok), hogy teljes írói pályájának szinte kizárólagos témáját adták. Brazília, ahova csak 1972-ben jutott el ismét egy pár hónapos látogatás erejéig, egész életében — ahogy írja — "esztendők sűrűjén átívelő vágyakozásának" tárgya maradt.⁴

Az idők folyamán Brazília felé persze nemcsak egy-egy természettudományos érdeklődésű, kalandvágó fiatalember vette útját, hanem a kivándorlók tömegei is.⁵ Hiszen a hatalmas, befogadó ország folyamatosan célpontja volt az európai (és persze az ázsiai és az afrikai) migránsoknak. Ilyen módon van értelme a magyarokkal kapcsolatban is tömeges bevándorlást, braziliai magyar diaszpórát, koloniális életet emlegetni, amellet, hogy egyes érdekes személyiségekről is megemlékezünk.

A Brazíliába került magyarok létszámára vonatkozóan többféle becsült adat is napvilágot látott, a legelfogadottabb az 50-80 ezres szám. Az emigráns csoportok több nagyobb hullámban kerültek Brazíliába, elsősorban gazdasági okokból, a jobb megélhetés reményében. De kritikus történelmi időszakokban (az 1910-es évek forradalmi vagy a zsidótörvények bevezetése, 1948 vagy 1956 után) előtérbe került a politikai motiváció is.⁶

⁴ MOLNÁR i.m. 5.o.

⁵ A bevándorlók számára vonatkozó hivatalos brazil adatokat közöl pl. MERRICK, T.W. - GRAHAM, D.H.: Population and Economic Development in Brazil 1800 to the Present. The John Hopkins University Press, Baltimore-London, 1979, 91-92.o.

⁶ BORBÁNDI Gyula: A magyar emigráció életrajza 1945-1985. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989. című munkájában használja az első,

Portugália

Portugália helyzete történelme során másként alakult. Területe kicsi, és a modern kori Európa legszegényebb országai között tartották számon, mely maga is népességet bocsátott ki. Amerika és Nyugat-Európa országaiban, pl. Brazíliában, Franciaországban hagyományosan nagy számban éltek és dolgoztak portugál vendégmunkások, emigránsok.⁷ Az utóbbi időben azonban, az Európai Unióhoz csatlakozott és az "ír csodához" fogható gazdasági eredményeket produkáló Portugáliában a helyzet megváltozott. Az ország vonzóvá vált a bevándorlók számára. Érdekes megjegyezni, hogy ma a brazil után a második legnépesebb kolónia Portugáliában az ukrán.

Abban az időszakban azonban, mikor Magyarországot jelentősebb számban hagyták el kivándorlók, Portugália nem volt kívánatos vagy ígéretes célpont, célország. Így nem csoda, ha a magyarok portugáliai jelenléte igencsak sporadikusnak mondható. Ezért dolgozatunkban is kevesebb teret szentelünk majd a portugáliai, és jóval többet a brazíliai magyaroknak.

Bár a kisebbik ibériai országra nem volt jellemző tehát, hogy különösebben ki lett volna téve a migráció hullámainak, 20. századi történetének egy rövid időszakáról mégis meg kell itt emlékeznünk, hiszen a II. világháború éveiben, semlegessége folytán Lisszabon menedéke⁸

második, harmadik emigrációs hullám terminológiát. Mi ettől eltérő periodizációt alkalmazunk, a Brazíliába irányuló kivándorlás sajátosságaira tekintettel.

⁷ A portugál kivándorlásra vonatkozó statisztikai adatok ld. ALMEIDA, Carlos — BARRETO, Antônio: *Capitalismo e emigração em Portugal*. 3. kiadás, Prelo Editora, Lisszabon, 1976. Függelék.

⁸ A salazari Portugália és a menekültek ellentmondásos viszonyáról ld. pl. JANEIRO, Helena Pinto: *Salazar és Pétain*. Osiris Kiadó, Budapest,

lehetett, sok más európai mellett, a magyarországi üldözötteknek is. Ahogy erre Lengyel Menyhért szavai emlékeztetnek: "[1941] május 5. A kubistáknak volt igazuk. Öreg Ignotus Lisszabonban ül, Hatvany Lili hollywoodi élete, Vészi Margit vagy László Aladár, aki néhány hónappal lánya és felesége öngyilkossága után boldog vőlegény – Alberti Ausztráliában – mindez olyan, mint egy Kandinsky-kép –fél szem a bal sarokban – érthetetlen vonalak és ábrák összevissza – felfordult világ."⁹ A felfordult világban mindamelllett Portugália nem vált végleges célországgá, a menekültek döntő többsége tovább vándorolt.

Az idézett **Lengyel Menyhért** (1880-1974) egyébként író, itthon majd külföldön is rendkívül sikeres színpadi szerző, hollywoodi forgatókönyvíró. 1937-től maga is emigrációban élt, Észak-Amerikában, később, az 1960-as évektől Rómában. A fent idézett kötetben egybegyűjtött életrajzi töredékeiben, naplóbejegyzéseiben érzékletes, szubjektív leírást ad az emigráns létről. Élete – a kötet előszava szerint – "tipikusan XX. századi történet. És kétségbeejtően magyar."¹⁰

A tipikusan 20. századi és magyar kivándorló sorsok egyike, másika Portugáliába vezetett, az ide érkezettek jellemzően nem gazdasági, hanem politikai emigránsok voltak. Így például a Horthy család is végül a kisebbik ibériai országban telepedett le a II. világháború után. Életüknek erről a szakaszáról olvashatunk **Gosztonyi**

2004. 100-112.o. és BÁN Éva: Az Estado Novo politikai rendszere. Valóság, 2003. április, XLVI. évfolyam, 4. szám.

⁹ LENGYEL Menyhért: Életem könyve. Gondolat, Budapest, 1978, 344.o.

¹⁰ U.o.10.o. A kötetet összeállította és az előszót írta Vinkó József.

Péternél (1931-1999).¹¹ Az 1956 után Svájcba került magyar történész – maga is emigráns – kapcsolatban állt özv. Horthy Istvánnéval, akinek személyes visszaemlékezéseit munkájában fel is használta.

Magyarok Brazíliában

A Brazíliával kapcsolatban már emlegetett munkaerő hiány a császárság korának (1822-1889) utolsó éveiben két tényező következtében tovább súlyosbodott. Egyrészt a kávé konjunktúra miatt egyre több munkáskézre lett volna szükség az ültetvényeken, ugyanakkor halaszthatatlanná vált a rabszolga felszabadítás (1888). Mivel a kávé termelésének súlypontja pedig északról fokozatosan a déli államokba helyeződött át, ahol a klimatikus viszonyok hasonlóak voltak az európaiakhoz, úgy látszott, Brazília kávétermelő nagybirtokai kedvező munkalehetőséget, megélhetési feltételeket kínálnak az európai bevándorlók számára. Betelepülésüket nemcsak egy-egy nagybirtokos, hanem maga a brazil állam is támogatta, útiköltség térítés, hitel, földbérlet kedvezmények ígéretével. Ennek reményében érkeztek a többségében német, olasz, portugál telepések Brazíliába a 19. század utolsó harmadában. Ez a hullám sodorta magával az első magyarokat is, kifejezetten gazdasági emigránsokat, akiket az öreg kontinenst járó ügynökök, kikötői irodák toboroztak a nagy vállalkozásra, a Brazíliába való áttelepülésre. Külön vizsgálatot érdemelne velük kapcsolatban az a kérdés, ami már az 1920-as években is foglalkoztatta a kutatókat: "Ez időtől a nemzetközi migráció kutatásban a vita főleg akörül forgott, hogy vajon a

¹¹ GOSZTONYI Péter: A kormányzó Horthy Miklós és az emigráció. Szépszorszép Kiadó, Budapest, 1992. V. fejezet.

"push" (azaz az európai viszonyok taszító), vagy a "pull" (azaz az amerikai viszonyok vonzó) hatásai helyezhetők-e első helyre a tengerentúlra vándorlás folyamatának alakításában."¹²

A magyarok későbbi csoportjaival kapcsolatban könnyebb eldönteni a kérdést, a mérleg nyelve inkább a *push* tényező felé billen. Hiszen újabb és újabb migráns hullámok indultak útnak annak ellenére, hogy a tengeren túli ígéret földje az onnan érkező szórványos értesülések alapján egyre kevésbé tűnhetett vonzónak. A magyar közéletben és a sajtóban ugyanis a 19-20. század fordulójától kezdve elrettentő hírek keltek szárnyra arról, hogy gyakran milyen rossz körülmények közé, kiszolgáltatott helyzetbe kerülnek a bevándorlók a lehetőségek hazájának hitt Brazíliában. A magyar lapokban negatív kicsengésű tudósítások jelentek meg a témáról. Politikusaink pedig a kivándorlást gátló intézkedéseket sürgették.¹³ Az első kivándorló hullám rossz tapasztalatain alapuló negatív Brazília-kép még évtizedekig tartotta magát, és fel-fel bukkant az újságokban. Így az 1930-as évek közepén például kifejezetten a szélsőjobboldali propaganda szolgálatában. Az Uj Magyarország cikksorozata egy repatriált, azaz öt évi brazíliai tartózkodás után hazatért orvos, Fekete József doktor élményeit idézve számolt be a 20. század elején Porto Alegre (a dél-brazíliai Rio Grande do Sul állam fővárosa) környékére került magyarok sanyarú sorsáról.¹⁴ Ezek a

¹² PUSKÁS Julianna: Kivándorlás, bevándorlás, etnikum. Történelmi Szemle, 1980. 4.sz. 656.o.

¹³ SZILÁGYI Ágnes Judit: Brazília a XIX. század végi magyar újságolvasók szemével. Sic Itur Ad Astra, 1993. 2-4.sz., 57-66.o.

¹⁴ Uj Magyarország, 1935 március 13, 5.o. és március 22. 5.o.

telepesek a cikkekben említett konkrétumok alapján a századforduló táján érkeztek Dél-Amerikába.¹⁵

Az első világháborút követő években főként az elcsatolt területek magyarságából illetve az 1918-19-es forradalmak politikai emigránsai közül mégis jó néhányan Brazíliát választották úticéljuknak. Igaz, az oda irányuló kivándorlásnak voltak lelkes propagátorai is. Például **Herberger Gyula**, aki 1923-ban Déván publikált egy kis könyvecskét, melyben a Brazíliába való kitelepülés mellett érvelt. Maga is járt a dél-amerikai országban és úgy ítélte meg, hogy az a szegény magyarság számára jó lehetőségeket kínál. Így írt erről: "1921 nyarán a Brazíliába kivándorolt Major Miklós ny. főhadnagy bajtársammal léptem összeköttetésbe. Jórészt az ő leveleiből tudtam meg, hogy Brazília a kivándorló földműves családok részére ingyenes utazást biztosít, törlesztésre földet, házat és gazdasági berendezést ad. Ezen az alapon indult meg szervezkedésünk és rövid idő alatt 15 hunyadmegyei család vállalkozott a kivándorlásra."¹⁶

A Brazíliába érkező magyarok igyekeztek együtt maradni, s ha ez nem is volt mindig lehetséges, néhány apró magyar települést létre hoztak pl. São Paulo államban: Árpádfalvát, Boldogasszonyfalvát, Rákóczipfalvát, Mátyáskirályfalvát, Szentimrefalvát, Szentistvánkirályfalvát; Paraná államban: Bocskaitelepét, Bethlenfalvát. Ezekről a magyar telepekről olvashatunk

¹⁵ "Jászai István valamikor — otthon Ferenc József volt még a király — szakadt ide a Nyírségből..."

"Az új telepen Porto Alegrétől nem messze, bent az őserdőben, néhány éve két magyar család telepedett meg. Valamikor 28 éve együtt kötöttek ki a férfiak Brazíliában ..."

¹⁶ HERBERGER Gyula: Brazília és az oda irányuló kivándorlás. Szerzői kiadás, Déva, 1923, 13.o.

Kutasi Kovács Lajos (1920-1995) egyik könyvében.¹⁷ Az író, újságíró Kutasi a II. világháború utáni hullámmal, 1949-ben érkezett Dél-Amerikába, ahol húsz esztendőt töltött. Szerkesztője volt a Délamerikai Magyar Hirlapnak és a Délamerikai Magyar Ujságnak, és dékánja a kolónia egyik fontos kulturális intézményének, az 1949-ben alapított és máig is működő Könyves Kálmán Szabadegyetemnek.

Érdekes megjegyezni, hogy Herberger Gyula éppen úgy, mint a korabeli sajtó, mikor sikeres brazíliai kivándorló sorsokról írt, képzett iparosokról, diplomásokról, tehát szakemberek karrierjéről számolt be. A földművesek sikertörténete azonban hiányzott a tudósításokból. Nem lehet csodálni tehát, ha bár a kitelepült magyarok nagy részét kifejezetten mezőgazdasági munkára toborozták, a jobb megélhetés reményében hamar megindult beköltözésük a nagyvárosokba, elsősorban São Paulóba, Rio de Janeiróba és Porto Alegrebe. A városok sokkal kedvezőbb megélhetési feltételeket biztosítottak számukra. A természeti környezet nem volt olyan idegen és mostoha, és a magyarok itt is hamar egymásra találtak. A két világháború közti időszakban a brazíliai magyar diaszpóra már elég nagy létszámú, eléggé összetartó és anyagilag megfelelően erős volt ahhoz, hogy szervezeti életet hozzon létre. Kögl Szeverin, a brazíliai magyarok egyik krónikása, 1922-re teszi a Magyar Kolónia születési évét.¹⁸

Kögl János Szeverin OSB (1914-1993) a brazíliai magyarok egy különleges csoportjára irányítja figyelmünket. A São Paulóban működő Szent Gellért Kolostor magyar bencés szerzeteseire. Közülük az első, Szelec Arnold (1900-1972) 1931 márciusában érkezett

¹⁷ A Zöldpokoltól a Vidámkikötőig. Gondolat, Budapest, 1972. Magyarok Braziliában című rész 235-273.o.

¹⁸ KÖGL J. Szeverin: Magyarok Braziliában. Könyves Kálmán Szabadegyetem, São Paulo, 1992, 8.o.

Brazíliába, hogy ellássa az ottani katolikus magyarok lelki gondozását. Kögl Szeverin 1949-ben került a dél-amerikai országba. Ettől kezdve közelről figyelhette a magyar kolónia életét. A rendház könyvtárosaként pedig elsősorban a brazíliai magyar nyelvű sajtó anyagának feldolgozása alapján állította össze a kolónia rövid történetét.

Kögl Szeverin beszámol arról, hogy az első időkben a brazil nagyvárosokban letelepült magyarok legfontosabb találkozó helyei a magyar éttermek (Budapest, Otthon, Maros, Hungária) voltak. Azonban az 1920-as évek közepére fokozatosan létrejöttek a kolónia intézményei is: egyletek (pl. Brazíliai Magyar Kör, Köztársasági Kör, Magyar Segélyegylet stb.), újságjaik (közülük a legjelentősebbek a Délamerikai Magyar Hírlap és a Délamerikai Magyar Újság), voltak már egyházközösségeik, iskolákat működtettek, magyar színjátszó csoportokat, kórusokat, sportköröket szerveztek és tartottak fenn. Ezek időről időre bemutatkozhattak a kolónia tágabb közönsége előtt, jótékonysági műsorokon, vagy az igen fontos közösségi alkalmat jelentő nagy, koloniális rendezvényeken, mikor a magyar nemzeti ünnepekről emlékeztek meg.

Ezeknek az ünnepeknek, a két világháború közti időszakban, az egyesületi élet fénykorában, egyik fő szervezője a magyar külképviselet volt. Hiszen, ahogy a magyar egyházak fontos feladatuknak tekintették az óhazától távol élő testvérek lelki gondozását, úgy a magyar állam is különös gondot fordított arra, hogy diplomatái közvetítésével kapcsolatot tartson az egyre tekintélyesebb létszámú brazíliai magyarsággal. Erre a létszámmra vonatkozóan a São Pauló-i magyar konzulátus akkori vezetőjének, id. Boglár Lajosnak az adatai lehetnek irányadók, aki az 1920-as évek São Pauló-i magyarságát 18

000 főre becsülte. Ezen kívül még említi a magyarok Rio de Janeiróban és Porto Alegreben élő nagyobb tömbjét is.¹⁹

Id. Boglár Lajos (1891-1945) diplomataként hosszú éveket töltött Braziliában, 1927-től 14 éven át vezette a São Pauló-i magyar konzulátust. Az ez idő alatt gyűjtött adatok és személyes tapasztalatok birtokában állította össze a fentiekben idézett, hátrahagyott írását a "brazíliai magyar világról". Ennek a világnak maga is tevékeny résztvevője volt, megtestesítette az óhaza érdeklődést a kint élő magyarok iránt. Feladatai közé tartozott, hogy a kolónia minél szélesebb körével együttműködve szervezze, irányítsa a koloniális életet, segítve elsősorban kulturális aktivitást, a nyelv, a népi hagyományok, bizonyos irodalmi és zenei értékek megőrzését.

A magyar külügy törekvéseit más minisztériumok is támogatták, pl. a belügyminisztérium itthonról küldött kölcsönkönyvtárral, olvasókör szervezésével kívánta serkenteni a kinti magyarok kulturális életét.

A segítő szándékot szívesen fogadták a brazíliai magyarok, hiszen az aktív szervezeti élet részben feledtette a honvágyat. Csak egyetlen adat az egyesületek virágkorából: mikor 1938-ban (január 22-én) São Paulóban megtartották a brazíliai magyarság országos értekezletét (megint csak id. Boglár Lajos feljegyzéseire hivatkozunk) 65 szervezet delegált küldöttet.

A nemzetközi helyzet illetve a brazil belpolitika alakulása azonban néhány év múltán véget vetett ennek a pezsgő koloniális életnek. A II. világháború éveiben csupán szórványosan érkeztek magyarok Braziliába. Bár az európai helyzet indokoltá, sőt szükségessé tette volna nagyobb számú menekült befogadását. Brazília azonban éppen egy

¹⁹ id. BOGLÁR Lajos: Magyar világ Braziliában a múlt századtól 1942-ig. Szimbiózis, Budapest, 1996. 43.o.

bezárkózó periódust élt át. Getúlio Vargas elnök rendszere 1930-tól, majd még inkább az Estado Nôvo bevezetésével (1937-45) egyre jobban elzárkózott a külföldiek befogadásától, erősen válogatott köztük saját érdekei szerint. Ahogy erről a Külügyi Szemle értesíti is a magyar olvasókat: "... Vargas elnök kijelentette, hogy a bevándorlónak haladást előmozdító tényezőnek, nem pedig a társadalmi fegyelem bomlását előidéző elemnek kell lennie. A nemzetnek jogában áll távol tartani a társadalmi békét fenyegető idegen elemeket. Brazíliának elsősorban földművesekre és műszakilag képzett egyénekre van szüksége, s ezek előtt szívesen nyitja meg kapuit."²⁰

Brazília azonban nemcsak a bevándorlás feltételeit nehezítette, hanem a területén élő külföldiek kollektív jogait (pl. az anyanyelvükön íródott sajtótermékek kiadását) is korlátozta. Id. Boglár Lajos erről így ír: "1941. év derekán megkondult a lélekharang a são paulói magyar lapok felett. A vég úgy kezdődött, hogy a külföldiek lapjait először kétnyelvű megjelenésre kötelezték, majd pedig három hónapos felmondással és a beszüntetés kilátásba helyezésével kizárólag portugál nyelven engedték lapjainkat megjelenni."²¹ Ez az intézkedés igen fájdalmasan érintette a magyar közösséget, hiszen Rónai Pál szavaival élve: "Egyetlen közös vagyionunk, amit mindnyájan magunkkal hoztunk hazulról, gazdagok és szegények, régi és új emigránsok: a magyar nyelv."²²

Rónai Pál (1907-1991), a kitűnő műfordító és irodalomprofesszor még idehaza, egyedül kezdett portugálul tanulni. Felkeltette érdeklődését a brazil irodalom, és két műfordítás-kötetet is megjelentetett: 1939-ben egy kortárs költészeti

²⁰ Dr. BIKKAL Dénes: A brazil kormány szociálpolitikája. Külügyi Szemle, 1939 április 2. sz. 226.o.

²¹ id. BOGLÁR i.m. 50.o.

²² RÓNAI Pál: A magyar nyelv titkaiból. Kultura, 1953. augusztus, 3.o.

antológiát Brazília tüzen címmel, 1940-ben pedig Ribeiro Couto verseinek válogatását Santosi versek címmel. 1941 márciusában érkezett Rio de Janeiró-ba, ahol elismert irodalmárként, tanárként és többek között a magyar irodalom fordítójaként a brazil szellemi élet kiválóságaival állt kapcsolatban. Válogatott tanulmányait Latin és mosoly címmel 1980-ban jelentette meg az Európa Kiadó.

Rónai Pál szinte az utolsó pillanatban érkezett Rio de Janeiróba, hiszen 1942-ben Brazília és Magyarország ellentétes oldalon álló hadviselő felek lettek. Májusban a diplomáciai viszony megszűnésével és a háborús helyzettel a magyarok kapcsolata gyakorlatilag megszakadt az óhazával, szervezeteik működése és a bevándorlás is átmenetileg szünetelt.

A következő jelentősebb emigráns hullám a II. világháború után, az 1940-es évek második felében hagyta el Magyarországot. Szántó Miklós adatai alapján a háború után, a menekülttáborok felszabadulását követően: "Az IRO [Nemzetközi Menekültügyi Szervezet] szerint az Egyesült Államokba 16 718, Franciaországba 3655 menekültet fogadtak be. Különböző becslések szerint Dél-Amerikába 10 000, Skandináviába 5000, egyéb országokba 9000 dipi került."²³ (dipi=D.P. displaced persons, elhurcolt, kitelepített személy) A Délamerikai Magyar Hirlap cikkírója szerint: "... sokrétű e háború után kijött magyarság, mely, hogy csak néhány csoportját említsük, a következőkből áll: német koncentrációs táborokból kiszabadult zsidóság; atrocitások miatt keresett volt állami közegek és pártszolgálatosok; különösebb akciókban részt nem vevő állami tisztviselők és katonatisztek tömkelege, kik a B-lista és a lassú éhhalál elől jöttek ki; egy újabb világháború elől menekülők; a magyar

²³ SZÁNTÓ Miklós: Magyarok Amerikában. Gondolat, Budapest, 1984, 107.o.

szellemi elite egy része, mely a mai szélsőséges időszakban is tanácsosabbnak látta visszavonulni és a "wait and see" álláspontra helyezkedni; szakemberek (mérnökök, technikusok) és kereskedők, kik tisztán kereseti okból jöttek ki; kalandorok és azok, akik maguk sem tudják, miért jöttek ki; névtelen Nagy Jánosok és Kis Péterek, kik hol zöld, hol vörös, hol barna vagy fekete ingben ölnek, rabolnak, de mindég büntetlenül; végül pedig azok, akik az oroszok által megszállt területen elkövetett kegyetlenkedések és lopások várható, jövőbeli megtorlása alól nap-nap után biztonságosabb és főleg távolabbi vidékek felé szökdösnek."²⁴

A háború utáni években amellet, hogy az európai *push* tényező igen erős volt, a *pull* tényező ereje is növekedett Brazília vonatkozásában, hiszen az Estado Nôvo bukásával demokratizálódó és nyitó ország — akár egy hosszabb emigrációs vándorlás végén — ismét elérhető célállomássá, vagy — elsősorban az USA-ba készülők számára — tranzit országgá vált. A Délamerikai Magyar Hirlapban 1947 augusztusában közzétett hivatalos statisztikai adatok szerint: 1947-ben 49 618 külföldi érkezett Braziliába, ebből 584 magyar, "köztük 308-an olyanok, akiknek csak ideiglenes vízumuk volt, de nagyon valószínű, hogy ezeknek a nagy része is igyekszik megszerezni az állandó tartózkodási engedélyt."²⁵ Ezzel a korábbinál kisebb létszámú, új bevándorló hullámmal újjáéledt az egykor virágzó koloniális életet is. Annak ellenére, hogy a magyar közösségen belül további törésvonalak keletkeztek, a magyar politika alakulása kiélezte a belső viszonyokat.

²⁴ ÓNODY Olivér: Független különvélemény — Új magyar emigráció. Délamerikai Magyar Hirlap, 1948 február 1. 4.o.

²⁵ Délamerikai Magyar Hirlap 1948 augusztus 1. 6.o.

Az új emigrációs hullámmal különös lendületet kapott a színháztársulás, mivel Dél-Amerikába telepedett le néhány népszerű, profi színészünk — pl. Páger Antal, Vaszary Piroska, Szilassy László, Hajmássy Miklós — és létrehozták a Dél-amerikai Magyar Színháztársulást, mely 1947 és 1955 között előadásával járta Argentína, Brazília és Uruguay népesebb magyar kolóniáit.

A brazíliai magyarságnak, bármely más országba került diaszpórához hasonlóan, sajátossága, hogy tagjainak jó része hordozta/hordozza az óhaza politikájához való viszonyt. Sajátos módon képezték le a trianoni Magyarország illetve az u.n. "kommunista" Magyarország ellentétét, áttéve ezt a kolónián belül relációkra is.

Ezzel párhuzamosan a kolónia és a magyar külképviselő viszonya szintén alapvetően megváltozott a II. világháború után. "Braziliában 1946-tól Koós Ádám követségi tanácsos foglalkozott a magyar ügyekkel. Brazília és Magyarország között a diplomáciai kapcsolat újbóli felvételéről 1947-ben kezdődtek el a jegyzékváltások."²⁶ Azonban csak 1961 márciusában állt helyre a két ország között a diplomáciai viszony. A történelem módosította a korábbi nyílt kapcsolatot a magyar emigráció és a magyar diplomaták között. Míg a II. világháború előtt a kölcsönös bizalom jegyében, egymás iránti őszinte érdeklődésről beszélhetünk, s arról, hogy a kolónia tagjai jelentős részben azonosultak az óhaza politikájával. Addig 1948 után a Braziliában élő magyarok többségének és a Magyar Népköztársaság külképviselőinek viszonyát kölcsönös bizalmatlanság jellemezte. A trianoni Magyarország gondoskodását (néha nyílt propagandáját) a kommunikációs szünet, a titkos megfigyelés, az "ügynökösdi" váltotta fel. A

²⁶ SZILÁGYI Ágnes Judit — SÁRINGER János: Ifj. Horthy Miklós, a Kormányzó kisebbik fia. Holnap Kiadó, Budapest, 2002. 175.o.

brazíliai magyarok jelentős része elutasított a magyarországi politikai fordulatot, az új rendszer politikája elleni akciókra került sor. Például a Mindszenty-per kapcsán 1949-ben: "Március 6-án este 8 órakor São Paulo városa nagyszabású tiltakozó nagygyűlést rendezett Mindszenty József bíboros hercegprímás elítélése ellen, amelyen mintegy százezer ember jelent meg. ... A nagygyűlés alkalmából a Délamerikai Magyar Hírlap brazilnyelvű külön kiadást adott ki, amelyet sokezer példányban osztott ki a nagygyűlésen megjelenteknek."²⁷ A rossz viszony csupán az 1989-es magyarországi rendszerváltás után normalizálódott, fokozatosan.

A koloniális élet a korábbinál jobban átpolitizálódott. Brazíliában is érvényesek voltak, azok a megállapítások, amelyeket Szántó Miklós tett a "nyugatosokkal" kapcsolatban, általában. Kétféle társadalmi ranglétráról beszél: "egy a kisebbségi csoporton belül, egy másik a befogadó ország társadalmi szerkezete szerint... A hullámok politikai-szellemi arcukat azok a rétegek rajzolják meg, amelyeknek határozott politikai-eszmei álláspontjuk van: ezek a domináns csoportok ... A nyugatosokat elkísérte az emigrációba a csoport múltja, hagyományai, egymás közti ellentétei."²⁸

A már amúgy is bonyolult politikai képletet színezte tovább az 1956-osok hulláma. A statisztikai adatokat megint csak Szántó Miklóstól idézzük. Az 1957. december 31-i állapot szerint a különböző országokban a következő létszámú, regisztrált magyar csoportokat fogadtak be: USA: 35 026, Kanada: 24 525, Ausztrália: 9423, Közép- és Dél-

²⁷ A Délamerikai Magyar Hírlap 1950-es Naptára. São Paulo. 216-219.o.

²⁸ SZÁNTÓ i.m. 112-113.o.

Szántó Miklós újabb könyve a témáról: Tengerentúli magyarok. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2001.

Amerika összesen: 8260, míg Európa különböző országai: 76 505 főt.²⁹

A brazíliai 56-osok egyrészt bekapcsolódtak a már korábban is működő magyar szervezetek munkájában, de maguk is szerveződtek, bár ennek a hullámnak a tagjai sikeresen illeszkedtek be a brazil társadalomba is. A kádárizmus "puhulásával" harmonikusabb kapcsolatba kerültek az óhazával, mint a megelőző hullám tagjai, korábban kezdtek haza látogatni is. Elsősorban számukra vált vonzó, sőt a brazil gazdaság hanyatlásával egyre vonzóbb alternatívává 1989 után a hazatelepülés. Ha Puskás Julianna fent idézett szavaira gondolunk vissza, a *push* és a *pull* tényező iránya megfordult. Míg Brazíliában egyre inkább mutatkoznak a taszító tényezők, addig Magyarország vonzó tulajdonságai kerülnek előtérbe.

Azonban a visszavándorlás lehetőségével csak kevesen élnek. Jellemzőbb a végleges megtelepedés és, főként a második, harmadik generáció esetében, a beolvadás. Mi is történhet a magyarokkal tengerentúli, új hazájukban, akár Észak-Amerikában, akár Brazíliában? Erre vonatkozólag kérdezhetünk ismét Puskás Juliannával: "*Melting-pot-e* Amerika, amelyben a különféle alkotóelemek egy új embertípusba olvadnak be, vagy mozaiktársadalom, különálló etnikai csoportok kompozíciója, azaz olyan multietnikus komplexum, amelyben legalábbis egyes csoportok, kulturális autonómiájukat "idők végezetéig" fenntartják?" A választ is érvényesnek érezzük Brazíliával kapcsolatban: "Kiváltképpen a várost tekintette *Pork melting-pot*-nak, az asszimiláció folyamatát, ha hosszú távon is, de elkerülhetetlenül létrehozó környezetnek. ... kikerülhetetlenül összedobja az embereket, kitágítja

²⁹ SZÁNTÓ (1984) i.m. 126.o. BORBÁNDI adatai bár másképpen rendszerezve, de ezzel összhangban: i.m. I. köt. 406-407.o.

látókörüket, ugyanakkor lazítja szokásos kötelékeiket, lerombolja a szokásokat és emancipálja az egyént. Bár az élmény fájdalmas és traumászerű, nincs kétség afelől, hogy az egyéni szabadságért az árat érdemes megfizetni."³⁰

Magyarok Portugáliában

Ahogy már a fentiekben említettük, Portugália modern kori történetében mindig is inkább népességet kibocsátó és nem befogadó ország volt, ez a tendencia talán csak az utóbbi években fordult meg. Sosem tartozott célkitűzései közé a külföldiek betelepítését. Sőt a huszadik századi, hosszú életű diktatórikus rendszer, Salazar Új Állama (1933-74), majd pedig rövid átmeneti időszak után az Európai Unióhoz csatlakozott ország törvényei egyaránt nehezítették az idegenek letelepedését, az állampolgárság megszerzését, nemhogy szorgalmazták volna azt.

A portugáliai magyarokkal kapcsolatban a brazíliaiakéhoz hasonló általános képet nem festhetünk. Egyrészt — talán éppen, mert kevesen vannak — a portugáliai magyarok múltja kevésbé kutatott és feltárt területe az emigráció történetnek. Másrészt e jóval kisebb létszámú csoport nem alkotott annyira szervezett és aktív kolóniát, mint, amelyet a tengerentúli közösség létrehozott. Ennek ellenére, a Népszava egy 1943-as cikkének tanúsága szerint, az óhaza róluk sem feledkezett meg: Egy portugál lap "Magyarországi levelek címmel állandó rovatot nyitott magyar vonatkozású hírek közlésére. A lap ismerteti a külföldön élő magyarok támogatására és összetartására

³⁰ PUSKÁS i.m. 666-667.o.

alakult szervezeteket és megállapítja, hogy *Magyarország sohasem hagyta magukra külföldön élő fiait.*"³¹

A Portugáliába került magyarok létszáma arányaiban a II. világháború után sem változott. Viszont azáltal, hogy a Horthy család 1949-ben itt telepedett le mégis egyfajta súlypontja lett a politikai emigrációnak. Az újonnan alapított külföldi magyar szervezetek vezetői, képviselői időről időre felkeresték Horthy Miklóst, hogy véleményét, egyetértését, politikai támogatását kérjék szervezetük számára. "A világban szétszóródott magyar emigráció soraiból számosan fordultak hozzá levélben. Sok látogató is akadt, akit rangtól, társadalmi hovatartozástól függetlenül mindig szívesen láttak Estorilban."³²

A világszerte szétszórtan élő magyar emigránsok politikai összefogására létrejött szervezetek közül a legéletképesebbnek a New York-i székhelyű, formálisan 1947-ben, ténylegesen 1949-ben alakult Magyar Nemzeti Bizottmány mutatkozott. A washingtoni kormánytól anyagi és erkölcsi támogatására is számíthatott. A Bizottmány feladatának tekintette, hogy képviselje "az elnyomott magyar népet a szabad világban". A Bizottmány létrejöttéről természetesen Horthy Miklós is értesült és a következőképpen értékelte egy levelében: "Ami a Nemzeti Bizottmányt illeti kétségtelen nagy előnyöket jelent számunkra, hogy végre nekünk is van egy szervünk, melynek néhány tagja összeköttetést tart fenn a Statesdepartmantnál és meghallgatásra talál."³³ 1950-ben a Magyar Nemzeti Bizottmánynak 21 országban volt

³¹ Népszava 1943. november 16. 7.o.

³² GOSZTONYI i.m.152.o.

³³ Horthy Miklós 1949 november 20-i levelét Zsitvay Tibor hagyatékából közli SÁRINGER János: A Horthy család Portugáliában (1948-1957). in Kutatási Közlemények II. Magyarország és a hispán világ. Hispánia, Szeged, 2000. 68-69.o.

diplomáciai képviselője. Ezeket többnyire egykori követek, külügyi főtisztviselők vezették. A Bizottmányt Portugáliában Bartheldy Tibor, Brazíliában pedig ifj. Horthy Miklós képviselte.³⁴

Ha a portugáliai magyarok saját szervezeti életéről — a fent említett okokból — nincs is módunkban részletesen beszélni, egy-egy érdekes személyiséget feltétlenül ki kell emelnünk. Közülük is elsősorban azokról emlékezünk meg, akik valamilyen formában közreadták, megírták, mikrofonok vagy kamerák előtt elmondták élettörténetüket, illetve annak portugáliai szakaszát.

Így olvasható **Gróf Edelsheim Gyulai Ilona**, özv. Horthy Istvánné (1918) visszaemlékezése³⁵ (akivel televíziós portréműsor is készült néhány éve), a könyv második kötete foglalkozik a Horthy család portugáliai életével, szól portugálokról, a családot körülvevő illetve velük összeköttetésben lévő magyar és nemzetközi társaságról, politikusokról és "civilokról" egyaránt. A szerző név szerint említ néhány Portugáliába került magyart, köztük a számára különösen kedves Baján Artúrt és feleségét, akik szoros kapcsolatban álltak a Horthy családdal a portugáliai emigráció éve alatt.

Baján történetét tiszteletbeli konzuli funkciója is érdekessé teszi. Ennek kapcsán érdemes néhány szót ejteni a 20. századi magyar-portugál diplomáciai viszony alakulásáról. A salazari Portugália nem ismerte el az 1944 októbere, vagyis a nyilas hatalomátvétel után létrejött magyar kormányt. Az egykori lisszaboni ügyvivő, Újpétery Elemér így ír erről: "1945. március 28-án irodaasztalomon találtam Vianna követ, protokollfőnök levelét, amelyben

³⁴ Vö. BORBÁNDI i.m. I. köt. 161.o.

³⁵ Becsület és kötelesség I-II. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2000/2001.

felkér, hogy látogassam meg a portugál külügyben ... a külügyi államtitkár megbízásából közli velem a portugál hivatalos álláspontot, amelynek aktualitást az új diplomatalista megjelenése ad. Ezen a listán Magyarország helye üresen marad. Ennek oka az, hogy Magyarország államfőjét a németek megakadályozzák államfői jogainak gyakorlásában. Az új magyar kormányt (NB. a debrecenit) pedig a portugál kormány nem ismerte el."³⁶ Hasonló volt a helyzet a Magyar Köztársaság, majd a Népköztársaság megalakulását követően is. A két ország között a diplomáciai viszony helyreállítására csak az 1974-es portugáliai szeptemberi forradalom után kerülhetett sor. Baján Artúr, aki már korábban mérnökként dolgozott Portugáliában, a trianoni Magyarország tiszteletbeli konzulja volt Portóban. Újpétery állítása³⁷ szerint semmiféle politikai szerepet nem játszott, azonban 1946-47-ben (posztja megszűnéséig) ő maradt a magyarok egyetlen képviselője, a konzuli ügyek intézője Portugáliában.³⁸

Egy másik diplomata, akiről érdemes megemlékeznünk maga **Újpétery Elemér** (1911), aki szintén megjelentette visszaemlékezéseit. Két kötetben. Diplomata éveiről a fent idézett könyvben. Illetve a második világháborút követően, a diplomáciai szolgálatot és Magyarországot végleg elhagyva, portugáliai emigránsként felépített üzleti karrierjéről egy második kötetben.³⁹ Emlékeit három részes rádiós műsorsorozat is feldolgozta 1983-ban (Dr. Újpétery — egy magyar diplomata emlékezéseiből).

³⁶ ÚJPÉTERY Elemér: Végállomás Lisszabon. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 525-526.o.

³⁷ U.o. 327.o.

³⁸ A magyar kormány a tiszteletbeli konzulátusokat 1947-ben megszüntette. Újbóli megnyitásukra csak a rendszerváltás után, 1994-ben került sor.

³⁹ ÚJPÉTERY Elemér: És aztán... Budapest, 1991.

Az adatok és szigorú tények után a brazíliai és portugáliai magyarokról szóló beszámoló végén álljon itt néhány szubjektív sor a művészet nyelvén. Egy olyan szerzőtől, Milan Kunderától, aki saját tapasztalatból is, pontosan ismeri az emigráns lét terhét: "Irena az emigráció első heteitől fogva furcsákat álmodott. [...] Aztán egy szintén emigráns lengyel barátnővel folytatott beszélgetés világossá tette Irena előtt, hogy minden emigráns ilyeneket álmodik, kivétel nélkül valamennyi; emigránsok ezrei álmodják éjszaka egy időben, számtalan változatban ugyanazt az álmot. Az emigránsálmom: a huszadik század második felének egyik legkülönösebb jelensége."⁴⁰

⁴⁰ KUNDERA, Milan: Nemtudás. Európa, Budapest, 2001. 12-13.o.

Szilágyi István*

***Portugália és Spanyolország:
kohéziós országok az Európai Unióban***

Bevezetés

Az európai közösséget kezdettől fogva erős regionális egyenlőtlenségek és kiegyensúlyozatlanságok jellemzik. Ennek ellenére a Közös Piac létrehozásának és megszervezésének időszakában a középszintek fejlettségi különbségeiből adódó problémák mégsem kerültek az alapító atyák és a politikaformáló tényezők figyelmének középpontjába. Az Európai Közösség Római Alapszerződését aláíró hat ország közül csupán a Német Szövetségi Köztársaság volt föderális szerkezetű állam, s csupán Olaszország déli területei – a Mezzogiorno – szenvedtek a strukturális és a gazdasági elmaradottságtól.

Az EGK-t létesítő hat állam politikai vezetésének gondolatvilágát a gazdasági liberalizmus filozófiája és az önszabályozó, egységes piac megteremtésének szándéka hatotta át. A tagországok ennek ellenére féltékenyen őrizték nemzeti szuverenitásuk egységét, s a területfejlesztéssel, regionális kérdésekkel kapcsolatos problémákat a nemzeti gazdaságpolitikák keretein belül kívánták megoldani.

Rövidesen kiderült azonban, hogy a tagállamok közötti és az egyes tagállamokon belüli regionális fejlettségbeli különbségek és gazdasági egyenlőtlenségek jelentős mértékben veszélyeztetik az európai integrációs

* *A szerző tanszékvezető egyetemi tanár (DSc), a Veszprémi Egyetem Társadalomtudományi és Európai Tanulmányok Tanszékének oktatója.*

alapszerződésben kitűzött célokat és a versenysemlegesség napjainkban is alapértéknek tekintett eszméjét.

Az is egyértelművé vált, hogy a hatokat, a kilenceket, a tizeket, a tizenketteket tömörítő Európai Gazdasági Közösség majd az 1995-ös osztrák, finn, svéd csatlakozás után a tizenötök Európai Uniója is sokszínű képződmény, különböző térségeket, övezeteket, rendszereket, országokat Európa fogalmi köréhez kapcsoló konglomerátum. Sajátos *acquis communautaire*vel rendelkező politikai és jogközösséget alkotó makro régió, amelyen belül jelentős politikai, gazdasági, szociális, kulturális, nyelvi és tradíciókban megnyilvánuló törésvonalak húzódnak.

Ugyanakkor már a Római Szerződésben is megfogalmazódott, hogy a nyugat-európai integráció nem képzelhető el a regionális különbségek mérséklése nélkül, hiszen a területi egységek közötti jelentős fejlődésbeli eltérések akadályozzák az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a munkaerő szabad áramlását. Ezért a szervezet alapító dokumentuma három általános, 1957 óta érvényes célt határozott meg. A Szerződés 2. cikke hitet tett a gazdasági és szociális kohézió, valamint a tagállamok közötti szolidaritás eszméje, az egységes közös piac és egyenlő versenyfeltételek biztosítása, s végezetül a gazdasági és monetáris unió megteremtésének programja mellett.

A Római Szerződés még nem tartalmazott külön cikket a közösségi regionális politikáról. Az említett általános célok mellett azonban az alapító okirat preambulumban a területi különbségek és a kedvezőtlen adottságú területek elmaradottságának csökkentéséről és e cél szolgálatában álló két strukturális eszköz, a Mezőgazdasági Orientációs és Garanciális Alap, valamint a Szociális Alap létrehozásáról olvashatunk.

Mivel a *Római Szerződés megkötésekor* a hat alapító tagállam térstruktúrája viszonylag kiegyenlített volt, s

minden tagállamnak megvolt a saját területfejlesztési politikája, *nem tűnt szükségesnek a közös regionális politika kialakítása*. Ezen álláspont átmeneti megszilárdulásában annak az akkoriban uralkodó felfogásnak is nagy szerepe volt, mely szerint a beindult gyors ütemű gazdasági fejlődés és az integrációs folyamatok a területek közötti fejlettségbeli különbségek kiegyenlítődéhez vezetnek.

Az 1960-as évek közepének eseményei azonban fokozatos szemléletváltozásról tanúskodnak. 1974-ben sor került a gazdasági-szociális kohézió céljait szolgáló újabb strukturális politikai eszköz, az Európai Regionális Fejlesztési Alap létrehozására. A hetvenes évek közepére az 1957-ben felállított Európai Szociális Alappal és az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garanciális Alappal együtt immár három regionális politikát szolgáló pénzforrást mozgósíthattak a terület- és vidékfejlesztés céljaira.

A jelzett változások szorosan kapcsolódtak az Európai Gazdasági Közösség bővülési folyamatahoz. Először 1973-ban, Nagy-Britannia, Dánia és Írország csatlakozásával kerültek újabb elmaradott és strukturális nehézségekkel küszködő térségek az EGK-hoz, majd 1981-ben Görögország is a Közös Piac tagja lett.

Az Európai Közösség strukturális-kohéziós és regionális politikájának kidolgozásához a végső lökést az 1986-os spanyol és portugál csatlakozás adta. Az események felgyorsultak. Az 1979-es és 1984-es részleges átalakításokat az 1988-as, az 1993-as átfogó strukturális politikai reformok és az 1997 júliusában közzétett Agenda 2000 dokumentum 1999. márciusi Berlini Csúcsértekezleten történő elfogadása követték. A célok és prioritások meghatározásával, a megvalósításra szolgáló intézményrendszer és pénzeszközök felállításával és biztosításával sor került az európai integráció történetének egyik legnagyobb sikerét jelentő közösségi regionális

szakpolitika kialakítására.¹ Ennek jegyében a közösségi statisztikai számbavétel és összehasonlítás szempontjából figyelembe vehető legfelső, úgynevezett *NUTS II. középszint* azon régiói, amelyekben az egy főre jutó GDP nem éri el az Unió átlagának 75%-át, elmaradott térségnek minősülnek és az 1.számú prioritás jegyében programfinanszírozás keretében közösségi pénzügyi támogatásban részesülnek. Ezek közé tartozik az öt kontinentális és a két szigeti portugál önkormányzati régió, valamint a spanyol autonóm tartományok nagy többsége. Az Európai Uniót létesítő 1992-es Maastrichti Egyezmény 1994-ben létrehozta a *Kohéziós Alapot*. Ennek infrastruktúra fejlesztésre és környezetvédelmi beruházásokra fordítható támogatásaiból azok az országok részesülhetnek, amelyek esetében az egy főre jutó GDP értéke nem éri el az EU átlag 90%-át. Ezek közé az úgynevezett "kohéziós országok" közé tartozik *Görögország, Írország, Portugália és Spanyolország*. Az Európai Unió 2004. május elsejei bővítése után ezek számát növeli a nyolc csatlakozott kelet-közép-európai állam: Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia is.

Az Ibériai - félsziget két állama az uniós csatlakozás óta jelentős gazdasági fejlődést ért el, nemzeti érdekeit hatékonyan képviselte és érvényesítette. Portugália és Spanyolország továbbra is eltökélten ragaszkodik a gazdasági-szociális kohézió elvének és gyakorlatának közösségi érvényesítéséhez, ezen okból tehát az uniós döntéshozatal folyamatában Magyarország és az újonnan

¹ 1. Részletesen lásd: SZILÁGYI, István: Az Európai Unió regionális és strukturális-kohéziós politikája. In.: Gazdasági-szociális kohézió és strukturális politika az Európai Unióban. (Szerkesztette: Gergő Zsuzsanna és Szilágyi István) Veszprém, 2002. 57-81. o.

belépett kelet-közép-európai államok tapasztalatokban gazdag szövetségese - egyben versenytársa - lehet.

Tanulmányunk további részében ezért az Európai Unió strukturális és kohéziós politikájának Kelet-Közép-Európa és Magyarország számára hasznosítható portugál és spanyol tapasztalatait tekintjük át.

1. A spanyol példa

Két évtizeden át az Ibériai-félsziget nagyobbik országa jelentette a kelet-közép-európai rendszerváltó és az Európai Unióba törekvő politikai erők számára a *referencia pontot*. A huszadik század második felének egyik *kontinentális sikertörténetét produkáló Hispánia* több szempontból is magára vonta a nemzetközi politikai és szakmai közvélemény figyelmét.

1976 és 1982 között végbement a politikai átmenet és befejeződött a demokratikus rendszer belső és külső konszolidációja.² Spanyolország 1982-ben (majd 1986 májusában újratárgyalt feltételekkel és népszavazással megerősítve) a NATO, 1986. január elsejétől pedig az Európai Közösség tagja lett.

1976 és 1983 között a hispán történelemben példa nélkül álló decentralizációs és demokratizálódási folyamat zajlott le. 2002 végére kialakult az egységes jogállású *tizenhét önkormányzati közösségből álló, félföderális berendezkedésű, autonómiák államának alkotmányos monarchia* formájában stabilizálódott rendszere.³ A közjogi-

² Részletesen lásd: SZILÁGYI, István: Demokratikus átmenet és konszolidáció Spanyolországban. Napvilág Kiadó, Budapest, 1996.

³ Részletesen lásd: SZILÁGYI, István: Európa és a hispán világ. Veszprémi Egyetemi Kiadó, Veszprém, 1998. 105-179. o., valamint SZILÁGYI, István: A spanyol regionális politika változásai és az

politikai régiók (Comunidades Autónomas) egyben az Európai Unió NUTS II. szinttel kapcsolatos tervezési-statisztikai követelményeit is kielégítették.

Az európai integrációhoz történő *csatlakozás időpontjában* Spanyolországban az *egy főre jutó GDP a közösségi átlag 70%-án állt*. Az ország nagy része az Unió elmaradott térségei közé tartozott. A tizenhét autonóm tartományból tizenkettő igénybe vehette az 1. számú célcsoport strukturális támogatásait. Részesülhetett a Közösségi Kezdeményezések és a Kohéziós Alap pénzeszközeiből is. A madridi kormányzat az 1994 és 1999 közötti periódusban a Közösségi Támogatási Keret 24,1%-ához, a Kohéziós Alap 60%-ához, összességében mintegy 45,592 milliárd ECU-höz jutott.

A források eredményes felhasználása következtében 2004 végére az egy főre jutó GDP nagysága elérte az Uniós átlag 83%-át.

A 2000-2006 közötti időszakban azonban továbbra is tíz Autonóm Közösség tartozik az 1. sz. cél által támogatott elmaradott térségek közé. Extremadura a közösségi átlag 58%-án, Andalúzia 61%-án, Galícia 65%-án, Kasztília la Mancha 67%-án, Murcia 69%-án, Ceuta és Melilla 68%-án, Asztúria 72 %-án, Kasztília és Leon 76%-án, a Valenciái Közösség 79%-án, a *Kanári-szigetek* 78%-án áll. Ez utóbbi finanszírozását az 1992-es Maastrichti Egyezményben rögzített *ultraperiférikus jelleg*, a Valenciái Közösséget az eredményes spanyol érdekérvényesítés magyarázza. Az Unió átlag 80%-án álló Cantabria a kivezető szakasz (phasing out) keretén belül 2005 decemberéig ideiglenes támogatásban részesül.

Európai Uniós kapcsolatok. Európai Tükör Műhelytanulmányok 58. szám 173-195. o.

A 2000-2006 közötti hét éves időszakban az Agenda 2000 elnevezésű reformcsomag 1999. március 24-25-i Berlini Csúcsértekezleten történt elfogadásának, illetve a határozott, elszánt és együttes portugál-spanyol fellépésnek köszönhetően Spanyolország abszolút értékben az 1994-1999-es periódusban kapott pénzeszközöknél nagyobb juttatásban, 56,205 milliárd euro közösségi támogatásban részesül. Ebből 43,087 milliárd eurót a Strukturális Alapok, 1,958 milliárd eurót a Közösségi Kezdeményezések, 495 millió eurót a vidékfejlesztés, 200 millió eurót a halászati eszközök önálló tételei, 11,16 milliárd eurót a Kohéziós Alapok juttatásai tesznek ki.

A Közösségi Támogatási Keretet a társfinanszírozás, valamint a belső területi különbségeket csökkentő Területközi Kiegyenlítési Alap juttatásai teszik teljessé. *Spanyolország népességének 80%-a él a támogatott térségekben.*

A „Kohéziós Országokat” (Görögország, Portugália, Spanyolország és részben Írország) tehát igen *érzékenyen érinti az Unió ötödik, kelet-közép-európai bővítése*. Ezzel kapcsolatos kétségeiknek és várható nehézségeiknek nem csupán a már említett 1999. március 24-25-i Berlini Csúcsértekezleten adtak hangot.⁴ *José María Aznar* akkori spanyol miniszterelnök „Regionális Politika és Bővítés”⁵⁵ címen 2001 áprilisában *Memorandumot* is intézett a Közösséghez. A dokumentumban a kelet-közép-európai bővítés „statisztikai konvergencia hatására” hívta fel a figyelmet. Nevezetesen arra, hogy a tíz kelet-közép-európai ország (2004 májusa óta tudjuk, hogy a bővítés első köréből

⁴ Részletesen lásd: SZILÁGYI, István: Spanyolország az európai integrációban – egy sikertörténet anatómiája. In.: A tizenötök Európái. (Szerkesztette: Kiss J. László) Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 361-423. o.

⁵ Memorandum. Política Regional y la Ampliación. Madrid, 2001.

Bulgária és Románia kimaradt) Uniós csatlakozása 15%-kal csökkent az integráció egy főre jutó GDP-jének átlagát. Ennek következtében csupán három spanyol NUTS II. szintű önkormányzati közösség (Extremadura, Andalúzia és Galícia) tartozna az 1. számú céllal érintett elmaradott térségek közé. Spanyolország számára ez elfogadhatatlan. A madridi kormány dokumentuma az összes körülmény mérlegelésének fontosságára hívta fel a figyelmet. Spanyolország támogatta és támogatja a keleti bővítést, azonban nem szeretne annak sem politikai, sem gazdasági szempontból egyik vesztese lenni.⁶

A finanszírozási és jogi problémák a csatlakozási tárgyalások lezárulásával a 2004-2006 közötti periódusban megoldódtak. Az Unió az újonnan belépő országokat 39milliárd 580 millió euro strukturális támogatásban részesítette. Ez ugyan jóval kevesebb, mint ami a tizenötök számára 1999-ben megállapított szabályozó rendszer alapján járna. Az aláírt Csatlakozási Egyezmény, valamint a csupán a 2000 -2006-os programozási időszak második felében megvalósult teljes jogú uniós tagság ezt a következményt vonta maga után. A 2007-2013-as tervezési időszak sarokszámainak és elosztási elveinek kialakításáról zajló további vitákra már a teljes jogú magyar tagság szakaszában kerül sor. A helyzet azonban meglehetősen bonyolult. 2004-ben már különböző forgatókönyvek is napvilágot láttak. Hollandia a nettó befizető országok érdekeit védve az Uniós átlag 50%-nál húzná meg az elmaradottsági küszöb határát.

⁶ Részletesen lásd: SZILÁGYI, István: Az Európai Unió " harmadik világ" politikája és a keleti bővítés. Comitatus, 2004. 7-8-sz. 7-22. o., valamint: SZILÁGYI, István: Spanyolország az európai integrációban - sikertörténet és közösségi szerepvállalás. In: A Huszonötök Európái. (Szerkesztette: Kiss J. László) Osiris Kiadó, Budapest, 2002 (megjelenés alatt)

A támogatási plafon ugyanakkor nem lehetne nagyobb az adott ország GDP-jének 4%-nál. A kohéziós célokra fordítandó összeg is lényegesen kisebb lenne a 2007-2013 közötti periódusban, mint a jelenleg futó költségvetési intervallumban. Ez Spanyolország számára a 2000-2006 -os időszak már említett 57 milliárd eurós támogatási összeg helyett 2007-2013-ra vonatkoztatva 19 milliárd eurót jelentene. Más elemzések különböző változatokban előterjesztett eltérő finanszírozási rendszert alkalmaznának az új és a régi tagok esetében.⁷

Ismét hangsúlyozzuk, – s erre a portugál eset tárgyalásánál még visszatérünk – hogy a gazdasági-szociális kohézió elvének fenntartásában érdekelt, a kohéziós ország csoport vezető hatalmának számító Spanyolország e kérdések megoldásában hazánk stratégiai szövetségese lehet.

A spanyol tapasztalatok ugyanakkor arra intenek, hogy le kell számolni a gyors felzárkózás illúziójával, s fel kell készülni az érdekérvényesítés sok esetben iszapbirkózásra emlékeztető formáira.

2. A portugál eset

2. 1. Portugál tapasztalatok – magyar nézőpontból

A Strukturális Alapok felhasználásának és hasznosításának portugál tapasztalatai hazánk számára több szempontból is különleges jelentőséggel bírnak.

⁷ Evaluación de Programas e Iniciativas Comunitarias: experiencias, nuevas orientaciones y buenas prácticas. Universidad Valladolid, Valladolid, 2003. 13-41. o.,

Az ország fontosságát egyrészt földrajzi-demográfiai dimenziója adja. Portugália *Magyarországhoz hasonlóan kis ország*. Területe 92.082 km². Lakosainak száma 10 millió. Portugália, akárcsak Magyarország *decentralizált unitárius berendezkedésű homogén nemzetállamnak* tekinthető. Megkockáztathatjuk ez utóbbi kijelentést annak ellenére, hogy az elmúlt évtizedben a hajdani gyarmatbirodalomból származó, 1996 óta a luzitán nemzetközösséghez tartozó Angolából, Mozambikból, Bissau-Guineából, Saõ Tomé és Príncipeből, a Zöld-foki szigetekről, Braziliából, valamint Indiából érkező bevándorlók tömege már egyre inkább multikulturális és többnemzetiségű jelleget kölcsönöz az országnak.

Portugália Görögországgal, Spanyolország tíz autonóm régiójával az öt német keleti tartománnyal és Franciaország tengerentúli megyéivel együtt *az Európai Unió elmaradott térségeihez tartozik*. Lisszabon az 1986 január elsejei EGK-csatlakozás időpontjában az akkori közösség GDP-ben mért átlagának 52%-át érte el. Magyarország esetében ez az érték 2004 második felében 51,4 %-ot mutat.

A kohéziós országok csoportjába tartozó Portugália Spanyolországgal együtt a leghatározottabban kiáll a Kelet-Közép-Európa és Magyarország számára is létfontosságú és döntő jelentőségű gazdasági-szociális kohézió elvének és gyakorlatának érvényesítése és fenntartása mellett.

Portugália az Európai Közösséghez történő csatlakozása óta *jelentős Uniós támogatásban részesült* és részesül. Ennek mértéke az 1986-1989-es periódusban 2,2 milliárd ECU-t, 1989-1993 között 9 milliárd ECU-t, az 1994-1999-es időintervallumban pedig 18,5 milliárd ECU-t tett ki. Az ország a Strukturális Alapok nyújtotta támogatások 11%-át kapja. A Kohéziós Alapból 20%-al részesedik.

2004-es fejlettségi szintjét tekintve Magyarország a portugáliai juttatások duplájára lenne jogosult. Az 1999. március 24-25-i már említett Berlieni Csúcsértekezleten azonban a kohéziós országok érdekeit előnyben részesítő döntés született a 2000-2006 közötti időszak finanszírozási és támogatási rendszeréről, s az Európai Tanács öt új tag csatlakozása mellett foglalt állást. Az uniós állam- és kormányfők a költségvetési keretek meghatározását az Európai Unió nemzetek esetében évi 2,5%-ra, a tagjelölt országok évi 4,5%-ra prognosztizált gazdasági növekedési ütemhez kapcsolták. Az előrejelzések azonban nem igazolódtak, s ráadásul 2004. május elsején sor került a Berlieni Csúcsértekezleten megnevezett öt állam (Csehország, Észtország, Lengyelország, Magyarország, Szlovénia) helyett a már említett nyolc kelet-közép-európai ország, valamint Ciprus és Málta integrációs belépésére.

Mindezek a tényezők a csatlakozási tárgyalásokon magyar szempontból a regionális és a közvetlen mezőgazdasági támogatások összegének jelentős csökkenését eredményezték, s a társfinanszírozás követelményével együtt lehetetlenné tették számunkra a Portugáliához hasonló nagyságrendű strukturális pénzeszközök igénybe vételét.

Portugália, akárcsak Magyarország a közigazgatási, illetve a közjogi-önkormányzati régiók kiépítésében munkálkodik. A kontinentális *Portugália öt NUTS II. besorolású statisztikai-tervezési régióra oszlik*. Két politikai autonómiával rendelkező középszintje is van: az ultraperiférikus régiónak tekinthető Azori-szigetek és Madeira.

A portugál közigazgatási-önkormányzati régióépítés első nagy kísérlete az 1998 novemberében rendezett

népszavazás elutasító döntése következtében átmenetileg zátonyra futott.⁸

A magyar NUTS II. regionális területi közép szint kialakulása, szervezetrendszere és jogköre ugyanakkor az azonos típusú portugál mező szint struktúrájára emlékeztet. Területük és népességük – elsősorban a két szigeti régió dimenziója miatt – azonban egy kicsit nagyobb. A NUTS III. kategóriájába Magyarországon a tizenkilenc megye, Portugáliában a tizennyolc kerület tartozik. A hét régió átlagos területe Portugáliában 13 154 km²-t, Magyarországon 13 290 km²-t tesz ki. Átlagos népességszáma Portugáliában 1 410 000 fő, Magyarországon 1 435 000 fő. Az említett tizennyolc kerület átlagos területe Portugáliában 4 595 km², átlagos népességszáma 496 000. Magyarországon ugyanezek a számok 4 651-re, illetve 509 000-re módosulnak.

A NUTS II. típusú régiók főbb jellemzői Magyarországon

Régió	Terület Km ²	Népesség 1000 fő	Megyék (főváros)
Közép- Magyarország	6 918	2 844	2
Közép- Dunántúl	11 263	1 107	3
Nyugat- Dunántúl	11 183	984	3
Dél-Dunántúl	14 226	975	3

⁸ SZILÁGYI, István: Közpolitika és regionalizáció Portugáliában. Valóság, 2002. 2. sz. 83-96.o.

Észak-Magyarország	13 428	1 269	3
Észak - Alföld	17 755	1 522	3
Dél - Alföld	18 256	1 342	3
Régióátlag	13 290	1 435	3

folytatás:

Régió	Kistérségek száma NUTS 4	Települések	GDP az Unió átlagában %-ban
Közép-Magyarország	15	185	76
Közép-Dunántúl	23	405	54
Nyugat-Dunántúl	21	648	64
Dél-Dunántúl	22	653	44
Észak-Magyarország	23	603	39
Észak - Alföld	23	387	39
Dél - Alföld	23	254	44
Régióátlag	21	447	51,4

A NUTS II. típusú régiók jellemzői Portugáliában

Régió	Terület km ²	Népesség 1000 fő	GDP az Unió átlagában
Északi	21 300	3 525	66,0
Középső	23 700	1 713	63,0
Lisszabon és a Tejo völgye	12 000	3 310	101,0
Alentejo	26 992	526	64,0
Algarve	4 960	345	74,0
Azori szigetek	2 333	237	59,0
Madeira	797	220	63,0
Régióátlag	13 154	1 410	70,0

A Portugália lakosságának 4,62%-át, területének 3,4%-át alkotó szigeti régiók nélkül az öt szárazföldi NUTS II. régió területének átlagos nagysága 17 790 km²-t tesz ki. Lakossága meghaladja az 1,8 millió főt, ami pontosan az uniós középértéknek felel meg. Kiterjedése, területe azonban objektív okok miatt nem éri el az EU mezoszint 23 000 km²-es átlagát.

Portugália közösségi csatlakozása gazdasági sikertörténetnek számít. Az ország egy főre jutó GDP-jének értéke eléri az Unió átlagának 70%-át. Lisszabon tizennyolc év alatt tizennyolc százalékos GDP növekedést produkált. A bruttó átlagbér azonban még mindig jelentős mértékben eltér az Unió élenjáró országaiban mért értékektől. Számítások szerint Portugáliának ötven évre van szüksége a holland átlagkeresetek eléréséhez. Magyarországon az ezzel kapcsolatos teendők még nagyobbak és sürgetőbbek, mivel a bruttó átlagbér csupán nyolcada-tizede az uniósnak, vásárlóerő-paritáson összehasonlítva pedig harmada.

A Strukturális Alapok keretében kapott támogatásoknak is köszönhetően Portugália teljesítette a Maastrichti Egyezmény mellékleteként közzétett nominális konvergencia kritériumokat, s 1999. január elseje óta tagja az euro-övezetnek.

Az 1986 óta eltelt időszakban erősödött az ország gazdasági kohéziója. A legfejlettebb és a legfejletlenebb régiók közötti különbség 1,8-re csökkent, s a nominális konvergencia a tényleges gazdasági folyamatokon alapuló reális konvergenciává alakult.

Portugália az Unió keleti bővítése által leginkább érintett országok egyike. Az új tagokkal együtt osztoznia kell a Strukturális Alapokból és a Közöségi Kezdeményezésekből származó támogatásokon. A portugál külügyminisztérium illetékesei ennek ellenére azt

hangsúlyozzák, hogy "hatalmas történelmi és politikai vakság lenne országunk részéről bármilyen, az Unió bővítésével ellentétes magatartás. Egyrészt azért, mert azt jelentené, hogy megfeledekezünk arról, hogy az Európai Gazdasági Közösséghez való saját csatlakozásunk az ország jelene és jövője számára milyen jelentős fejlődéssel, politikai demokráciával és kulturális modernizációval járt együtt. Egoizmus lenne ez azokkal az országokkal szemben, amelyek ma ennek a lehetőségnek a megragadására törekszenek".⁹

2. 2. Strukturális Alapok és gazdasági-társadalmi kohézió

Portugália 1986 óta végbement gazdasági fejlődése és modernizációja szorosan kapcsolódik a közösségi és uniós strukturális támogatásokhoz. Az alapvető cél a gazdasági szociális kohézió elvének érvényesítése, azaz a legelmaradottabb régiók felzárkóztatása. Ezt stratégiai és regionális fejlesztési tervek alapján készített több éves programok segítségével, valamint szigorú monitoring és hatáselemző rendszer kiépítésével érték és érik el.

A racionális, következetes, a különböző térségek érdekeit figyelembe vevő és összehangoló, egységes szemléletű területfejlesztési politikára azért is szükség van, mert az ország térszerkezete még 2002-ben is meglehetősen torz képet mutat. A gazdasági erőforrások az ország északi részén található Viana do Castelo és a Lisszabontól délre fekvő Setubal közötti húsz kilométer széles, kétszáz kilométer hosszú, több statisztikai-fejlesztési régiót is érintő tengerparti sávra és főleg két egymással is vetélkedő nagyvárosra, Lisszabonra és Portóra koncentrálódnak. Itt él

⁹ SEIXAS DA COSTA, Francisco: O alargamento da União Europeia. O Economista. Lisboa, 1998. Anuario da Economia Portuguesa, 47. o.

a portugál lakosság kétharmada. Ezen belül a két és fél milliós lisszaboni és az egy millió kétszázézer főt számláló portói agglomerációs övezet a népesség 38%-át tömöríti. Az említett területrészt adja a bruttó hazai össztermék négyötödét. Itt dolgozik az ipari foglalkoztatottak 80%-a, a tercier ágazat alkalmazottainak 75%-a. Itt használják fel a villamos energia kilenctizedét, s itt található a felsőoktatási intézmények 90%-a.

Lisszabon és Portó az ország területének csupán 4%-át teszi ki, a hozzáadott értéknek azonban több mint 50%-át termeli. A fővárosban az egy főre jutó nemzeti jövedelem eléri az Európai Közösség átlagának 101%-át, az Azori-szigeteken csupán 59,0%-át. *1994 és 1999 között Portugália egész területe és teljes lakossága az EU által támogatott térségek közé tartozott.* A 2000-2006 közötti ciklusban sincs ez másként, illetve annyiban módosult a helyzet, hogy Lisszabon és a Tejo völgye régió lévén, az egy főre jutó GDP tekintetében elérte a közösségi átlag 101%-át, s kikerült az 1. számú célkitűzés hatálya alá tartozó elmaradott térségek közül. Ennek ellenére sem marad azonban uniós források nélkül. Az új programozási időszakban a "kivezető szakasz" (phasing out) keretében évi 450 millió euró (azaz összesen 3 milliárd euró) átmeneti támogatást kap.

Az 1994-1999 közötti időszakban a portugál strukturális és területfejlesztési politikának négy célkitűzése volt.

- Az elmaradott régiók fejlesztése, strukturális illeszkedésének elősegítése,
- A leszakadó térségek felzárkóztatása,
- A munkanélküliség elleni küzdelem és a szakképzés elősegítése,
- A mezőgazdaság és a vidéki térségek strukturális adaptációja és fejlesztése.

E célkitűzéseket négy fő prioritás tizenöt programja köré szervezték. Az első prioritást a *Humánerőforrás-fejlesztés* jelentette. Ez a Strukturális Alapokból, a Kohéziós Alapból és a Községi Kezdeményezésekből származó támogatások 22%-át szivta fel. Két program (A tudás és az innováció alapjai; Szakképzés és foglalkoztatás) tartozott hozzá. *A gazdasági versenyképesség javítása* képezte a második prioritást. Ez a közösség által folyósított pénzeszközök 46%-át használta fel A termelő infrastruktúra elnevezésű hármashoz, illetve A gazdaság modernizációja négyes számú program keretében. A harmadik prioritást *Az életminőség javítása és a szociális kohézió erősítése* jelentette. E prioritáshoz a Környezet és város rehabilitáció és az Egészségügy, szociálpolitika ötös és hatos számú program keretében a források 9%-át rendelték. *A regionális gazdasági alapok fejlesztése* elnevezésű negyedik számú prioritáshoz kilenc program és a közösségi támogatások 23%-a tartozott.

Az 1989-1999 között eltelt tíz év alatt Portugália 27,5 milliárd ECU közösségi támogatásban részesült. Ez egy főre vetítve 270 ECU/fő összeget jelent. A legnagyobb hozzájárulást az Európai Regionális Fejlesztési Alap 55%-os részesedése jelentette. Az Európai Szociális Alapból származott a felhasznált források 20%-a. A Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap 13%-ot, a Kohéziós Alap részesedése – amint azt már említettük – 11%-ot, a Halászati Pénzügyi Eszközök 1%-ot tett ki. A Községi Kezdeményezések támogatása az 1994-1999-es periódusban 1,6 milliárd ECU volt. A jól ismert INTERREG II., LEADER II., REGIS II. programokon kívül a PESCA a halászati szektor, a RESIDER II. a kohászat, a RECHAR II. a szánbányászat, a PORTUGAL pedig a luzitán textilipar újjászervezését segítette. E programok konkrét ágazati támogatási projektek formájában épültek be a portugál

gazdaságba. Az iparfejlesztés a Speciális Portugál Iparfejlesztési Program (Programa Especifica de Desenvolvimento da Industria Portuguesa - PEDIP II.) révén, a mezőgazdaság modernizációjának elősegítése a Mező- és Erdőgazdaság Modernizációját Támogató Program (Programa de Apoio a Modernização Agrícola e Florestal - PAMAF), az Azori-szigetek termelési struktúrájának korszerűsítésére a PEDRAA II. (Programa Específico de Desenvolvimento da Região Autónoma dos Açores), a vidékfejlesztés a PDAR (Programa de Desenvolvimento Agrícola e Rural), az éghajlati kockázatok csökkentésére a SIPAC (Sistema Integrado de Protecção Contra as Aleatoriedades Climáticas), a halászat a PROPESA (Programa para o Desenvolvimento Económico do Sector das Pescas) integrált program formájában járult hozzá a portugál gazdaság fejlődéséhez.

Hivatalos statisztikák szerint *a Portugália által elért növekedés 40%-a a Strukturális Alapok beruházásainak köszönhető.* A közösségi támogatások a bruttó nemzeti össztermék - GDP - 4,2%-át tették ki, s jelentős mértékben hozzájárultak a nominális konvergencia kritériumok teljesítéséhez; ahhoz, hogy Portugáliában az infláció 1999-re 13,6%-ról 2%-ra, a költségvetési deficit 5,1%-ról 2%-ra, az államadósság 66,9%-ról 56,8%-ra csökkenjen.

A közösségi kerettámogatások a Strukturális Alapok és a Kohéziós Alap révén a portugál tőkeallokáció 47%-át, illetve 9%-át adták. Az állami és a magántőke befektetések a beruházások 22-22%-át, összesen tehát 44%-át tették ki. Az intézményi szereplők érintettségét vizsgálva megállapítható, hogy a támogatások legfőbb kedvezményezettje a központi igazgatás volt 40%-os részesedéssel. Ezt a magánvállalatok (25%), az állami vállalkozások (17%), a helyi önkormányzatok (10%) és az autonóm régiók (8%) követték. Ágazati szempontból az 1994-1999-es időszak

legfőbb haszonélvezőjének a szállítási szektor tekinthető. Ez kapta a beruházások 22%-át. Az ipar és szolgáltatások 15%-al, a mezőgazdaság 14%-al, a víz- és környezet megóvása 11%-al, az oktatás 10%-al, a nevelés 8%-al, az egészségügy 4%-al, a kutatás-fejlesztés 3%-al részesedett a finanszírozásból.

A strukturális politika portugál gyakorlatában *kiemelkedő szerepet játszott az adicionalitás és a társfinanszírozás* elve. 1994 és 1999 között az ország a strukturális alapokból 13 milliárd 983 millió ECU-t kapott. Ezt egészítette ki a 6 milliárd 57 millió ECU összegű nemzeti finanszírozás. Ez utóbbi 47,9%-át a központi költségvetés, 15,2%-át regionális és helyi források, 36,6%-át magánszemélyek, szervezetek és gazdasági-befektetési társaságok adták.

Portugália a 2000-2006 közötti periódusban 20 milliárd 535 millió euró támogatást kap a Strukturális Alapokból és a Közösségi Kezdeményezésekből. Az uniós támogatást 21 milliárd 669 millió nemzeti hozzájárulás egészíti ki. Ebből 7,1 milliárdot a központi kormányzat, 0,5 milliárdot a regionális hatóságok, 1,2 milliárdot a helyi önkormányzatok, 9,4 milliárdot a magánbefektetők biztosítanak. Egyéb forrásból 3,4 milliárd eurót fordítanak támogatott regionális programokra. Összességében az elmaradott térségek minden egyes lakosára 377 euró/fő összeg jut évenként. A főváros esetében ez 133 euró/fő-re csökken. Az országos átlagérték 296/euró/fő juttatást jelent.

Portugália közösségi támogatási keretterve a *2000-2006-os hétéves periódusban* négy alapvető fejlesztési célt fogalmazott meg.

Az első prioritás a szociális kohézió erősítését és a portugál népesség képzettségi színvonalának növelését és kiegyenlítését kívánja elérni. A támogatások mintegy 21%-át kapja.

A *második prioritás* a gazdaság termelékenységének növelésére irányul. E célra fordítják az uniós pénzeszközök hozzávetőlegesen 20%-át.

A *harmadik prioritás* az ország gazdaságföldrajzi helyzetét és a térségek vonzerejét kívánja javítani. Az ide sorolható közlekedési és környezeti beruházásokra a Strukturális Alapok 8,4 %-át fordítják.

A *negyedik prioritás* a régiók fenntartható fejlődését és a nemzeti kohéziót erősíti. E célra fordítják a közösségi támogatások legnagyobb részét, azaz a rendelkezésre álló pénzeszközök 43,7%-át.

A keleti bővítés - s erre a kérdésre most ismételten visszatérünk - gazdasági konkurenciát jelent Portugália számára és egyértelműnek tűnik, hogy abszolút és relatív értelemben egyaránt az Unió legkevésbé fejlett országai lesznek a keleti bővítés vesztesei." A kelet-közép-európai országokkal kapcsolatos történelmi felelősség alól mégsem vonhatjuk ki magunkat - hangsúlyozza Manuel Porto. -A felelősség azonban nem csupán (vagy nem elsősorban) a legszegényebb, hanem a leggazdagabb országokat, a fő haszonélvezőket...is terheli"¹⁰ Németország exportjának például 42%-a a kelet-közép-európai térség országaiba irányul. A többi Unió tagállam részesedése 5-10% között ingadozik (Ausztria, Belgium, Finnország, Franciaország, Hollandia, Olaszország, Nagy-Britannia). A mintegy 12 milliárd euros várható nyereség kétharmadán három ország - Németország, Franciaország, Nagy-Britannia - osztozik. A kohéziós államok közül Görögország és Írország 0,3%,-os Lisszabon 0,4%-os részesedésre számíthat. Portugál hivatalos adatok szerint 2000-ben az ország kelet-közép-

¹⁰ PORTO, Manuel: Portugal e a Agenda 2000., Livraria Almedina, Coimbra, 1998.26.o.

európai térségbe irányuló exportja 453 millió eurót, importja 763 millió eurót tett ki. A kereskedelmi egyenleg hiánya 311 millió euro volt. A jelzett összeg a portugál külkereskedelem 0,5%-át, az import 0,7%-át és az export 0,3%-át jelenti. Portugália Magyarországgal kapcsolatos kereskedelmi mérlege a jelzett periódusban 52 millió euro többletet mutatott. A magyarországi portugál tőkebefektetések az 1966-2001 közötti időszakban elérték a 11,8 millió eurót. A Portugáliában eszközölt magyar beruházások ezzel szemben csupán 496 ezer eurót tettek ki.¹¹ A 2004 májusában csatlakozott térséggel kapcsolatos gazdasági problémái miatt Portugália az uniós költségvetési terhek és remélt nyereségek igazságosabb és egyenlőbb elosztásához ragaszkodik. A gazdasági kapcsolatok történelmileg örökölt szintje, valamint a 2007-2013 közötti periódusban prognosztizálható közösségi transzfercsökkenés mellett Portugália számára a legnagyobb, stratégiai jellegű problémát az ország versenyképességének csökkenése jelenti. Ennek számos oka van. Lisszaboni elemzések szerint az Unió keleti bővítése megváltoztatta a közösségen belüli geopolitikai viszonyokat. Az integráció gazdasági és kereskedelmi súlypontja a Németország, Franciaország, Nagy-Britannia érdekszférájába tartozó kelet - közép - európai térség irányába tolódott el. A 2004-ben csatlakozott országok Magyarország, Csehország, Szlovénia és Észtország alkotta csoportja a gazdasági felzárkózás, fejlődés és illeszkedés szempontjából jó mutatókkal és kedvező lehetőségekkel rendelkezik. Ezek az országok belátható időn belül Portugáliával azonos fejlettségi szintre juthatnak el. Egyrészt a számukra megnyíló közösségi

¹¹ Részletesen lásd: O Alargamento da UE, Reflexão no Ministerio da Economia. Lisboa 2001. 91-101. o.

támogatás, másrészt pedig versenyképesebb pozíciójuk révén. Lisszaboni elemzések szerint Kelet-Közép-Európa élenjáró országaiban 40%-al olcsóbb, ráadásul az iskolarendszernek köszönhetően jobban képzett a munkaerő. A nagy fogyasztói központokhoz való közelségük, a közösségi geopolitikai súlyok jelzett változása az uniós és külföldi tőkebefektetések - többek között Portugáliából való kivonás révén megvalósuló - dinamikus térségbeli növekedést eredményezhetnek. Ezek a Portugália számára újonnan jelentkező hátrányok azonban leküzdhetőek lennének, ha nem párosulnának a portugáliai modernizáció deficitjével. Európai országgá vált-e Portugália? - azaz majd két évtizedes integrációs tagság után beszélhetünk-e a reális konvergencia kritérium rendszerét megvalósító, társadalmi-gazdasági megújulásra képes Portugáliáról? - kérdezik a *Portugal Europeu* című könyv szerzői. Utolérheti-e Portugália Európát, avagy csupán a nominális konvergencia mutatóival dicsekedhet? Továbbra is érvényes-e a könyv mottójául választott brazil utazó megállapítása: "Először Portugáliában voltam, aztán Európába utaztam" (Primeiro fui a Portugal, depois viajei para a Europa...) A leszakadás, avagy a felzárkózás jellemző-e az országra? Az elemzést készítő portugál és észak-amerikai közgazdászok az elkövetkezendő két-három évet döntő jelentőségűnek tartják az ország modernizációja szempontjából. Megítélésük szerint a portugál versenyképesség az elmúlt időszakban csökkent. A reális konvergencia és felzárkózás elérése hosszú távú feladatként fogalmazható meg. Az elmúlt öt esztendő során a divergencia és nem pedig a konvergencia elemei erősödtek fel Portugáliában. Ha a luzitán gazdaság mélyrepülése tovább folytatódik (2002-ben és 2003-ban évi 1%-os volt a gazdasági visszaesés), 2008-ra Görögország utoléri Portugáliát, s az Európai Unió támogatások eredménye szertefoszlik. Portugália számára az utolérés fél

évszázados horizonton belül képzelhető el. Ennek az idézett mű szerzői szerint három alapvető oka van. Az első: 2007-től jelentősen csökkennek az ország számára folyósítandó strukturális támogatások, amelyek összességében a portugál nemzeti jövedelem 2,6%-át tették ki. Hogyan növekedhet és fejlődhet ezek nélkül a források nélkül az ország? - kérdezik. A második: Kelet-Közép-Európa komoly vetélytársat jelent Lisszabon számára. Részben a német piacok közelsége, részben a munkaerő magasabb képzettségi szintje, iskolázottsága, részben az ottani munkaerő magánszektorban tapasztalható nagyobb termelékenysége, s nem utolsósorban a kelet-közép-európai intézmények intelligensebb, kevésbé bürokratikus működése miatt. A harmadik ok a portugál versenyképesség csökkenésével kapcsolatos. Ennek számos strukturális és intézményi, valamint világgazdasági visszaeséshez köthető konjunkturális oka van. A legfontosabbnak azonban a harmadik tényező csoporton belül a szerzők a portugál humán tőke versengési éthoszájának hiányát tartják. Portugáliának egy nagy mentalitásbeli forradalomra van szüksége. Ki kell alakítani a versenyszellemet, elő kell segíteni az egyéni ambíciók szárba szökkenését és a kisebbrendűségi komplexus leküzdését. Az országnak fel kell vennie a modern, globalizálódott világra jellemző életritmust. A nyitottá váló portugál társadalomnak új koncepciókra, eszmékre, elite, gondolkodásmódra, az oktatási rendszer reformjára, az egy főre jutó GDP tíz éven belül megvalósítandó megduplázására van szüksége.

Az idő a kelet-közép-európai bővítés óta nem Portugáliának dolgozik - vonják le a konklúziót a mű szerzői.¹² A nemzetközi szakértők bevonásával és

¹² Részletesen lásd: Portugal Europeu?, Editor Vida Económica, Porto, 2001.11-24 és 433-479.o.

közreműködésével készült vizsgálat portugál fejlődéssel kapcsolatos elemzései és következtetései azonban túlmutatnak az Ibériai-félszigeti horizonton. A peremkerületek integrációs modernizációjának kelet-közép-európai dilemmáit is jelzik.

A Strukturális Alapok Portugália esetében ugyanakkor erőteljesen centralizált szervezetrendszeren keresztül jutnak el az érdekeltekhez. A központi államigazgatás szervei mellett jelen vannak a két autonóm régió és a városi önkormányzatok képviselői is. Az öt kontinentális NUTS II. régiót a központi közigazgatás kiterjesztését, meghosszabbítását jelentő koordinációs és a municipális beruházások tekintetében társfelelősségi jogosultsággal rendelkező Regionális Koordinációs Bizottságok reprezentálják.

Az uniós standardoknak megfelelően Portugáliában is elválik egymástól a politikai és a technikai szint. A politikai döntéshozatal elsősorban a közösségi támogatási kerettel kapcsolatos koordinációs és szerződéskötési feladatokat foglalja magában. Ezzel Portugáliában a Tervezési és Területi Igazgatási Minisztériumot bízták meg. Munkáját egy valamennyi minisztérium képviselőiből álló Kormányközi Bizottság segíti. Portugáliában technikai-eljárási kérdésnek minősítették a közösségi támogatási keret menedzselésével, ellenőrzésével, nyomon követésével és ellenőrzésével kapcsolatos feladatokat és eljárásokat. A Strukturális Alapok Menedzsment, valamint Monitoring Bizottságának a Tervezési és Területi Igazgatási Minisztérium Regionális Fejlesztési Főigazgatóságának főigazgatója az elnöke. Az értékeléssel megbízott független szakértőkből álló bizottság munkáját viszont már ismét a Tervezési és Területi Igazgatási Miniszter vezeti. A külső

ellenőrzés feladata a Pénzügyminisztérium Általános Felügyeleti Osztályának a hatáskörébe került. Tevékenységét népes szakértőgárda segíti. Kiemelésre kívánkozik végezetül a portugál politikai rendszerben jelentős szerepet játszó neokorporációs érdekvédelmi szervezet, a Gazdasági és Szociális Tanács – mint társadalmi szereplő – részvétele a folyamatban és az eljárásban.¹³

3. Összegzés

Portugália és Spanyolország integrációs csatlakozása a kelet-közép-európai térség országaihoz képest általánosságban véve előnyösebb feltételekkel valósult meg. Az 1980-as évek elején az Európai Közösség tizenkét ország helyett egyidejűleg csupán két állammal folytatott tárgyalásokat, ezért kevesebb érdeket kellett egyeztetnie, kevesebb érdekkonfliktust kellett feloldania. Habár a tárgyalások a két ország esetében sem nélkülözték a drámai elemeket, Portugália és Spanyolország felvétele kevesebb problémát vetett fel, mint térségünk csatlakozása. Az *acquis communautaire* kiterjedése is jelentős mértékben különbözött a harmadik évezredben e téren támasztott követelményektől.

A két ország élni tudott az Európai Közösség által a Strukturális Alapok formájában is felkínált történelmi lehetőséggel. Tizennyolc éves uniós tagsága alatt Portugália 52%-ról az EU átlag 70%-ra, Spanyolország 70%-ról 83%-ra zárkózott fel. *Félperifériális pozícióból kitörve* a centrum országok külső köréhez csatlakoztak. Portugália és

¹³ Részletesen lásd: MOTA, Isabel: Application of Structural Funds. In.: Portugal: A European Story. Principia Cascais, 2000. 131-153. o.

Spanyolország a gazdasági-szociális kohézió elvének gyakorlati alkalmazása során a nemzeti érdekek érvényesítése területén is jelentős sikereket ért el. Támogatták az Unió keleti bővítését is, amelytől a versenyhelyzetbe kényszerített gazdaságaik megerősödését, kapcsolataik kiszélesedését várják.

Irodalom

HORVÁTH, Gyula: Regionális támogatások az Európai Unióban. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

Portugal: A European Story. Principia, Cascais, 2000.

PORTO, Manuel: Portugal e a Agenda 2000. Livraria Almedina, Coimbra, 1998

Portugal Europeu? Editor Vida Económica, Porto 2001

Quadro Comunitário de Apoio III. Portugal 2000-2006.

Ministerio do Planeamento, Lisboa, 2000.

SZILÁGYI, István: A portugál modell. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.

SZILÁGYI, István: Közpolitika és regionalizáció Portugáliában. Valóság 2002. 2. sz. 83-96.o.

The EU compendium of spatial planning systems and policies Portugal. European Communities, Luxembourg, 2000.

SZILÁGYI, István: Demokratikus átmenet és konszolidáció Spanyolországban. Napvilág Kiadó, Budapest, 1996

SZILÁGYI, István: Európa és a hispán világ. Veszprémi Egyetemi Kiadó, Veszprém, 1998

SZILÁGYI, István: Európaiság és modernitás. Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, Veszprém, 2000.

SZILÁGYI, István: Az Európai Unió regionális és strukturális-kohéziós politikája. In: Gazdasági - szociális kohézió és strukturális politika az Európai

Unióban.(Szerkesztette: Gergó Zsuzsanna és Szilágyi István), Veszprém,2002.57-81.o.

SZILÁGYI, István: Magyarország az Európai Unióban a mediterrán tapasztalatok tükrében. In.: Huszonegyedik századi jövőképek. Székesfehérvár, 2002. 19-33. o.

SZILÁGYI, István: Félperiféria integrációja - Portugália az Európai Unióban. In:A Huszonötök Európai (Szerkesztette: Kiss J. László) Osiris Kiadó, Budapest,2004 (megjelenés alatt)

SZILÁGYI, István: Spanyolország az európai integrációban - sikertörténet és közösségi szerepvállalás. In: A Huszonötök Európai (Szerkesztette: Kiss J. László), Osiris Kiadó, Budapest, 2004 (megjelenés alatt)

ANEXOS

**UNIVERSIDAD DE PÉCS
PROGRAMAS DE LAS
JORNADAS LATINOAMERICANAS E IBEROAMERICANAS
2000-2005**

UNIVERSIDAD DE PÉCS
I JORNADAS LATINOAMERICANAS
25-28 de abril de 2000

25 de abril, MARTES

10:45 Inauguración de las Jornadas Latinoamericanas

11:00 Charla del Dr. Ferenc Fischer sobre Chile, catedrático de la UP
Degustación de vinos chilenos

13:00 Inauguración de la Exposición de Fotos “El desierto Mexicano”

14:00 “Después de García Márquez”

Charla de Vera Székács sobre los cuentistas colombianos después de Márquez

20:00 Noche de películas I.

Cabeza de Vaca Dir.: Nicolas Echevarría

26 de abril, MIÉRCOLES

10:00-14:00 Presentación de Multimedia interactiva sobre Cuba

12:00 “La magia en México”

Charla de Grisel de León, antropóloga en la ELTE, sobre La Magia en México

14:00 Charla del Dr. József Tóth, Rector de la UP sobre Paraguay

16:00 Charla del Sr. Jorge Cumberbatch, III Secretario de la Embajada de Cuba

Degustación de ron cubano

14:30 “Siesta Latina”

Siesta en la Aula Grande de la Universidad, con el Grupo de Beni Perez

21: 00 “Fiesta Latina”

27 de abril, JUEVES

11:00 Recepción de los diplomáticos de los Países Latinoamericanos en la Alcaldía de Pécs

14:00 Charla del Excmo. Sr. Carlos Borja Martínez, Embajador ecuatoriano

15:00 “Danza Yambo”

Proyección del documental antropológico de László Letenyei

Después de la proyección conversación con László Letenyei, y con el Excmo. Sr. Carlos Borja Martínez, Embajador de Ecuador

16:00 Inauguración de la Exposición de Arte Popular Colombiano por Excmo. Sr. Belarmino Pinilla C., Embajador Colombiano. Degustación de café colombiano (Casa de Europa)

17:00 Charla de Vera Székács y Gloria Oviedo Sobre la novela marquesiana, con presentación de fotos sobre paisajes, lugares de Colombia donde se desarrolla el contenido de las novelas

20:00 Noche de Película II.

21:00 Concierto del grupo Latin-Jazz

28 de abril, VIERNES

12:00 “El posible Che. Nuevas Interpretaciones”

Charla del Dr. Ádám Anderle, catedrático de la Universidad de Szeged

14:00 Charla del Sr. Librado Orozco cónsul de la Embajada de la República del Perú.

15:00 Proyección del documental: „Gabriel García Márquez”

20:00 Noche de Película III.

2000. ÁPRILIS 25-28.

ÁPRILIS 25. (PÉRD)

12:00 FLODÁJ CHILÉRŐL - DR. FISCHER FERENC (PIE)

PIE-BONKUS UTCAI ÉPÜLET 204-ÉJ TEREM

14:00 "GARCIA MÁRQUEZ LITÁN" - SZÉKACS VERA MUFFORDITO FLODÁJA

PIE SPANYOL TÁNZTÉR, HJLLAC UTJA 6. "D" SZARNY 446-OF TEREM

18:00 VIDEÓFILM-VEHTEJ: CABEZA DE VACA (TEHÉNFÉJ)

MEXIKOI SPANYOL NYELVŰ ANGLI FELIRATOS JATEKFIJM, R.: NICOLAS ECHEVARRIA

PIE SZANTO "D" KOLLEGIUM, D44-ÉJ VIDEÓZORA

ÁPRILIS 26. (SZERDA)

13:30 "A MACIA MEXIKOBAN" - CRISTEL DE LEON (LIFE) FLODÁJA

15:00 FLODÁJ KUBARÓL - JORGE LUMBERBAIGH (MUBAI NAGYKÖVEHÉJ)

MINDKÉT FLODÁJ HELYZIN: PIE SPANYOL TÁNZTÉR, HJLLAC UTJA 6. "D" SZARNY 446-OF TEREM

KÖZBEN:

14:30 "FIESTA LATINA" KELLEMEJ DELITANJ PIHENO

ZENEI: DAGOBERIO RODRIGUEZ ÉJ TÁRJAI, AZ ESTI FIESTA LATINA EGYIK FELEPÓJE

PIE HJLLAC UTJA AULA

21:00-05:00 "FIESTA LATINA - FERGETEGEJ LATIN BULLI"

21:00 "CAFÉ CANTANTE" DAGOBERIO RODRIGUEZ ÉJ TÁRJAINAK KONCERTJE

23:00 LATIN COMBO BAND

- A KONCERTEK LITÁN A NAGYTEREMBEN: DJ PEKO LATIN BULLIJA

- AZ IH KULTURKOCMA TERMÉBEN: LATIN-FUNK

- EZENKIVÜL: TOMBOLA, VEHTEJEEK, KORTÉLAKCIO, LATIN FINOMTÁGON, ÉJ FORRO HANGULAI...

HJLLACI HAZ (NAGY L. KIR. II. 13)

ÁPRILIS 27. (KÖZÖMÖD)

14:00 FLODÁJ EQUADORRÓL - DR. CARLOS BORJA MARTINEZ (EQUADORI MISSZIO) FLODÁJA

PIE SPANYOL TÁNZTÉR, HJLLAC UTJA 6. "D" SZARNY 446-OF TEREM

15:00 "DANZA YUMBO" LEFENEH LAZZO ANTROPOLÓGIAI DOKUMENTUMFILMJEKES BEMUTATÓJA.

EZT KÖVEGÖEN BEZEIGEGETJ A FILM KEZDŐJÉVEL.

ZENEI KULIR: PIE HJLLAC UTJA 6.

17:00 SZÉKACS VERA MUFFORDITO ÉJ GLORIA OVIEDO (KOLIMBIAI NAGYKÖVEHÉJ) FLODÁJA

GABRIEL GARCIA MÁRQUEZ RÓL: A FORDITAJ JORAN KEZDŐTETI FOTON

BEMUTATÁVAL EGYBENÖTVE A HELYZINEN.

EUROPÁHÉJ (MÁRTHYI 9)

KOLIMBIAI NEMZETI KIÁLLITAJ AZ EUROPA HÁZBAN

ÁPRILIS 28-ÓL MÁJUS 5-IG, 8.00-16.00 KÖZÖTI.

ÁPRILIS 28. (PÉNTEK)

12:00 "A TEHÉNFÉJES CHE CHEVARA: ÚJ INTERPRETACION" - ANDERLE ÁDÁM (JZIE) FLODÁJA

14:00 FLODÁJ PERURÓL - LIBRADO OROZCO (PERUI NAGYKÖVEHÉJ)

MINDKÉT FLODÁJ HELYZIN: PIE-BONKUS UTCAI ÉPÜLET 204-ÉJ TEREM

18:00 VIDEÓFILM-VEHTEJ GABRIEL GARCIA MÁRQUEZ RÓL

PIE SZANTO "D" KOLLEGIUM, D44-ÉJ VIDEÓZORA

21:00 "LATIN PERSECTIVE" LATIN-JAZZ KONCERT

DANIE KÁVIZO (JANUSZ PANNONHÉJ II. 11)

UNIVERSIDAD DE PÉCS
II JORNADAS LATINOAMERICANAS Y DÍAS DEL
CINE ESPAÑOL
9-13 de abril de 2001

9 de abril, LUNES

11:00 Inauguración de la exposición de gráficas y pinturas de ISRAEL VEAZQUEZ (Café Zacc, Mátyás király u. 2.)

15:00 Charla de Zoltán Kurdi sobre la música de los indios en Perú, Ecuador y Bolivia

Inauguración de la exposición „En la Puerta del Sol” de arte popular y fotos de ZOLTÁN KURDI

Casa de Asociaciones Civiles de Pécs (Szent István Tér 17.)

17:00 Inauguración de los Días del Cine Español

17:30 Proyección de película: La camarera del Titanic (1997) - dir.: Bigas Luna (Aitana Sánchez-Gijón, Olivier Martínez)

10 de abril, MARTES

14:00 Charla de János Pál sobre la Flora y Fauna de México (Universidad de Pécs (Ifjúság u. 6. D-446))

16:30 Charla de MATÉ DEÁK (estudiante universitario), y de ZSUZSA STEMLER sobre sus vivencias en Argentina: “Un año en Argentina con la Beca Rotary” Casa de Asociaciones Civiles de Pécs

19:00 Proyección de película II.

Antártida (1994) - dir.: Manuel Hueriga

(Ariadna Gil, Carlos Fuentes, José Manuel Lorenzo)

22:00-04:00 Fiesta Latina

grupos participantes: Latin Perspective, Beni Perez Band

Proyección de película: La vida es silbar (Cubano)

(Café Dante)

11 de abril, MIÉRCOLES

16:30 Charla de Judit Sárosdy sobre las artes plásticas en México

Casa de Asociaciones Civiles de Pécs

19:00 Proyección de película III.

La ley de la frontera (1995) esp.-arg. dir.: (1995) - Adolfo Aristarán

(Pere Ponce, Aitana Sánchez-Gijón, Federico Luppi)

13. de abril, JUVES

14:00 Charla de József Havasréti: “Nostalgia al sol de la revolución”
Universidad de Pécs (Ifjúság u. 6. D-242)

16:30 Charla de György Szelják: „La vida en un pueblo Nahuatl al fin del siglo XX.” ifjúság úti épület (D 242)
Casa de Asociaciones Civiles de Pécs

19:00 Proyección de película IV.

DÍAS CONTADOS

Dir.: Imanol Uribe (1994)

(Javier Bardem, Elvira Minguez, Pepon Nieto, Ruth Gabriel)

14 de abril, VIERNES

16:30 Charla de Elter János: “Viaje por el origen del río Orinoco”
Casa de Asociaciones Civiles de Pécs

19:00 Proyección de Película V.

TODOS LOS HOMBRES SOIS IGUALES

Dir.: Manuel Gómez Pereira (1994)

(Imanol Arias, Antonio Resines, Juanjo Puigcorbe, Cristina Marcos, María Barranco)

21.00 Conversación de clausura de los Días de Cine Español

II. LATIN-AMERIKAI HÉT és II. SPANYOL FILMNAPOK ÁPRILIS 9-13.

SZERVEZŐ: SIEN Alapítvány
Társszervező: PTE SPANYOL TANSZÉK
Partnerek: Pécsi Spanyol-Magyar Baráti Társaság
PTE Egyetemi Hallgatói Külügyi Bizottság
Támogatók: Pécsi Tudományegyetem
Pécs M.J. Város Polgármesteri Hivatal

A Spanyol Filmnapok szervezői:
SPANYOL FILMKLUB, Spanyol Nagykövetség,
Támogatója: Magyar Mozgóképfelhalmozó Alapítvány

MÉDIATÁMOGATÓ:
PÉCSI ÉS TI
ESTI LAPOK ORSZÁGZENE

UNIVERSIDAD DE PÉCS
III JORNADAS LATINOAMERICANAS
15-19 de abril de 2002

15 de abril, LUNES

14:00 La Música en Chile, charla del Dr. Carlos Miró Cortez
Instituto de Musicología de la Universidad de Pécs, Sala Bartók
(Pécs, Mátyás Király u. 15.)

16:00 Radio Latino: Chile (FM 94,6)

18:00 “El lado oscuro del corazón”
película argentina, dir.: Eliseo Subiela
Cine Urania (Pécs, Hungária u. 19.)

19:00 Recital de piano del artista chileno Luis Muñoz Perroz
Casa de Dominicos (Pécs, Színház tér 2.)

16 de abril, MARTES

11:00 Apertura oficial de la Tercera Semana Latinoamericana

16:00 Radio Latino: Colombia (FM 94,6)

17:30 “Unidad en Diversidad”, charla del músico colombiano David
Dely, sobre la música folklórica colombiana.

Museo de la la Historia de la Ciudad de Pécs (Pécs, Felsőmalom u. 9)

20:00-04:00 FIESTA LATINA 2002

Concierto folklórico del grupo Tumba y Quema

Fiesta Latina Band

Dj. Enrique

Degustación de lechón cubano

Proyección de película: Como agua para chocolate (México)

Café Dante (Pécs, Janus Pannonius u. 11)

17 de abril, MIÉRCOLES

15:00 Charla de György Rozvány periodista, escritor, sobre México

16:00 Radio Latino: México (FM 94,6)

17:00 Presentación del libro: Historia Mínima De México

Casa de Dominicos (Pécs, Színház tér 2.)

17:00-20:00 Club Latino en la „Casa de la Juventud”

(Pécs, Nagy Lajos Király útja 13.)

19:00 Concierto del guitarrista mexicano JAIME MÁRQUEZ
Casa de Dominicanos (Pécs, Színház tér 2.)

18 de abril, JUEVES

13:00 “Pasado, presente y futuro - colaboración geológica entre Cuba y Hungría, 1962-1990”, charla de László Korpás, geólogo

Universidad de Pécs, Facultad de Ciencias Naturales, sala A/352

16:00 Radio Latino: Cuba (FM 94,6)

17:00 Club Latino en el Café Dante

(Janus Pannonius u. 11.)

18:00 Viaje a la semilla, Presentación del libro de Alejo Carpentier, charla de Mária Dornbach

Café Dante (Pécs, Janus Pannonius u. 11)

20:30 Concierto del Trio Yengibarjan (Astor Piazzolla y obras propias del Trio), Café Dante

22:00 El Coronel no tiene quien le escriba, (español-francés-mexicano), Dir.: Arturo Ripstein

Cine Urania (Pécs, Hungría u. 19.)

10:00-16:00 Primer Encuentro de Latinoamericanistas en Pécs - Seminario Científico

Universidad de Pécs, Departamento de Historia Moderna (Rókus u. 2.)

17:00-20:00 Club Latino en la „Casa de la Juventud”

(Pécs, Nagy Lajos Király útja 13.)

22:00 Estación Central (brasileño-francés)

Dir.: Walter Salles Jr.

Cine Urania (Pécs, Hungría u. 19.)

EXPOSICIONES:

Museo de la la Historia de la Ciudad de Pécs (Pécs, Felsőmalom u. 9)

Exposición de Arte Precolombino de Colombia

Exposición de óleos de la artista chileno María Elena MUJICA

Exposición de Pintores Contemporáneos Cubanos

Biblioteca Klimó (Pécs, Szepessy Ignác u. 1-3)

“America Latina en la Colección Klimó de la Biblioteca de la Universidad”

MEGHÍVÓ

3.ª Semana Latinoamericana de Pécs

15 -19 de abril de 2002

3. Pécsi Latin-Amerikai Hét

2002. április 15 -19.

INVITACIÓN

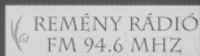
TÁMOGATÓK:

Oktatási Minisztérium
PTE Külügyi Igazgatóság
PTE Rektori Pályázati Alap
Pécsi Tudományegyetem Könyvtára
PTE EHÖK
Pécs MJV. Polgármesteri Hivatala
Magyar Televízió

PARTNEREK:

Argentín Köztársaság Nagykövetsége
Chilei Köztársaság Nagykövetsége
Kolumbiai Köztársaság Nagykövetsége
Kubai Köztársaság Nagykövetsége
Mexikói Egyesült Államok Nagykövetsége
A Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma
Magyarországra Akkreditált Latin-Amerikai Diplomáciai Képviseltek
Vezetőinek Csoportja (GRULA)
Pécsi Tudományegyetem Könyvtára
PTE TTK Földrajzi Intézet
PTE BTK Modernkori Történelmi Tanszék
PTE BTK Spanyol Szeminárium
PTE Afrika-Amerika-Ázsia Universitas Munkacsoport
Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága - Várostörténelmi Múzeum
Pécsi Spanyol-Magyar Baráti Társaság
Latin Amerikai Tanulmányokért Egyesület
Uránia Mozi
MÉDIAPARTNER:
Remény Rádió

MÉDIATÁMOGATÓ:

Pécsi Est
Univ Pécs

SZERVEZŐK:
PTE LATIN-AMERIKA KÖZPONT
PTE KÜLÜGYI IGAZGATÓSÁG
SIEN NEMZETKÖZI DIÁKCSERÉERT ALAPÍTVÁNY

UNIVERSIDAD DE PÉCS
IV JORNADAS LATINOAMERICANAS
4-11 de abril de 2003

4 de abril, VIERNES

09:00-18:00 I ENCUENTRO DE LATINOAMERICANISTAS DE EUROPA CENTRAL EN PÉCS

Universidad de Pécs, Facultad de Humanidades, Edificio "M" piso 2º, sala 207 (Rókus u. 2.)

14:00-15:00 "Dos miradas íntimas sobre Colombia" Apertura de la Exposición de Fotos de Claudia Sierra y András Szemes
Casa de Asociaciones Civiles de Pécs (Szt. István Tér 17.)

15: 00-16: 00 Apertura de las exposiciones de México y Venezuela:

Luis López Loza , pintor mexicano

Arte Contemporáneo de Venezuela

Museo de la Historia Urbana (Felsőmalom u. 9.):

15:30 Radio Latino (FM 94,6)

20:00 Apertura Oficial de las IV Jornadas Latinoamericanas

Sala de la Asamblea de la Provincia Baranya, (Papnövelde u.12.):

5 de abril, SÁBADO

09:00-18:00 Segundo día del I ENCUENTRO DE LATINOAMERICANISTAS DE EUROPA CENTRAL EN PÉCS

Universidad de Pécs, Facultad de Humanidades, Edificio "M" piso 2o, sala 207 (Rókus u. 2.)

7 de abril, LUNES

11:30- 12:00 "Biodiversidad y Pluralidad Cultural en México"

Apertura de la exposición de fotografías

Charla y presentación audiovisual de Alberto Ríos Szalay, y Dr. Topiltzin Contreras (UAEM - México)

16:00 "El Chacotero Sentimental" (Chile)

Dir.: Cristián Galaz

Proyección de película en el Cine Urania (Hungaría u.19.)

16:00 Radio Latino FM 94,6

17:00 Impresiones-Perú, Ecuador, Colombia

Apertura de la Exposición de Hajnalka Tóth

Teatro Croata (Anna u. 17.)

18:00 América Latina en Postales y Folletos
Apertura de la Exposición de György Rozvány
Café Dante (Janus Pannonius u 1.)

19:00 Recital de Piano de Pablo Miró (Chile)
Centro Cultural de Pécs, Sala de Protocolo (Színház tér 2.)
Después del concierto: Degustación de vinos chilenos

18:30 Club Latino - Café Dante
Escuela de Salsa de Juan Carlo (Colombia-Pécs)

21:00 Proyección de películas
Café Dante (Janus Pannonius u.1.)

8 de abril, MARTES

19:00-11:30 "Origen de la Danza y la Música."
Charla de Luis Goñi (Argentina) y Milagros Amézaga (Perú)
Seminario del Español (Ifjúság u.6., edificio "D" IV piso)

16:00 "Taxi para Tres" (Chile)

Dir.: Orlando Lübbert

Proyección de película en el Cine Urania (Hungaria u.19.)

16:00 Radio Latino FM 94,6

16:30-18:00 Ferenc Fischer: "México, Colombia, Chile, Argentina-
experiencias de viaje, 2002"

Casa de Asociaciones Civiles de Pécs (Szt. István tér 17.)

19:00 Lied Mexicano

Katja Markotic, mezzosoprano, (Croacia); Sergio Vázquez, piano,
(México)

Casa de las Artes de Pécs (Széchenyi tér 7-8.)

18:30 Escuela de Salsa de Juan Carlo (Colombia-Pécs)

21:00 Proyección de películas

Café Dante (Janus Pannonius u 1.)

9 de abril, MIÉRCOLES

19:00-11:30 "El Tango como Fenómeno Cultural y Social"
Charla de Luis Goñi (Argentina) y Milagros Amézaga (Perú)
Seminario del Español (Ifjúság u.6., edificio "D" IV piso)

16:00 Radio Latino FM 94,6

16:30-18:00 "El papel de la mujer en el Tango Danza."

Charla de Luis Goñi (Argentina) y Milagros Amézaga (Perú)

Café Dante (Janus Pannonius u.1.)

18:30 Club Latino - Café Dante

Escuela de Salsa de Juan Carlo (Colombia-Pécs)

21:00-03:00 Fiesta Latina 2003

Pablo Eslam Perormance electro-expresionista (Venezuela)

Beni Perez Band concierto (Cuba-Hungría)

Dj Enrique (Venezuela) Latin-DISCOteca

Dj. Boodoo : latin breakbeat, baselines & boogaloo

degustaciones de comida, proyecciones de películas

Café Dante (Janus Pannonius u.1.)

10 de abril, JUEVES

10:00-11:30 “El tiempo y la memoria en la obra de Elena Garro” Aurora Pieñeiro Carballeda (México-UNAM)

Seminario del Español (Ifjúság u.6., edificio "D" IV piso)

16:00 Radio Latino FM 94,6

17:00 “Perspectivas y factores de las relaciones bilaterales entre las sociedades civiles de Ecuador y Hungría”, charla de S.E. Raúl Mantilla-Larrea, embajador de Ecuador

Recital Hispánico: Lourdes Álvarez, soprano (Ecuador)

Centro Cultural de Pécs, Sala de Protocolo (Színház tér 2.)

18:30 Club Latino - Café Dante

Escuela de Salsa de Juan Carlo (Colombia-Pécs)

21:00 Proyección de películas

Café Dante (Janus Pannonius u. 1.)

19:00 Noche de Tango

actúan:

Cuarteto Latino (Pécs, Hungría)

Luis Goñi (Argentina) y Milagros Amézaga (Perú) - Tango Danza

Che Tango (Ernesto Arenson)

Aula de la Facultad de Medicina de la Universidad de Pécs (Szigeti u.12.)

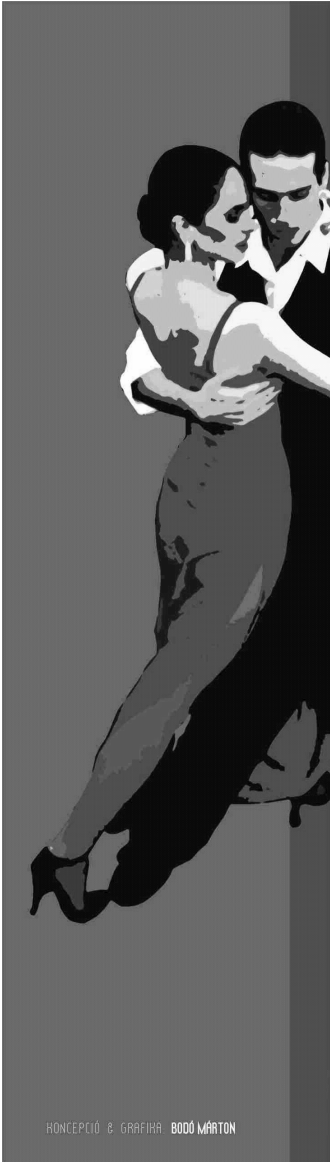
11 de abril, VIERNES

16:00 Radio Latino FM 94,6

21:00 Club Latino - Café Dante

Escuela de Salsa de Juan Carlo (Colombia-Pécs)

BAILE FINAL con los participantes de la escuela-curso de las IV Jornadas

4. LATIN-AMERIKAI HÉT

támogatók

Oktatási Minisztérium
 Pécs MJV Polgármesteri Hivatala
 PTE Rektori Pályázati Alap
 Pécsi Tudományegyetem Honvértó
 Baranya Megyei Hozzájárulás
 PTE ECHH
 Pécs/Sopronok Országos Ifjút

partnerek

PTE - BTK Modernkori Történelmi Tanszék
 PTE - BTK Spanyol Szeminárium
 PTE - TTH Falugazri Intézet
 PTE Afriko-Ameriko-Ázsia Universitas Munkacsoport
 Pécsi Tudományegyetem Honvértó
 SEN Nemzetközi Diákcsereért Alapítvány
 Pécsi Spanyol-Magyar Baráti Társaság
 Magyarországra Akkreditált Latin-Amerikai Diplomáciai
 Hépviselések Vezetőinek (Soportja) (GRILLA)
 Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága
 Városlátványi Múzeum
 Argentínai Hozzájárulás Nagykövetsége
 Brazil Szövetség Hozzájárulás Nagykövetsége
 Chilei Hozzájárulás Nagykövetsége
 Kubai Hozzájárulás Nagykövetsége
 Ecuadori Hozzájárulás Nagykövetsége
 Mexikói Egyesült Államok Nagykövetsége
 Panamai Hozzájárulás Nagykövetsége
 Perui Hozzájárulás Nagykövetsége
 Venezuelai Bolíviai
 Hozzájárulás Nagykövetsége
 Latin-Amerika Ház Alapítvány
 A Magyar Hozzájárulás Helyettes Minisztériuma
 Amerika Főosztály
 Civil Hozzájárulás Háza, Pécs
 Juan Carlos Costero Táncsholga

mediapartner

REKREÁCIÓS
 ÉS SZÜNETELŐ

mediatámogató

szervezők: PTE Latin-Amerika Hőzpont PTE Hölgyi Igazgatóság

HONCEPCIÓ & GRAFIKA BODO MARTON

UNIVERSIDAD DE PÉCS
V JORNADAS IBEROAMERICANAS DE PÉCS
3-7 de mayo de 2004

3 de Mayo, LUNES

10:00-16:30 Departamento de Historia Moderna de la Universidad de Pécs – Centro Iberoamericano – Asociación “Gremio de Historiadores”
Jornada Científica: **”EncUEntros” – Magyarország, Europa és Ibero-Amerika régi és új találkozásai** (*Viejos y nuevos encUEntros: Hungría – Europa – Iberoamerica. Jornada científica, las ponencias se pronunciarán en húngaro*)

(Pécs, Rókus u. 2. II piso Sala 207.)

13:15-14:45 Inauguración de las Jornadas y de la jornada científica “EncUEntros” por los representantes de la Universidad de Pécs, del Ministerio de Relaciones Exteriores, del Grupo Latinoamericano de Embajadores (GRULA), de la Alcaldía de Pécs y del Centro Iberoamericano de la Universidad de Pécs.

17:30 Proyección de película (DVD)

Casa de Europa (Mária u. 9.)

4 de Mayo MARTES

10:00-12:00 Proyección del documental “Hombres Hicotea” del director de cine colombiano Luis Alfredo Sánchez. Discusión con el director de la película después de la proyección.

Edificio „D” de la Facultad de Humanidades (Pécs, Ifjúság u. 6.). Sala 242

15:30 Inauguración de las Exposiciones:

- Obras de la pintora colombiana Martha Manrique Persson.
- Fotografías de la fotógrafa mexicana Patricia Lagarde “Herbolaria Mexicana”

(Museo de la Ciudad de Pécs, Felsőmalom u. 9.)

16:30 Charla y mesa redonda sobre las experiencias en la Unión Europea de España y Portugal, y sobre las nuevas posibilidades comerciales y turísticas después de la integración de Hungría a la UE.

(En cooperación con la Cámara de Comercio y de Industria de Pécs.)
Participan: S. E. Luís Filipe Castro Mendes, Embajador de Portugal, Sra.
Mónica Vásquez García. Consejera jefe de la Oficina Económico y
Comercial de la Embajada de España en Budapest.
Casa de Europa (Mária u. 9.)

5 de mayo, MIÉRCOLES

15:00 *La enseñanza del español como lengua extranjera en Hungría y en el Mundo.* Mesa redonda y discusión en el Seminario del Español de la Universidad de Pécs, (Edificio “D”, IV piso, Ifjúság u. 6.)

17:30 Proyección de película (DVD)

Casa de Europa (Mária u. 9.)

20:00-04:00 Fiesta Latina 2004

6 de mayo, JUEVES

15:00 Competición de los alumnos del Instituto Bilingüe Húngaro-Español Zoltán Kodály: sobre el tema de los programas de intercambio, organizaciones juveniles, e instituciones principales de la Unión Europea.

Casa de Europa (Mária u. 9.)

17:30 Proyección de Película (DVD)

Casa de Europa (Mária u. 9.)

19:30 Concierto del Grupo Régi Zeneműhely: Edad de Oro (Música de la España medieval y renacentista) Entrada gratuita

Catedral de Pécs (Szt. István tér)

7 de mayo VIERNES

20:00 *Laberinto de las pasiones* (Dir.: Pedro Almodóvar)

Película Española

22:00 *Sexo con Amor* (Dir.: Boris Quercia)

Película chilena

EXPOSICIONES:

- **4-21 de mayo:** Museo de la Ciudad de Pécs: Exposición de las obras de Marta Manrique Persson, pintora colombiana (Pécs, Felsőmalom u. 9.)

- **4-21 de mayo:** Museo de la Ciudad de Pécs: Exposición de fotos “Herbolaria Mexicana”, de Patricia Lagarde, fotógrafa Mexicana

(Pécs, Felsőmalom u. 9.)

- **4-21 de mayo:** Biblioteca Klimó (Biblioteca Central) de la Universidad: Exposición de libros y mapas sobre el mundo hispanófono-lusófono de los siglos 16-20.

(Pécs, Szepesy Ignác u. 1-3.)

Bibliotecas de las Facultad de Humanidades (Ifjúság u. 6. y Rókus u. 2.) y de la Facultad de Derecho (48-as tér 1.): Libros y Mapas del s. 20. sobre el mundo hispanófono-lusófono y sobre la Unión Europea.

UNIVERSIDAD DE PÉCS
VI JORNADAS IBEROAMERICANAS
2-6 de mayo de 2005

2 de Mayo, LUNES

09.00 - 19.00 Coloquio internacional - *“Viejos y nuevos encUEntros entre Europa y América Latina - II. EncUEntro en Pécs de Investigadores del Mundo Iberoamericano.*

(Sala de consejo de la Facultad de Humanidades y de la Facultad de Ciencias Naturales)

Inauguración de las exposiciones:

16.00 “Gente del viaje” – Lorenzo Armendáriz, fotógrafo Mexicano (Galería Parti)

17.00 ”Cuba en Blanco y Negro” – Balázs Novák y Gábor Tóth, fotógrafos húngaros (Café Trafik – Cine Apollo)

18.00 Concierto de Carlos Martins y Ferenc Pertzelt, dúo de guitarristas: *Música portuguesa y brasileña* (Centro Cultural de Pécs)

3 de Mayo, MARTES

08.40-15.00 Coloquio internacional - *“Viejos y nuevos encUEntros entre Europa y América Latina - II. EncUEntro en Pécs de Investigadores del Mundo Iberoamericano.* (International House)

16.00 -"Taller de formación para profesores de español" por Pilar Pérez Peñizares, (Lectora de español, Universidad de Pécs y asesora ELE, Editorial “Klett”)

16.30 Luis Filipe Castro Mendes, Embajador de Portugal, poeta, escritor: “Portugal en los primeros años del s. XXI. y las relaciones húngaro-portuguesas. Programa de la Asociación Húngaro-Hispana de Pécs (Casa de Asociaciones Civiles de Pécs)

18.00 Concierto del pianista mexicano Juan Pablo Bautista Cano (Centro Cultural de Pécs)

21.00-04.00 Fiesta Latina 2005 - Clase de salsa, Concierto (Ricardo Salsa Club), Dj. Enrique, Dj. Bodo: Latin Breakbeat & Boogaloo, proyecciones de películas (Casa de la Juventud de Pécs)

4 de Mayo, MIÉRCOLES

18.00-23.00 “Cultitarde Latino” - Charla y presentación musical de Gergely Kresák: “Bosa nova y samba” - Concierto: Caracas Under Pop - People On Pot: Pablo Campos M.C. Zoltan Kunckel DJ.

5 de Mayo, JUEVES

16.00-18.00 Tarde de folclor - Club de tambores con David Dely (Colombia) - concierto: Nuca LLacta (Ecuador), Tuma y Quema (Colombia)

19.00 “Una noche en Andalucía”: Noche de flamenco - concierto del *Duo Córdoba* y actuación del grupo de flamenco de Andrea Lippai, con el grupo musical “Latidos” (*Teatro Tercero de Pécs*)

20.00 Club Hispanohablante: Lema: El quien estudia el español, ...¡que lo practique! - Concierto: Duo Cordoba - Salsa party con Juan Carlos (Los Bongos Coctail Bar & Café)

19.00 Madame Sata - película brasileña
(Cine Apollo)

6 de Mayo, VIERNES

17.00-20.00 Encuentro teatral de los grupos teatrales estudiantiles del Instituto Bilingüe Otto Hermann de Miskolc, del Instituto Bilingüe Zoltán Kodály de Pécs, y del Instituto Bilingüe Mihály Károlyi de Budapest
Max Aub: Espejo de avaricia - (Instituto Bilingüe Zoltán Kodály)
Jacinto Benavente: Los intereses creados „Érdekek vására” (Instituto Bilingüe Zoltán Kodály)

Sergi Belbel: Ramón (Instituto Bilingüe Mihály Károlyi)
Varios autores: Mini.mal show (Instituto Bilingüe Zoltán Kodály)
(*Teatro Tercero de Pécs*)

19.00 *Taxi Madrid* - película española
(Cine Apollo)

**ÍNDICES DE LOS TOMOS
IBEROAMERICANA QUINQUEECCLESIENSIS
(TOMO 1. 2003; TOMO 2. 2004)**

IBEROAMERICANA QUINQUEECLESIENSIS 1.
(tomo editado en húngaro)

ÍNDICE

<i>Índice (en húngaro)</i>	5
<i>Índice en español</i>	7
<i>Prólogo</i>	9

**SECCIÓN DE HISTORIA, ECONOMÍA GEOGRAFÍA,
POLITOLOGÍA**

ANDERLE, Ádám: <i>La Enmienda Platt</i>	15
BÁN, Róbert: <i>Los motivos de los acontecimientos de noviembre de 1903 que tuvieron como resultado la independencia de Panamá</i>	29
BUZÁS, Sándor: <i>El efecto de la integración a la NAFTA en Méjico</i>	49
DÓCZI, Balázs: <i>Los países del istmo de América Central – semejanzas y diferencias</i>	79
FISCHER, Ferenc: <i>„El proyecto aéreo del Atlántico del Sur”. La rivalidad franco-alemana por el establecimiento de la vía aérea Europa – América del Sur (1919-1939)</i>	89
HARSÁNYI, Iván: <i>Crisis argentina 2001-2002 – una de las tantas, o ...?</i>	131
HORVÁTH, Gyula: <i>Santa Ana y el contraste liberal-conservativo en México</i>	155
LILÓN, Domingo: <i>Crisis del presidencialismo latinoamericano</i>	181

PALOTÁS, László: <i>Sobre el atraso de Argentina</i>	201
PÓLYI, Csaba – Tarrósy, István: <i>El desarrollo del sistema político mexicano y el cambio democrático</i>	227
RÁKÓCZI, István: <i>Pluralismo religioso y pastoreación indígena en el México de hoy</i>	265
RUDL, József: <i>Las etapas principales del desarrollo económico de México</i>	276
SZILÁGYI, Ágnes Judit: <i>Constitución, legitimación del poder, construcción de la nación en el Estado Nuevo de Salazar y Vargas</i>	291
SZILÁGYI, István: <i>La política latinoamericana de la España democrática</i>	315
IRODALMI, NYELVÉSZETI, NÉPRAJZI SZEKCIÓ	
BERKICS, Erika: <i>Las dimensiones económicas de la lengua común – el ejemplo del español</i>	349
CSELIK, Ágnes: <i>La narración como la única posibilidad de salvarse frente a la realidad política - Ricardo Piglia: La ciudad desaparecida</i>	367
CSIKÓS, Zsuzsanna: <i>La problemática de la intertextualidad en las obras de Carlos Fuentes</i>	381
DÉSFALVI-Tóth, András: <i>Hacia la totalidad – el exilio voluntario a Brasil de Árpád Szenes y Vieira da Silva</i>	395

KÉRI, Katalin: *La cuestión de la educación de los aztecas en el espejo de las obras de Sahagún* 407

KICSINDI, Edina: *Antecedentes de la "persecución de Pombal": la relación de potrugueses, jesuitas y nativos en la América Latina de los siglos XVI-XVIII* 431

KLEMPÁNÉ Faix, Dóra: *La problematica de la intertextualidad en las obras de Carlos Fuentes* 455

TÓTH, Hajnalka: *La danza de la religión – la religión de la danza. Tradiciones y presente del Carnaval de Oruro* 469

ANEXOS 491

Algunas ideas a propósito de la Inauguración del Centro Latinoamericano de la Universidad de Pécs 493

*Universidad de Pécs
Semanas Latinoamericanas 2000-2003* 501

IBEROAMERICANA QUINQUEECLESIENSIS 2.
(tomo editado en español)

ÍNDICE

Índice	5
Prefacio	9
SECCIÓN DE HISTORIA Y POLITOLOGÍA	13
Eduardo CAVIERES F. (Chile): <i>Entre Región y Nación. Espacios y comercio. Los difíciles caminos históricos de la integración chileno-boliviana</i>	15
Ferenc FISCHER (Hungría): <i>¿Noruega vía Chile? Los programas secretos de entrenamiento militar de la Marina de Guerra alemana en el gemelo geográfico de los fiordes noruegos, en los canales de Sur de Chile y de la Tierra del Fuego (1925-1938)</i>	33
Cristián GARAY VERA (Chile): <i>La rebelión húngara de 1956 y su repercusión en Chile</i>	57
Iván HARSÁNYI (Hungría): <i>Brasil – antes de Lula y con Lula</i>	115
Gyula HORVÁTH (Hungría): <i>Algunas de las etapas más importantes del surgimiento del populismo en México (Desde 1920 hasta el Maximato)</i>	135
J. YSQUIERDO HOMBRECHER (Francia): <i>Bases para la cooperación cultural América Latina-Europa vis a vis al desarrollo de Internet</i>	165
Domingo LILÓN – Tamás ÖLBEI – Loránd SZABÓ (Hungría): <i>Los militares y el poder en Asia, África y América Latina. Un estudio comparado</i>	177
Holger M. MEDING (Alemania) : <i>Los inicios de la política exterior en Panamá</i>	203
Marcel NAGY (Hungría): <i>Esperanzas y</i>	219

<i>descontento conservador frente a la política de Maximiliano</i>	
Slobodan S. PAJOVIČ (Serbia y Montenegro): <i>El estado actual de los estudios latinoamericanos en los Balcanes: El caso de Serbia y Montenegro</i>	231
Luis V. Pérez Gil (España): <i>Entornos de seguridad y desarrollo democrático</i>	245
Csaba POLYI, István TARRÓSY (Hungría): <i>Estados unidos ¿hasta que punto? - De vecinos distantes a socios estratégicos – las relaciones bilaterales entre los Estados Unidos Mexicanos y los Estados Unidos de América entre 1982 y 2002</i>	269
Attila PONGRÁCZ (Hungría): <i>La visita de Miklós Kállay al Brasil (julio – agosto de 1956)</i>	285
István RÁKÓCZI (Hungría): <i>Política y Evangelio. (Notas de sociología de religión sobre el contexto político-espiritual de las elecciones presidenciales de 2002 en el Brasil)</i>	301
Clara ROCÍO RODRÍGUEZ PICO (Colombia): <i>Un intento de explicación al bloqueo y al deterioro de la democracia colombiana</i>	315
Agustín SÁNCHEZ ANDRÉS (México): <i>Las relaciones hispano-dominicanas durante la Guerra de los Diez Años (1868-1878)</i>	347
Mónika SZENTE VARGA (Hungría): <i>Relaciones húngaro-mexicanas, 1925-30</i>	373
István SZILÁGYI (Hungría): <i>La Comunidad Iberoamericana de Naciones en la política mundial</i>	389
Ágnes TÓTH (Hungría): <i>Californianos en la fiebre de oro de Alta California</i>	407
Andreja M. VELIMIROVIČ (Serbia y Montenegro): <i>Política exterior de México: algunas consideraciones</i>	427
Ivan WITKER (Chile): <i>Del prototerrorismo al narcoterrorismo. Revisitando la violencia política en América Latina</i>	439

SECCIÓN DE LITERATURA, LINGÜÍSTICA Y ETNOGRAFÍA	491
Erika BERKICS (Hungría): <i>La lengua española y la cultura hispana como atracción turística</i>	493
Zsuzsanna CSIKÓS (Hungría): <i>La presencia de la Historia en la novela Cristóbal Nonato de Carlos Fuentes</i>	507
Mária DORNBACH (Hungría): <i>La jaula mística. Prototemas en los cuentos de Alejo Carpentier</i>	521
Katalin KÉRI (Hungría): <i>La mujer azteca</i>	537
Marija Mojca TERČELJ (Eslovenia): <i>Entre la utopía y la realidad: la tradición oral y su papel ideológico en el movimiento étnico contemporáneo maya de la península de Yucatán</i>	555
Hajnalka TÓTH (Hungría): <i>„La lengua del hombre culto” o Runa Simi Panorama lingüístico y literario en el Imperio Incáico</i>	591
 ANEXOS	 607
<i>Algunas ideas a propósito de la Inauguración del Centro Latinoamericano de la Universidad de Pécs (19.11.2001.)</i>	609
<i>Universidad de Pécs, Programas de las Jornadas Latino- e Iberoamericanas 2000-2004</i>	619

**DISCURSO PRONUNCIADO A PROPÓSITO DE LA VISITA DE
SS. AA. RR LOS PRÍNCIPES DE ASTURIAS
EN LA UNIVERSIDAD DE PÉCS, EL 9 DE SEPTIEMBRE DE
2004 POR FERENC FISCHER, DIRECTOR DEL CENTRO
IBEROAMERICANO DE LA UNIVERSIDAD DE PÉCS.**

¡Altezas Reales, Sr. Rector, Miembros de la Presidencia, Señores y Señoras!

El interés científico y cultural por España y por el subcontinente latinoamericano, empezaron a institucionalizarse en nuestra Universidad y en la Ciudad de Pécs más ó menos hace 15 años.

A principios de los años '90, las circunstancias favorables, tanto extrauniversitarias como intrauniversitarias ejercieron efectos estimulantes. Fue característica para esa época posterior al derrumbe del mundo bipolar nuestra apertura dinámica hacia el mundo occidental, tanto a nivel nacional como a nivel local. El carácter científico abierto, propio de la Universidad de Pécs, hicieron posible que entre los otros idiomas modernos diéramos los primeros pasos hacia la enseñanza del idioma castellano en el año 1989 y dos años más tarde se fundara el Departamento del Español. Haciendo un breve resumen, en éstos últimos trece años más de 100 estudiantes acabaron sus estudios como profesores del idioma español.

En 1992, no solo los profesores de la Universidad mostraron interés por el mundo hispano e iberoamericano, sino los ciudadanos de Pécs también. Desde los principios de los años '90 se crearon en Pécs varias organizaciones civiles, asociaciones y entre ellas se fundó la Asociación Húngaro-Española de Pécs también, en el año 1992. Durante estos doce años pasados la Asociación organizaba más de 200 programas, entre ellos más de 120 reuniones, 6 exposiciones, concurso de recitación de poemas en castellano y 40 embajadores o diplomáticos españoles y latinoamericanos aceptaban la invitación de la Asociación.

Aceptando las invitaciones universitarias o las de la Asociación Húngaro-Española visitaron regularmente, o sea,

en cada año profesores, artistas, embajadores, diplomáticos, españoles y latinoamericanos a Pécs. La prensa, la radio y la televisión regionales y universitarias dedicaban un espacio considerable a estas visitas. De este modo, gracias a los medios de comunicación, la ciudadanía de la universidad, los habitantes de Pécs también podían observar que el mundo de habla hispana empezaba a formar parte integrante del sistema de los vínculos internacionales de la universidad y de la ciudad.

Quizás podemos decir, que durante los años pasados este "hilo hispano-iberoamericano" se convirtió en un elemento estable en la vida intelectual de la universidad y de la ciudad.

Las aspiraciones para la fundación de un Centro Iberoamericano en la Universidad de Pécs con el fin de crear un centro de coordinación para impulsar las varias actividades de carácter científica y cultural obtuvieron nuevos estímulos acerca de los meses de cambio del milenio.

Entre éstos impulsos con toda certeza se debe mencionar - que influyó directamente a la creación del Centro Iberoamericano - la organización por primera vez en la primavera de 2000 la Primera Semana Latinoamericana de Pécs, con la ayuda y cooperación de las embajadas, del Ministerio de Educación húngaro y de la ciudad de Pécs. En 2004, después de la entrada de Hungría a la Unión Europea hemos organizado ya la quinta vez Las Jornadas, que desde éste año llevan el nombre de Jornadas Iberoamericanas. Las Jornadas tienen un carácter único en nuestro país, que sólo se organizan en nuestra universidad, pues en cada año durante una semana el mundo de habla hispana se pone en el centro de interés de la vida cultural tanto de la universidad como de la ciudad. Día tras día exposiciones, conciertos, proyecciones de cine, y charlas culturales son visitados tanto por estudiantes como ciudadanos de todos los edades. Desde su

fundación – que hemos realizado por fin en 2001 - el Centro Iberoamericano organizó 3 coloquios científicos en el marco de las jornadas, con la participación de investigadores extranjeros, entre ellos españoles, mejicanos y chilenos también. Las ponencias de los coloquios se publicaron en la serie *IBEROAMERICANA*. Actualmente estamos preparándonos para las siguientes, Sextas Jornadas y esperamos que podamos seguir con ésta tradición en los años siguientes.

Otro impulso que contribuyó directamente a la fundación del Centro Iberoamericano, fue que las relaciones internacionales académicas de la Universidad de Pécs se han ampliado en el septiembre de 2000 por la primera vez con un país latinoamericano. Se han firmado convenios de cooperación científica y académica con tres universidades chilenas y en los años posteriores con universidades de México, estados que son países asociados a la Unión Europea. Hablando sobre nuestros contactos bilaterales, la Universidad actualmente tiene 8 convenios de Erasmus con universidades españolas. En los últimos años 20 estudiantes españoles pasaron un semestre en la Universidad de Pécs y 40 estudiantes de Pécs profundizaron sus estudios en universidades españolas. Éste intercambio de estudiantes y profesores también contribuyeron a la popularidad de la lengua castellana en nuestra universidad. Es un hecho considerable, que después de éstos 15 años de desarrollo hemos llegado a una situación, cuando al lado del inglés, el estudio del español como lengua extranjera es uno de los más preferidos por nuestros estudiantes.

Por fin, quisiera resaltar la importancia de un impulso más. Gracias al apoyo del Autogobierno de Pécs y de la Embajada de España desde el septiembre de 2001 al lado de la universidad, ya en la enseñanza secundaria también se

estudia el español en clases bilingües húngaro-españoles del Instituto Zoltán Kodály. Actualmente estudian aquí, en éste instituto 125 alumnos, y en el año escolar siguiente éste número se aumentará encima de los 150.

Sus Altezas, muy estimados invitados, señores y señoras:

Los amigos de la cultura, civilización, e idioma hispánicos de Pécs pensamos que la visita de Sus Altezas y La X. (Décima.) Asamblea General del Grupo Compostela de Universidades, es de alguna manera el reconocimiento también de todos los esfuerzos realizados en los últimos 15 años dedicados al mejor conocimiento de la cultura española e iberoamericana. Especialmente por eso nos felicitamos por la inauguración del Instituto Cervantes en Budapest y nos sentimos honrados por la visita de Sus Altezas a Hungría, y especialmente a nuestra ciudad, a la Universidad de Pécs y creemos que estos acontecimientos destacados darán impulsos suficientes para años los siguientes también. Esperamos que en los siguientes 15 años visitarán muchos húngaros al Instituto Cervantes, muchos estudiantes españoles estudiarán aquí en la Universidad de Pécs y muchos húngaros en las universidades de España, porque como dice Miguel de Cervantes:

„El que lee mucho y anda mucho, ve mucho y sabe mucho.”

Muchas gracias por su atención.

El 9 de septiembre de 2004

Ferenc Fischer

catedrático, Director del Departamento de Historia Moderna, Director del Centro Iberoamericano de la Universidad de Pécs.

